

TORMAY CECILE EGY ÉVE HALOTT...

EGY ÉVE már, hogy a természet kemény törvénye elragadta közülünk Tormay Cecilet, egy éve már nem is remélhetjük, hogy meghalljuk finom, fátyolozott hangját, hogy meglátjuk nemes arcát, szemét, amellyel úgy tudott nézni, hogy felébresztette az ember lelkiismeretét. Egy éve már nem is várhatjuk, hiszen a valóságban hónapok óta nem láttuk. Amióta a betegség elhatalmasodott rajta, nem járt emberek közé. Büszkesége nem engedte, hogy szenvedni lássák, panaszkodni hallják. Csak a hozzá legközelebb állók lehettek mellette a nehéz és hosszú hónapokban. Még a részvétet sem akarta elfogadni az emberektől: csak adni akart, kapni nem.

Amikor társaságával megjelent a Napkelet péntek délutáni összejövetelein, nemcsak felállással üdvözölték a jelenlévők, hanem azzal is, hogy megérkezése után halkabb lett a társalgás. Mintha mindenki érezte volna, hogy finomabbnak kell lennie jelenlétében. Még a legtemperamentumosabb lírikus is, akinek minden második mondata egy-egy bombarobbanással ért föl, igyekezett uralkodni magán. Mint minden lapnál, a Napkeletnél is fel-feltűntek határozott modorú fiatal emberek, akik elhatározták, hogy karriert csinálnak s ezért hangosabban mondták fel azt, amit a napilapok vezércikkjei halkabban fejtettek ki. Még ezek az emberek is, akiknek vesztenivalójuk nem volt, nyernivalójuk meg igen sok lett volna, akiknek lelkét az élet elég vastag kéreggel vonta be, előtte valahogyan elvesztették lábuk alól a talajt.

Mi volt az oka ennek a nagy hatásnak? Mi volt ez az egyéniségéből áramló varázs? Sokkal összetettebben hatott a vele beszélőre, semhogy egy-két mondattal ki lehetne fejezni. Egyik legfontosabb tényezője a hatásnak mindenesetre nagyúri egyénisége volt. Ez a jelző azonban vele kapcsolatban nem valami ostoba gőgöt, vagy hideg zárkózottságot jelent, hanem állandó tudatát annak, hogy ő az embereknek tartozik valamivel. Élete és halála nem saját magáé volt, hanem az embereké. Ahogy cigarettára gyujtott, ahogy könyvet vett kezébe, ahogy az asztalhoz támaszkodva és mégsem ránehezdedve ült: legkisebb cselekedetein, mozdulatain is látszott, hogy számára mindez szolgálat az embereknek, akik látják, akiknek izlését még kicsiségekkel sem akarja bántani.

Ugyanez a nagyúri szolgálatkészség jellemezte nagyobb tetteit is. Szeretett adni anyagiakban is, szellemiekben is. Hány kezdő író segített ki nehéz helyzetében, hány beérkezett író élt bőkezűségével? Hány írónak segített befolyásával?

Szeretett dicsérni is. Szívesen ismerte el mások érdemeit és örömmel hallotta mások sikereit. Soha nem szidott senkit, sőt még az igazságot is igyekezett letompítani, ha mások is mondták ki. Egyszer kritikát kellett írnom egy nagy önreklámmal dolgozó, külföldön élő jelentéktelen magyar íróról, aki valamilyen kisebb ügyben neki is ártott. Amikor elolvasta a bírálatot, megkért, hogy enyhítsek néhány kifejezést, hogy «az illető azt ne higgye, hogy . . .» Ha elkerülhetetlen volt, hogy valakinek kellemetlen dolgokat adjanak tudtára — ami elő szokott fordulni a szerkesztői munka közben — rendszerint másra bízta. Nem bánta, ha rá hivatkoznak, de személyesen nem tudta érinténi még akkor sem, ha kicsiségről volt szó.

Hatásának másik oka az, hogy még a felületes ismerősei is érezték; milyen heves ideg- és érzelmi életet él. Szemének egy-egy rezdülése, néha egy kis kézmozdulata jelezte, milyen nagy hatásokat vált ki lelkében kis dolog is. Amikor nagyobb benyomást kapott a külvilágból érzékeny lelke, ki is tört belőle az érzéshullám. Hogyan fel tudta lelkesíteni egy-egy szép vers, egy-egy önzetlen cselekedet! Milyen öröm töltötte el, ha a «Napkelet» sikert ért el! Különösen azonban akkor fokozódtak fel érzései, ha a magyarságról volt szó.

Tormay Cecile nemzeti érzése szerves alkotó része volt egyéniségének. Nőiessége talán csak ezen a téren érvényesült korlát nélkül. Úgy szeretett mindent, ami magyar, mint anya szereti a legkedvesebb gyermekét. Volt ebben az érzésben rajongás a, nagy áldozatkészség mellett elvakultság, kritikátlanság, makacsság, ahogyan az anyai szeretetben is van, csak önzés és számítás nem volt benne.

Egyszer-kétszer láttam csak indulatba jönni, ennek minden esetben megsebzett érzékeny nemzeti érzése volt az oka. Különben sohasem élesedett meg kellemes, bársonyos hangja, amelyet D'Annunzio is annyira élvezett. Ahogyan írás közben is nagy múgonddal állította össze mondatait, legfeljebb képeiben engedte lobogni temperamentumát, az életben is állandó önuralom, férfiaknál is ritka önfegyelem uralkodott egyéniségén. Lelki életének legfontosabb tényezője az akarat. Ez uralkodik értelmi és érzelmi életén egyaránt. Lelki életének egyensúlya nem biztos és derűs, mint a klasszikus stílus nagyjaié, korunk nyugtalansága, a romantika titkos mélysége is rányomta bélyegét. Az egyensúly küzdelem árán jött létre: jobban is illik rá a fegyelmezettség szó. A fegyelmezettség szinte férfiasan keménnyé tette néha. Egyszer politikai kérdéseket feszegettek előtte, csak célzásokkal szólt bele a társalgásba. Amikor kérdezni kezdték, csak ennyit felelt: «Hallgatni is kell tudni.»

Tudott hallgatni, tudott uralkodni magán, nem szeretett gyűlölni, szeretett adni, nem szeretett kérni: a magyar úriasszonyok régi, nemes fájának egyik legszebb virága volt. Szerette a szépet, nem szerette a rútát, fegyelmezettsége alatt mélyen érzett, sokat gondolkodott: költő volt.

AZ ÚJ IDEALISTA VILÁGKÉP AKADÁLYAI.

Irta: Mátrai László.

AMI ÚJ, ami idealista és ami világkép, az háromszorosan hálás téma a publicistának, de háromszorosan nehéz probléma a filozófus számára. A voltaképpeni tudománynak nem lehet célja, hogy közvetlenül megfogalmazott világnézetet adjon, amit adhat, az csak egy többé-kevésbé ellentmondás nélküli világkép lehet csupán. Mindenkinek legbensőbb magánügye, hogy e hidegen megfogalmazott világképet miképpen érleli küzdelmes élményeinek szűrőjén át világnézetté. A tudomány épp azért volt minden időkben a világnézetért küzdő ember legbiztosabb támasztéka a világ kaotikus eseményeinek közepette, mert a maga szerény eszközeivel kozmoszá varázsolta a kaosznak azt a részét, melyre vizsgálódásainak fénykévéjét reávetítette. Arról lehet vitatkozni és fogunk is mindig vitatkozni, hogy az egymással küzdő világnézetek közül melyik a helyesebb, a tudománynak helyességi kritériumai azonban magában a tudományban vannak, mert az igazi tudós a bizonyítás és meggyőzés súlyát szerényen áthárítja az általa feltárt tényekre. A tudományos alkotás vagy meg tud győzni a feltárt tárgyi adatokkal, vagy ha ezek nélkül akar bizonyosságot elérni, retorikává süllyed vagy — ha úgy tetszik — emelkedik.

Új tudományos világképről tehát csak abban az értelemben beszélhetünk, hogy nem világnézeti követelmények írtak elő új módszereket a kutatóknak, hanem, hogy a megismert adatok újabb és újabb tömkelege új megfogalmazást követelt a vele foglalkozóktól, mivel a régi ellentmondónak és hiányosnak bizonyult. Ezt a régi felfogást — első közelítésben — valóban materialisztikusnak nevezhetjük. A materializmus mint módszertani inspirátor távolról sem nevezhető haszon nélkül valónak. A pozitívista irodalomtörténetírás például egyenesen előkészítője, előfutárja volt az úgynevezett szellemtörténeti iskolának, hisz éppen a hangyaszorgalommal összegyűjtött adatok halmaza kényszerítette ki multhatatlan szükségszerűséggel az adatok értelmezésének szintetikus munkáját. Kétségtelen az is, hogy a tudomány materialisztikus alaplelkületű művelésének korában a vezérszólamot a természettudományok vitték. De éppen e tudományok félelmetes nekilendülése váltotta ki a kutatók féltékeny rádöbbenését a szellemi természetű jelenségek materiális felfoghatatlanságára és jelentőségére. Manapság hajlamosak vagyunk arra, hogy a mindennapi élet békaperspektívájából ítéljük meg a tudományos élet nagyjelentőségű változásait is és hajlandók vagyunk az idealizmus jelszóvá torzítása által a materializmus minden érdemét megtagadni. Pedig ha a természetben nincs ugrás, a tudományban még sokkal kevésbé van. Mert hogy képzelhető el Frobenius Wundt nélkül, Gundolf Scherer nélkül? Az egymást követő tudományos iskolák merev szembeállítása népszerűsítő, pedagógiai vagy publicisztikai szempontból lehet nagyon gyümölcsöző és hatásos, de a tényeket korántsem fedi. Ami egyes tudományos iskolák vitájában küzdelemnek látszik, az lehet nemzedékek, nemzetek, felekezetek, politikai érdekek összeütközése, de sui generis tudományos összeütközésnek semmiképp nem nevezhető. A tudomány ott kezdődik, mikor valaki úgy tárja föl a tényeket, hogy azok mindenki számára

evidenssé válnak: népre, nemzetre, generációkra vagy politikai érdekekre való minden tekintet nélkül. Ha a napjaink tudományos praxisában valóban jelentkező idealista felfogás újnak nevezhető, újdonsága éppen abban rejlik, hogy réginek és újnak régen megszokott szembeállítás helyett, letaszítva trónjáról régiség és újság tudománytalan kritériumait, mindenütt felfedezi a történet folya-nának szellemi folyamatoságát. Ha van történeti pillanat, mikor a kritikátlan, agyonméretezett túlzások önmagukhozta bukásának tanui lehetünk, akkor ez a pillanatot a tudományos szempontú kutató számára valóban elérkezett. Lehet, hogy a praktikus morál szempontjából már elévült Aristoteles etikai tanítása, hogy az erény mindig középút két véglet között, de mint gondolkodás-etikai kánon ma is fennáll a nyugati kultúra ez első szakemberének tanítása.

Ma négyszáz esztendővel Rotterdami Erasmus halála után az egymással küzködő világnézetek épp oly tomboló orgiát ülnek, mint egykor. Divat és jelszó kétes értékű szimbiózisa jobban érvényesül, mint valaha, ma a divat a tudományos jelszó és jelszó a divatos tudomány. Nem sok tudomány-történeti tudás szükséges annak belátásához, hogy minden idők komoly vizsgálatai «unzeitgemässe Betrachtungen» voltak. Ha az idealizmus jelentését eredeti gyökerénél, a platonai ideánál vizsgáljuk, láthatjuk, hogy az ideális megismerés alaphangulata sokkal közelebb áll a ráismerés, a déja vu élményéhez, mint az újdonságot felfedezni vélők szubjektív indíttatású lelkendezéséhez. Est «ordo» in rebus: ez az idealista tudomány alapbelátása és munkahipotézise. Ez a munkahipotézis *tudományosan* már nem cáfolható és csődje minden tudomány bukását is jelenti egyúttal.

Az ideális világréndnek ez az alapvető feltevése elválaszthatatlan a szellem fogalmától. Ha figyelemmel kísérjük ennek a sokat vitatott jelszónak százezstendős tudománytörténeti pályafutását, a kultúra alakulásának csodálatos törvényszerűségeit fedezhetjük fel. Ha lehetséges filozófiai rendszer, melynek alfája és omegája a szellem fogalma, akkor *Hegel* filozófiája valóban ilyen. Ellene az elképzelt legádázabb ellenfél ugrott a porondra, az antispiritualizmus legszélsőségesebb képviselője, *Karl Marx*. *Martinus Luther* és *Ignatius de Loyola* egykor épp úgy léptek át a gyávnak bizonyult Erasmus feje fölött, mint ahogy az egyre hétköznapiasodó *Hegel* és a mindjobban realizálódó *Marx* egyberobbanásánál nem fog szerep jutni ma sem a tudomány gyáva képviselőinek. Ha közelebbről szemügyre vesszük a *Marx* kontra *Hegel* duellumnak immár tragikussá súlyosodó következményeit, mindkettőjükét a rövidlátás súlyos, de gyakori vétségében kell elmarasztalnunk. *Marx* *Hegellel* szemben azt hirdette, hogy a történet végső mozgatói a materiális tényezők. A szobatudósnak ez az akkor még tisztán szellemi, elvont teóriája azóta államformává materializálódott és okozója lett a legdrágább matéria, az emberi vér töméntelen kiontásának és ki tudja, hogy a jövőben milyen mértékben lesz még okozója. *Marx*, az országról országra üldözött, hazátlan és társtalan emigráns, küzdelmes életének minden szorongatásával tudomány teóriát kovácsolt egyéni szenvedéseiből. Magánéletét, annak minden egzisztenciális gátlásával egyetlen bevonszolta a tudomány szentélyébe és a *Bibliothèque National* meg a *British Museum* olvasótermében tudományos megfogalmazás által százezrek végzetévé formálta azt, ami eddig csak sajátmaga végzete volt. Kell-e ennél frappánsabb bizonyíték arra a hegeli tézisre, hogy a szellem valóban reális világtény és egyetlen szellemi gesztus évtizedekre preformálja a materiális világ alakulását?

Az egzisztenciális tudomány itt, szellemiség és idealizmus perspektívájában kezd problematikus lenni. Tisztában kell lennünk azzal, hogy minden idők komoly tudománya egzisztenciális volt, a szónak általános értelmében. Az ünnepelt berlini professzor gondtalan életformája és gátlás nélküli idealizmusának spekulációja között épp oly szoros, egzisztenciális összefüggés áll fenn, mint a gátlásokkal vívódó emigráns küzdelmei és a történeti materializmus között. Akaratlanul is rá kell döbennünk a kérdésre, hogy az egyéni egzisztencia és a tudományos igazság egymással együtt fokozódó fogalmak-e: vajjon nem több lenne-e a hegeli szisztéma igazságtartalma, ha rendszerében nem érvényesült volna ennyire maradéktalanul a hegeli egzisztencia? Szabad-e az időtlen igazság kutatójának a múlt sikerbe, vagy múlt balsorsba annyira beletemetkeznie, mint azt Hegel és Marx tették? Nyilvánvaló, hogy mindkét gondolkodó jobban megközelítette volna az igazságot, ha sikerült volna antiexzisztenciális módon megszabadulnia egyénisége korlátaitól. Ma már nyugodtan mondhatjuk, hogy mind a *mens agitat moles*, mind pedig a *moles agitat* mentem helytelen történetfilozófia. Hibájuk éppen az, hogy mindkét álláspont szélsőséges túlzás és egy egzisztenciális determináció által eltorzított képe a való tényeknek. Ha elveszük belőlük a hegeli és marxi egzisztenciák tudománytalan gátlását, középúton feldereng mögöttük az igazság, hogy t. i. a *mens* és a *moles* világténye között az agitáció világténye áll fenn. Az idealizmus és materializmus vitájának «új idealista» megoldása éppen az, hogy a torzító egyéni szempontok korrigálásával a különböző világnézeteket egyetlen *világképpé* redukálja.

Első pillantásra talán visszatetsző, hogy a tudománytól megtagadjuk a világnézet produkálásának lehetőségét. De a szellemtudományos iskola alapbelátása éppen az, hogy az anyag és a szellem nem ellenséges erőkként feszülnek egymással szembe, hanem a legkezdetlegesebb materiális lénytől a legszemlembibb emberig a változatok végtelen fokozata lehetséges. Az élőlényeknek ebben az automatikus rendjében minden élőlény más-más helyet foglal el és egészen természetes, hogy az értékkála minden egyes pontjáról az egzisztenciális determinációk szükségessége folytán, más-más világnézetté vetül ki az önmagában egységes világkép. Jellemző, hogy ez a felfogás nevezhető relativizmusnak és abszolútizmusnak egyaránt, spirituálistizmusnak éppúgy, mint materializmusnak. A szisztématikus filozófia valóban relativizmussal vádolja a szellemtörténeti iskola legkiválóbb képviselőjét: Wilhelm Diltheyt. Lehet, hogy ennek a vádnak a maga sajátos filozófiai területén igaza van, de a szellemtudomány módszertana szempontjából egy pillanatig sem helytálló. Mikor Dilthey azt hirdeti, hogy minden történeti tény tudományos megértésének kulcsa a világnézet, e módszertani fogással éppen azt akarja elérni, hogy az egyéni világnézetek esetleges tömegéből olyan tipikus állásfoglalásokat sikerüljön kiszűrnie, amelyekben az individualitás színesége a tipikus vonások tudományképeségével egyesül. Ha a filozófiai kritika ezt a hipotétikus, módszertani relativizmust sem engedélyezi a szellemi tudományok számára, akkor kizárja a történeti tudományokat a produktív tudományok köréből és egy követ fúj a természettudományok szűkebb látókörű metodikusaival, akik szerint szintén lehetetlen a szellemi jelenségek tudományos igényű megismerése.

Mindenki előtt, akire hivatása a szellemtudományos munkásság nehéz súlyát róttá, napjainkban előbb-utóbb felmerül a szkepszis a szellem fogalmával szemben. A $\gamma\omicron\gamma\omicron\varsigma$ és $\beta\omicron\lambda\omicron\varsigma$ jelenségvilágai már korántsem állanak

olyan tisztán előttünk, mint a görögség boldog tisztánlátásában. A szellem, ez az önmagában tiszta jelentésű, és emberi magaslatot jelző szó, túlgyakran fordult meg szellemetlen és szellemtelen emberek szájában. Ma is vannak sokan, akik a szellemtörténet jelszava alatt történeti tudásuk hiányát a szellem védőpajzsával, szellemi érzéketlenségüket pedig a történetre való hivatkozással lepezik. Azt is bevallhatjuk, hogy e szó szent hitelen sokat rontott a múlt század nem egy filozófusa, aki szellemfilozófia üzése címén vérszegény történeti anyagismerettel belebölcselkedett a világűrbe. Egyáltalában azt mondhatjuk, hogy a szellemre való hivatkozás minden idők tudományos vérszegényeinek türelmes védőeszközül szolgált. Ezért ha ismerjük a kultúra történetének néhány alapszabályát, nem kell csodálkoznunk azon, hogy napjaink tudományos és irodalmi gyakorlata inkább a *χάος* és *βίος*, semmit a *κόσμος* és *λόγος* divatának kedvez. Érthető, hogy ha egyes gondolkodók a szellemi világtér magasabb fokozatait érdemtelenségükkel szisztématikusan diszkreditálják, akkor az utókor joggal fordul el miattuk maguktól e fokozatoktól is és mohó érdeklődéssel veti magát az életes és kaotikus jelenségekre, mert a logos helyén formalizmust, a kosmos helyén pedig csak spekulációt talált. Mondanunk sem kell, hogy ebbe a végzetes perspektívikus csalódásba napjaink legkiválóbb metodikusai, tudósai és írói sorra beleesnek. A karakterológus *Klages*, az etnológus *Frobenius*, a történetfilozófus *Spengler*, a pszichológus *Freud*, a filozófus *Bergson*, a gróf *Kaysersling*, az író *Lawrence*, a költő *George*, az irodalomtörténész *Bertram*, a metafizikus *Heidegger*, sőt a maguk módján a fizikus *Stark* és *Lénárt* is, energiájuk legjelentősebb részét arra fordítják, hogy elundorítsanak mindentől, ami a világban rendet és értelmet jelent. Nem véletlen, hogy e gondolkodók között hivatásos történetészt keresve sem találunk, sőt ellenkezőleg: a vérbeli történetészek úgyszólván egyetemesen ellenszegülnek ennek az antispiritualista lendületnek. Lehet valaki még oly kiváló gondolkodó, a történetész nevét csak akkor fogja megérdemelni, ha egyrészt túllát a közvetlenül előttejáró generáció hibáin, másrészt pedig nem hajlandó felcserélni a történeti világkép katexochén «előbb-utóbb» szemléletmódját, a világnézeti küzdelmek történetietlen «vagyvagy» ideológiájával. Az előbb felsorolt írók és gondolkodók mindegyike kétségkívül kiváló alkotott a maga szakmáján belül. Végzetes szükség-szerűsége napjaink kulturális válságszituációjának, hogy ezek a gondolkodók nem maradhattak meg hivatásuk mesterien uralt korlátai között. Az esztelen és kétségbeejtő európai világhelyzet szinte megkövetelte e gondolkodóktól, hogy tudományos világképüket világnézetté öblösítve, siessenek a bukófélben levő európai kultúra segítségére. Nyilvánvaló, hogy ez az egyébként nemes célkitűzésű vállalkozás meghaladja tudományuk hatáskörét és érthető, hogy a kultúrfilozófia területére tévedt etnológus éppúgy elveti a sulykot, mint az idetévedt antropológus vagy pszichológus. Ami e modern gondolkodók szellemellenes hadjáratában egységes szellemi frontnak látszik, az voltaképpen a különféle tudományokból tévesen elvont konkervenciák találkozóhelye. Megdöbbenő, hogy az egyik legszellemibb életfunkciónak, a tudománynak, egészen kiváló képviselői milyen makacs következetességgel próbálják a tudomány ez ősi létalapját, a szellemet, a világ tényezői közül kizusztítani. Érthető, hogy *Johann Huizinga*, a vérbeli történetész, aki ellentétben *Spenglerrel*, nem a matematikáról nyergelt át a történelem kihagyásával egyenest a történetfilozófiára, hanem egyszerűen történetészeknek született és

valószínűleg nem prófétaként fog meghalni, megdőbbsent csodálkozással áll «A holnap árnyékában» e kiváló szakértelemmel űzött kultúrfilozófiai diletantizmussal szemben. A «Herbst des Mittelalters» nagy tudású szerzőjének élmény-tárházában nemcsak tébolyodott napjaink krízise van képviselve, hanem átélve és átértve ott sorakozik Európa történetének minden dekadenciája és reneszánsza. Erasmus kiváló életírója jól látja, hogy van a történetnek egy mozzanata, amely a kultúrák külső keretének elpusztulása után is változatlanul tovább él, tudja, hogy pl. volt a latinitásnak egy része, amely kiirthatatlan az európai életből és amelyet nem érint a gens Romana és az Imperium Romanum kereteinek az összeroppanása. A római szellem az, amely halhatatlanul továbbél még akkor is, amikor a római vér más népek vérével már felismerhetetlenül elkeveredett és mikor a Birodalom földjét rég letaposták életesebb, új népek lovainak patái. A szellem szellem marad, a vér és a föld az, ami változik. Az időtlen szellem kultusza az egyetlen adekvát felfogás az időtlen igazságok művelője, a tudós számára. A szellem igényeiről lemondani annyi, mint megadni magunkat az idő pusztításának. A szellem megtagadása a tudomány öngyilkossága.

2.

A szellemtudományok módszerének ezek a negatív követelményei. Láthatjuk, hogy az adott történeti pillanatban már ezeket a negatív követelményeket is igen nehéz betartani. Súlyosbodnak a nehézségek, ha a szellemtudományos módszertan pozitív oldalát vizsgáljuk és felvetjük a kérdést: milyennek kell lennie napjaink szellemtudományának? Legegyszerűbb e kérdést egy példával megvilágítani. Legyen a probléma Friedrich Nietzsche. Mielőtt a kérdéshez bárki közeledni merne, az előzetes problémák hatalmas rengetegén kell átrágnia magát. Ki volt Friedrich Nietzsche: akinek életrajzi adatai mutatják, vagy az, akinek kortársai tartották, akinek ellenségei hirdetik, akinek követői dicsőítik, akivé őt a pszichiáter degradálja, akinek az utókor tekinti, akinek a magános olvasó érzi, vagy akire iskolák hivatkoznak, vagy akinek ő tartotta sajátmagát? A Friedrich Nietzsche-nek nevezett jelenség nem 1844-ben kezdődött és 1900., halálának dátuma, épp ily gyöngye támpont alakjának megértéséhez. Az európai gondolkodás legelső kezdeteinél, a Sokrates előtti bölcséletben már Nietzschei elemeket találunk, de a magyar Ady Endre is — noha nyilván nem ismerte — meglepő lelki rokonságban áll vele. Nietzsche műveinek, a Corpus Nietzscheanumnak az ismerete maga is csak minimális alapkövetelmény a megismerés felé vezető úton, valamint a Nietzsche-Archiv egyébként ártalmatlan ereklyegyűjtögetése is édes-kevésnek bizonyul. Ilyenkor tűnik ki, hogy milyen magas célkitűzés a Schleiermacher által kezdeményezett szellemtudományos módszer, a szerénynek látszó «Verstehen», a megértés. Nietzsche megérteni annyi, mint a benne megtestesülő világtény értelmét, jelentését megragadni. Az eddigi kutatások sikere és kudarca egyaránt azt mutatja, hogy ez az értelem csak szisztématikus módon, az összes tudományok minden apparátusával fejthető meg. Ha az elbizakodott pszichiáter egyedül akarja felmérni a jelenség teljes jelentését, úgy jár, mint Möbius: az egyéni vonások óceánjából az orvosi diagnosztika kávéskanalával kimerít egy pár semmitmondó cseppet. Csak a betegséget látja kizárólag erre beállított szeme és észre sem veszi egészségnak és betegségnek, tisztánlátásnak és örületnek azt

a gigantikus küzdelmét, amelynek felismerése nélkül Nietzsche alakja egyszerűen megérthetetlen. De nemkülönben járnak a másik véglet képviselői, akik gondolatvilágában csupán a dionüoszsi elemeket ismerik meg és ismerik el és csupán az örületnek tulajdonítanak heurisztikus értéket: *Bertram* mitológia-kisérlete éppúgy torzkép, mint Möbius patográfiája. Egészség és betegség, Apollon és Dyonysos, kozmosz és kaosz, élet és értelem nietzschei birkózásához talán közelebb tudna jutni — bár e kérdés még megíratlan — az individuálsz pszichológia, amely sok igaz vonást tudna megragadni azáltal, hogy a betegségben az egészség túlleplezését tudja meglátni és viszont, mert az egészség kultusza valóban a betegek szívügye legtöbbször. Ha lenne alkotáspszichológia, vagy kellő készülségű kultúrfilozófia, az továbbfejleszthetné ezeket a kérdéseket, az egyéni lelki tényezőktől az egyénfeletti lelki mozzanatok felé. Itt szolgáltathat értékes támpontokat a szisztematikus szemléletmód kritikája által alkalmazott szociológia; mert túl a Nietzsche által leírt betűk holt szövegén, valóban él egy nietzschei társadalom, melynek minden egyes tagja a holt betűk elevevességének szinte biológiai lehetőségét bizonyítja és e szellemi vérátömlesztés által a történeti halhatatlanságot úgyszólván kézzel tapinthatóvá teszi. Talán az Übermensch eszményének genezisééről is mondhatna valamit a jól alkalmazott szociológiai szemlélet, hisz nyilvánvaló, hogy ez nemcsak axiológiai érték-differenciát jelent, hanem az önértékben bízó magános tudósnak az ostoba tömeggel való megvető-vágyódó küzdelmét is kifejezésre juttatja. Az axiológiai és szociológiai rendnek ez az összeütközése már átmenet a történetfilozófia területére és felszínre veti a tudós, a nagyember hivatásának, végzetes küldetésének a problémáját. Felmerül a Marx-szal kapcsolatban már feszegetett kérdés, hogy valóban a tudás tetejét jelenti-e, ha a tudósból proféta válik. Ha korunknak lenne szilárd erkölcsi értékrendje, az etika is értékes adalékokat szolgáltathatna a Nietzsche-problémához. Óriási fejezetet jelent ismét a Nietzscheről írt monográfiák, valamint e monográfiákról írt monográfiák vizsgálata. Az «amor fati» filozófusa nyilván nem gondolt arra, hogy «habent sua fata libelli»: ha előre tudta volna könyveinek sorsát, ezt a sorsot nyilván nem tudta volna fenntartás nélkül szeretni. Itt merül föl a szellemi tudományok üzésének egy fájdalmas pontja, hogy t. i. a tudománytalanságnak legalább oly szerves és megszervezett története van, mint a tudománynak.

Korunkig lehetne még folytatni azokat a szempontokat, melyeknek ki-elégítő figyelembevételét egy valóban mai Nietzsche monográfia szerzőjétől meg kellene követelnünk. Valószínű, hogy napjaink gondolkodói között valóban egy sem akad, aki ezt a munkát tényleg el tudná végezni. Mondhatná valaki, hogy ez a nagyigényű munka voltaképpen felesleges is lenne, mert vagy megismeri valaki egyetlen aforizmából a nietzschei gondolkodás lényegét, vagy úgyszólván rejtve marad előtte. Essay-írásra hajlamos korunknak ez az ellenvetése, sajnos, teljesen téves, mert a tudományunk ugyan valóban alapvető alapfeltevése a vizsgált problémák intuitív átélése, de ebből az alaplényéből csak akkor válik tudomány, ha az élmény gomolygó ködei a ráció érintésére ismeretekké csapódnak ki. Az essay-vel úgy vagyunk, mint a szerelmi élet bizonyos általánosan ismert alapformáival: mint előkészület értéket jelent, de pótszerré válva perverzitás a neve. Gondolkodásbeli elegancia nélkül nincs igazi essayírás és így az essay minden létalapja eltűnik, ha olyanok művelik, akik az essayíráson kívül semmi egyébhez

sem értenek. Ez a kérdés súrolja egyrészt a tudomány és művészet határainak a problémáját, másrészt azt a jelenséget, amit Huizinga oly találóan puerilizmusnak nevez, hogy t. i. napjaink legtöbb gondolkodója képtelen kiszabadulni a kamaszkor képzetvilágából és az érzelmi és értelmi evidencia különbségei örökre rejtve maradnak előttük.

Érzés és megértés egyetlen egészségtelen behelyettesítése ugyanoda mutat, ahová a például felhozott Nietzsche probléma minden szála vezet; miképpen lehetséges a szellemi jelenségeknek lehető teljes megértése? Elméletben ma sem mondhatunk többet, mint amennyit Kant mondott: a megérző szemlélet a megértő értelem nélkül vak, az értelem szemlélet nélkül pedig üres. Szellemi vakság és üresség kettős átka soha még úgy nem verte egy korszak alkotóit, mint ma. Igaz, hogy emberileg, egzisztenciális szempontból e vakság és üresség menthetőbb, mint valaha: meg kell bocsájtanunk az essayíróknak, ha a megismerendő tények szinte végtelenné táguló horizontjától elfordulva, az egyéni bizonyosság érzelmi szférájába menekül és éppígy mentséget kell találnunk arra is, ha valaki az értelmes rendszerezés kedvéért kidobja gondolkodásából az érzelmi, dinamikus jelenségek ballasztját, meg lehet, sőt meg kell bocsájtani írófelebarátainknak, akár, mert nem tudják mit cselekszenek, akár, mert lelki szegények: de felvetett kérdésünk, a szellemtudományok korszerű művelése szempontjából sem az értelmi vakság, sem az élményüresség, sem a vak élménykultusz, sem az üres elmélet nem találhat mentséget. Ez a pont az, ahol a szellemi tudományoknak annyit emlegetett szintetikus jellege valóban létkérdéssé válik, mert vagy sikerül mélyen átélt élményvilágunkról világos fogalmakkal és nagyigényű körültekintéssel kimutatni a szellemi jelenségek tiszta értelmességét, vagy elmondhatjuk, hogy a huszadik századnak sikerült végre a szellemtudományokat eltemetnie.

3.

Talán feltűnt az eddigiek folyamán, hogy akár történeti, akár kritikai szempontból vizsgáljuk a szellemtudományos módszertan kérdését, akár példákra hivatkozunk ennek megvilágítására, minduntalanul és elkerülhetetlenül visszajutunk a tudomány kérdéséről a tudós problémájára. A természettudományok ebből a szempontból jóval előnyösebb helyzetben vannak: a laboratóriumi észleléseket közvetlenül nem befolyásolják világnézeti válságok, a számszerű adatokhoz semmi köze sincs a kulturális dekadenciának. A szellemtudományos módszerről, sajnos, nem mondhatjuk el ugyanazt. E módszer sarkfogalma Schleiermachernél, Diltheynél vagy Rothacker-nél egyaránt a «megértés». Ekörül forog az az immár történeti jelentőségű vita is, mely a George-körbeli Ernst von Kahler és Max Weber közt nem régen lezajlott a tudomány hivatásáról. Ha az egzisztenciális tudomány divatos eredményei a szellemtudományok szempontjából nem bizonyultak volna helytelenek, akkor e problémát valóban a tudomány egzisztenciális kérdésének nevezhetnők. A mikroszkóp és szeizmográf egzisztenciális függés nélkül szállítja a pontos adatokat, a megértő módszer műszere azonban a megértő ember és ha ez nincs, akkor nincsen szellemtudomány. Ennek a ténynek messzemenő történetfilozófiai következményei vannak. Ma még nem tudjuk megállapítani, hogy elérkezett-e az idő, hogy a kultúra súlypontja Európából más világrészekre tevődjek át. Frobenius találóan figyelmeztet a mindenkori legmagasabb kulturák keletről nyugat felé való eltolódására, Mezopotámiától

Egyiptomon, Kis-Ázsián, Görögországon és Itálián át mindig nyugat felé. Valóban eljőhet az az idő, mikor a mi nyugatunk már csak kulturális kelet lesz egy másik, egy újabb nyugathoz viszonyítva. Ha Európának ez a másodhelyre süllyedése valóban bekövetkezik, akkor a mai értelemben vett szellemi tudományok valóban megszűnnek és az új világ csak a civilizációt venné át tőlünk. Az európai lelkületű tudományok sorsa tehát hozzá van kötve az európai típusú ember, az európeér típusához. Ha azonban ezt a típust jól szemügyre vesszük, a kultúránkért aggódó szeretet minden alaposságával, azt fogjuk találni, hogy ez az embertípus sokkal szívósabb és időtállóbb, mint ahogy azt a nyugat pusztulásának prófétái hirdetik. Ez az embertípus már sikeresen túlélte a maihoz hasonló sok válságot. A fejlődés nyugodt korszakaiban szerepe nem túlságosan jelentős, de mikor korszakok egybe-robbanása a kultúrát létében fenyegeti, akkor egyetlen biztosítéka az emberi szellem fennmaradásának. Mikor a történeti végzet sújtja a kultúrákat, akkor nincs e földön más vigasztalásunk, mint néhány ember, akin megtörik a végzet hatalma és aki emelt fővel magaslik ki a történetiség determinációjából. A görögségnek van *Sokratése*, Rómának van *Marcus Aurelius*, *Catoja*, *Senecaja*, *Epiktetusa*, *Boethiusa*, az elbukni látszó középkornak van *Erasmus*, kinek nyomába lép *Voltaire*, *Goethe* és *Humboldt*. Az idő rombadönthet és felemelhet kultúrákat, népeket és néha még eszményeket is, ami mégiscsak megmarad, az az emberi, a sui generis ember, akit pleonazmussal nevezhetünk humanistának is. Lehet ennek a típusnak számtalan hibája, de józan ésszel letagadhatatlan, hogy kevésszámú erényei olyan természetűek, hogy az idő minden pusztításának ellent tudnak állni. A filo-lógia és a filozófia, az értelemnek és a bölcseségnek a szeretete az az időfeletti mozzanat, mely átvezet a szellemi tudományok minden válságán. Nyilvánvaló, hogy a megértő módszerhez kötött szellemtudományok sorsa kötve van egyúttal ehhez az embertípushoz is, mert az értelem szeretete nélkül nincs megértés. Lehet, hogy annak idején Sokrates valóban megrontotta az ifjúságot és nem tisztelte az isteneket, lehet, hogy egyesek szemében Cicero valóban fecsegőnek látszott, talán igaz Luther állítása is, hogy Erasmus álnok és kétszínű, sőt elképzelhető olyan helyi érdekű perspektíva is, melyből Goethe nyárspolgárnak látszik, mégis csak ezek az emberek azok, akik az ellenséges évszázadok távolán át egymással kezét fognak és a kultúrák bukásán túl az időálló szellem elpusztíthatatlanságának a tanujelei. Sokrates görög és római, Epiktetus római és keresztény, Erasmus középkori és reformátor Goethe klasszikus és romantikus, így hát érthető, hogy e sui generis embereknek éppen kétszer annyi ellenségük volt, mint a többieknek. A habitust, mely mint látszik, a szellemi tudományok művelésének módszertani követelménye, ezektől az emberektől kell ellesnie napjaink kutatójának. Ezek voltak a szintetikus látásmód tipikus képviselői, akiknél a bölcsesség és értelem szeretetéhez a végzet szeretete, az amor fati is járult, mint gondolkodásuk etikai előfeltevése. Az intelligibilis világot megérteni csak akkor lehetett és csak akkor lehet ma is, ha az «est ordo in rebus» találkozik az «ordo est in animis» gondolkodásetikájával. Az értelem és bölcsesség világánál a végzet nem fenyegető, hanem szeretetre méltó hatalom, mely csak a megnemértőkre és megnemértettekre fog lesújtani mindenkor.

Az itt futólag felsorolt szempontok alapján azt kell mondanunk, hogy a szellemtudományok valóban korszerű művelése csakugyan nehéz, mert szétágazó és felelősségteljes feladat. Napjaink történeti szituációja minden

egyek kutatóra a történeti korszakváltások kétszeresen nehéz súlyát rója és a szellemiség kultuszára kötelezi olyankor, mikor minden korszerű tendencia a szellemiség megtagadása felé akarja sodorni. A modern kutatónak mégis végig kell járnia az összes tudományos iskolák módszertani útvesztőjét, el kell tanulnia mindazt, ami belőlük a szellemiség természetének megfelelő, át kell hidalnia az egyes felfogások ellentmondásait és ellentmondás nélküli világképet kell formálnia mindabból, ami önmaga és embertársai élményvilágának mélyén ellentmondó khaoszként kavargog. Hálátlan és nehéz feladat ez, korszerűtlen és társtalán, de szolgáljon vigasztalásul az, hogy a hála és a korszerűség a szellem embereinek sohasem volt kenyere.

Ó R S É G.

*Az éjszakának peremén könyöklök.
Köröttem a bőséges nyár mozog.
Leselkedik s testemre tör az ördög.
Hát hallgatok.*

*(S mint oszlopos verandán,
hol csillagot is lélegezhetek,
a végtelent szippantanám fel, aztán
az álom lepne meg.)*

Miért

*örizzük itt az élet csonkjait mi?
Időnk és sorsunk jobb kegyeiért?
Mégegyszer, még szeretnénk megcsalatni,
az ifjúságért élni még utólszor,
bár lélek és test tükre tompa, vak. —
Mint puszta síkon lassan elfutó por,
ó, bizonyosság, engem el ne hagyj!*

*Tudómet edzed! Támogasd gerincem!
Idegeimnek légy te jó zuhany!
Szegezd reám: igen, vagy nem, ha nincsen.
Torkolj le vagy acélozzad szavam.*

*Mit végzetem kegyellenül reám mért,
az életet nemesítsed te meg.
Adj férfias erőt az ifjúságért,
mámor helyébe jó bilincsedet.*

BALLADA.

Irta: *Koncz Károly.*

Öreg Körtvés Márton halála napjáig Mesélő Marci maradt. Ezt hozta obsitul magával a katonasorból. Takarodóra megeredt a nyelve a legénységi szobában s így születtek a legszívhezszólóbb történetek a mesemondás éjszakáin. Summás korában is ő vitte a szót a venyigetűz mellett s a korabeliek azt állították róla, hogy a vagyont is úgy mesélte össze. Őszben járt már fölötte az idő s a kúthajtó kereket is két marokra kellett már szoritania. De még mesélt s kétszer sohasem mondott el egy történetet.

— Beszéljen hát, Marci bácsi, — unszolják most is a fiatalok kukoricahántás közben. — Mondja csak el a Mihók Józsi esetét a hét-fejű sárkánnyal . . .

Marci gazda nem sokáig kéreti magát. Megtömi a kurtaszárú pipát, rámarkol egy paraszat s ahogy pirosra festi arcát a fénye, öreg Körtvés Márton elereszti a szót:

K évékbe omlott a kalászos arany a hajló derekak körül. Pergett már a szeme, pedig egy nappal még előtte jártak Péter-Pálnak. Gerle János is ledobta a mellényt s beállt a sorba. Megcsavarta a nyelet, nekilődült a tenyértörő, kemény munkának feszülő mellel.

— Adjon az Isten százennyit és egészséget. — Kiáltott természetköszöntőben. — Behordásra már úgyis hárman leszünk. Egy évővel több . . .

Dőlt a rend, gyűltek az asztagok, a marokszedő asszonyok kőkorsókat merítettek meg a forrásban. Delelőre bukott már a nap, amikor kigyúlt az első szalonnacsurgató tűz. Feketére égett legények guggolták körül s karikára vágott hagymára csorgatták az illatos szalonnát.

— Hé . . . emberek . . . lóduljanak csak . . . de tüstént. — Rikoltott egy asszony a boglyák mögül. — Segítsenek, no. A Gerlénének itt az ideje . . .

Suvogott a tarló a csizmák alatt. Hárman is eliramodtak a tűztől. Puha ágyast vetettek szalmából a derékaljba, úgy emelték rá Gerlénét. Aztán elindult lépésben a szekér a fehérarcú asszonnyal. János a lovak mellett baktatott, úgy tartotta a szarat. Csak idejébe érjenek.

Úgy volt hát. De az Istenáldás másodmagával jött. Egyszerre két fiú.

— Péter és Pál lesz a nevük. — Lelkendezett János határtalan örömeiben. — A Teremtő is így akarta . . . hogy aratásra érkezzenek . . . Dehogyan mertek volna hát ellene cselekedni. S amíg az asszony

az ágyat feküdte, két méceses égett állandóan a szobában. Péter és Pál . . .

Olyanok voltak, mint két tojás. Anyjuk is nehezen ismerte meg őket. Legfeljebb arról, hogy Palika egész nap ordított, Péterke meg úgy aludt, mint a tej. Ő volt a gyengébb, hát rá esett a választás. Gerlené nem tudta táplálni mind a kettőt. Palikának a dudli jutott, meg a köménymagos leves. Hathónapos korában meg már a paprikás-krumplit is lenyelte, — csuklás nélkül. Ő is lett az erősebb, fejlettebb.

Teltek-múltak az idők Gerle Jánoséknál. Péter szösze, lányos arcú fiúvá siheredett, Pál barna, bajszos, borostorkú betyárrá kamaszodott s mindig haragot szórt a szeme. Pár perccel idősebb volt és sokszor úgy helybenhagyta öccsét, hogy vér serkent ki Péterke bőrén ; mintha korbács szántotta volna fel.

Gerlené nem egyszer nekikeseredett :

— Azért van így, mert nem szoptathattam . . . Nem az én lelkem szállt belé . . . Ördögök ringatták a bölcsőjét . . .

Péterke állandóan a könyveket bújta, a lányokkal játszott s nem szívesen húzta fel a csizmát. Anyja fia lett. Pál meg az apja kedvence volt, gyűlölte a betűket, meg a számokat, macskákat kínzott, fészekeket fosztott ki, s ha megharagudott valamiért, egész nap az erdőket bújta. Pusztai csikóvér repítette minden rossz felé. Gyermekekéssel fölértette már, hogy nem érheti semmiért bántódás, mert minden cselekedete mögött apja állt őrt. Apja, akit egyre sűrűbben futott el a méreg, hogy Péter fiából kisasszonyt majmolnak.

— Mért nem hagyjátok parasztsorba? . . . A parasztnak a föld parancsol . . . Én meg öreg koromra három ekével akarok szántani . . .

S csak akkor enyhült a gerjedelme, amikor egyre azt hallotta, hogy Péterke milyen okos fiú, diákembernek való. Igaz, hogy sok pénzbe kerül a taníttatása. Bezzeg Pál, már hasznot hoz a konyhára. Az is igaz, hogy épp csak le tudja írni a nevét, de még derék adófizető polgár válhat belőle.

Gerle gazda így mérlegelte hát az ikreket. Ami rontott az egyiken, a másikon javított.

— Péter is csak az én fiam . . . Még ha lánynak is készült . . .

Egyszer aztán vásárra indultak. Itt ütközött ki először a különbség a két fiú között. Pál csizmában és pitykés mellényben bokrosodott az útra s apja tenyerébe kapaszkodott. Péterkét matróruhába, sárga cipőbe öltöztette anyja. Ő volt a diák s maguk elé engedték illendően.

— Csak aztán meg ne szaggassák az úrfi ruhádat a kutyák. — Dörmögött Gerle. — Mert fogadom, nem kapsz másikat . . .

Az volt aztán a vásár, ahová ők hárman bevonultak. Mindent feltarisznyáltak volna, amit szemük-szájuk kíván. Mert azért vásár, hogy üresedjen a lajbizseb s teljen a marok. Jól van hát, no. Először járják úgylis a gyerekek a szájjattató ámulatosságot.

— Na lurkók, most aztán azt vehettek, amit akartok. Itt van egy-egy korona. Lóduljatok . . .

Nosza csak, nem nagyon kellett biztatni a legénykéket. Akkorát perdültek, mint az eladólányok az ivóban, ha táncba kéri őket. Pál nem nagyon fontoskodott. Jut, ami tellik, a koronából. Szép, cifra nyelesfokos, furulya, budlibicska, meg medvecukor. Árvalányhajat is szeretett volna még, de már arra nem futott az ezüsből. Péter már jobban körüljártatta szemeit. Tolltartót, imádságoskönyvet, meg rongybabut vásárolt.

— A könyv jó lesz anyának, a baba meg Mariskának. — Gondolta. S hogy hiba ne essék, maradt pénzen árvalányhajat vett bátyjának.

Gerle és fia már a lacikonyhában ültek s Pál ugyancsak nagyokat nyelt a habzó seritalból, amikor Péter piruló arccal elébe állt az ajándékkal :

— Nesze, testvér . . .

Volt is becsülete odahaza Péterkének.

Elérkezett a szeptember. Gerléék azon tanakodtak, mit csináljanak a Péter gyerekekkel. Taníttassák-e tovább, vagy mesterségre szegődtessek? Az elemi még csak elbotlott valahogy a szántó-vető erőből, de a diákiskolához már nagyobb erőfeszítés kell. Birják-e majd? Lesz-e jövőre is gyümölcse a virágnak? S kikel-e a búza a sovány földeken, ha kevesebb trágyát kap? Mert valamiből le kell ütni, hogy teljen a taníttatásra . . . Sok álmatlan éjszakán gyötörték Gerle gazdát ezek a gondolatok. Már nem is annyira a pénz marcangolta, mint inkább a szégyen. Az egyik fia elszakad a földtől s majd megérik, hogy öregkorára megsüvegei a fiát s ünneplőt vesz magára, ha Péter egyszer nagykényesen átlépi házuk küszöbét. De az asszony úgy akarja. Hát legyen úgy.

És beküldték a városba Pétert. Gerléné jól felpakkolt. S minden héten mentek a pókhasú csomagok sonkával, pogácsával, túróval meg mézzel. A szalonna, meg a barnakenyér Pálnak maradt. Pálnak, aki büszkén állt be az istállóba, hogy egyedül uralhatja a házuk táját. Még meg is csúfolta Pétert, amikor kigördült vele a kocsi az udvarból. Menjen csak, majd visszakiváncozik. Alomhordás közben sokszor elfutotta a méreg, annyi mindent hallott a nagyobb legényektől. Péterből urat nevelnek . . . Urat, aki a parasztot üti, mint a tanító . . . Urat, akinek a paraszt dolgozik . . . Urat, akinek a lánya kisasszony . . . Ez, ez fájt legjobban neki, egy tüzet fújt a legényekkel, akik jól tudták, hogy nincs igazuk, de a gyerek agyában hamar fogan a ferde beszéd. Pál csak azt látta, hogy az uraság minden két hétben haza hozza a Pétert a kocsiján s még odaülteti kisasszony lánya mellé. Az öcse kezetszókol az uraságnak, ő pedig csak rúgást kap, ha nem elég fényes a csizmája.

Igy forgatta agyában a sötét gondolatokat Pál, amíg teltek

a hónapok. Megjött a tavasz, húsvét is s Péter hazajött szünidőre. Át-átruccant az urasághoz, meg a tanítóhoz spinétet gyakorolni. Meszszire került nagyon Páltól, aki egyszer mégis rávette öccsét, hogy menjenek ki együtt a szőlőbe. Nyílnak már a virágok, csellengnek egy kicsit, meg valami harapnivalót is visznek magukkal.

Szóttalanul baktattak egymás mellett. A barackfák már térdigérő menyasszonyi rokolyákban várakoztak. Alátelepedtek a leghívogatóbb alá. Péter olvasott valami könyvből, Pál mogyoróvesszőt vágott, kicifrázta s az útközben szedett virágot rákötötte raffiával. Kerülgették egymás hangját, amíg a türelmük állta.

Pál hagyott alább hamarabb :

— Te, Péter . . .

— Mi az? . . .

— Te bejáratos vagy az uraságékhoz. Vidd el ezt a virágot a Katicának. Mondd, hogy én küldtem.

Péter kezéből kiesett a könyv. Lángragyúlt az arca.

— Elment az eszed? . . . Még megsértenéd a kiasszonyt ilyen szeméttel . . .

— Hű, a keservit! — pattant fel Pál. — Te szoknyanép, te csepürágó . . . Hát csak neked szabad? Nesze . . .

A cifrabot rázuhant Péter fejére, kettétört derékban. S mielőtt Péter magához térhetett volna, benn hempergett véres fejjel egy vízgyűjtő gödörben.

— Majd viszem én! — Pattogott az istállószagú Pál. — De megkeserülsz . . .

Aznap nem is került elő. Péter letámolygott nagynehezen a szekér-útig, ott aztán kifogyott az ereje. Végigvágódott a rögökön. Úgy szedték fel a sarjúhordók véresen, sárosan. Beszakadt fején a bőr, keze is feltört a zuhanástól. Keservesen fájlalta mindenét. Összeszorította a száját, az életéért sem tanuskodott volna bátyja ellen.

Nem is nagyon kellett. Tudta mindenki, hogy ki volt a tettes, ki tett ekkora kárt a diákgyerekben. Az uraság is, meg Katica is tudták, ha nem is mondták ki. Ott álltak Péter ágyánál, amíg jött az orvos. Katica nagy, kerek szemekkel szánta a diákot, ügyetlenül símogatta lázas homlokát s két szál ibolyát, amit magával hozott, odaejtette a takarójára.

— Neked hoztam, Péter . . . Nálunk nyílik a kertben . . . Anya ültette . . .

— Nincs komolyabb baj, hála Istennek. — Vigasztalta Gerléeket Katica apja. — Ebecsont beforr. Igaz-e, Péter? . . .

— Igaz. — Nyöszörgött Péter s hirtelen felvágódott a párnáról. Pál árnyéka suhant el az ablak alatt. Mégis csak hazahajtotta a lelkiismerete. Alig került be az ajtón, elkapta az apja.

— Ebadta kölyök . . . Még egyszer gyilkos leszel . . . de azt nem éred meg.

Csattantak a pofonok, döngött a suhanc háta, ott az uraság és Katica előtt. Pál csak kapkodta a kezeit maga elé, de Gerle szaporább volt.

— Még egyszer üsd meg tulajdon véredet, de megemlegeted még számadó korodban is . . . csirkefogó . . .

Péter hamarosan lábra állt. Katica hordta át a süteményeket, madártejet, meg szülei jókívánságait. Egyszer még a homlokát is megcsókolta a fiúnak, s ijedtében úgy elrohant, mintha fergeteg vitte volna el. Pálnak nem lehetett többé szavát venni. Bújkált az emberek elől, az uraságéknak még a házatáját is messziről elkerülte. Inkább vágta volna agyon az apja, minthogy ezt a szégyent kellett megélnie. Ez hiányzott csak, hogy a becsülete legott sárbatipródjon. Kamazsodó legények közé annál sűrűbben járt s nagy hangon vitte a szót a természetrajzból, amire Péter tanította.

— Mit tudtok ti, bugrisok? . . . Táthatjátok ám a szátokat . . . Mert vannak ám mérges növények, akiknek a nedve is elég ahhó, hogy felforduljon tőle az ember . . .

És mérges növényeket gyűjtött aznaptól kezdve. Jól bedörzsölte velük a bicskát, amit a vásárból vett és elrejtette a présházba, a satu mögé.

Eljött megint a szeptember, az iskolaidő. Induláskor odasompolygott Pál öccse mellé.

— Péter . . .

— Mi az? . . .

— Haragszol? . . .

— Nem. Csak annyit mondok, máskor ne harapj savanyú almába, mert elvásik a fogad . . .

Pál lesütötte szemeit. Iskolázatlan ésszel is megértette, hogy Katicáról van szó. Semmi keresnivalója vele. Péter mondta, igaz . . . de Katica még nem . . . Idegesen járatta szemeit, nem merte felszegni a fejét. Kalapja alól leste, hogyan segíti fel Péter Katicát a kocsira, aztán mellé ül. Gerle is látta már, mi fáj a fiának, hát még megtoldotta :

— Kölyök . . . Ül fel a bakra . . . Beviszed a kisasszonyékat a városba.

— Apám ! — Ellenkezett Péter.

— Itthon még én parancsolok ! — Dohogott Gerle s akkorát lódított Pálon, hogy majd a lovak közé esett.

Pál maga sem tudta, hogy került fel a bakra, de akkorát csapott a lovak közé, hogy hirtelen megugrottak. Minden szégyenét, keserűségét beleengedte az ostor nyelébe.

Röpült a kocsi, mint a gondolat. Úgy dobálta utasait, mint a viharos tenger a halászbarkát. Mély árok mellett hajtottak el többször. Pálnak ilyenkor felcsillant a szeme.

— Hátha most befordulnának! — Villant át gonosz agyán a kísértés. — Azt hinnék, hogy megbokrosodtak a lovak...

Fülük közé csapott a nyéllal, verte a hátukat s már Katica kiáltásait sem hallotta. Neki a szakadéknak... Horkannak a lovak, Katica sikolt, Péter ágaskodik a gyeplőért, de visszazuhan, zúg a feje... aztán, — mégis csak visszarántja a gyeplőt s nekirohannak egy kőrakásnak.

Pál nem tudott szabadulni napok mulva sem Péter vádoló tekintetétől. Katica sikolyára ébredt minden éjjel álmából. Takarója helyett a lovak habzó bőre gőzölgött arcába, szédült, mintha szakadék tátongana ágya alatt. Kiugrott az ágyból. Ki az éjszakába. A csillagok alá. És visszafeküdni egyszer sem volt bátorsága. Ha pedig apja elé került, mintha tüzes ólmot öntöttek volna fülébe:

— Gyilkos... gyilkos... gyilkos... — zúgta valami s a torkát szorongatta.

Igy készülődtek neki a szüretnek.

Döngették a hordókat a présház előtt. Pál is ott őgyelgett apja körül, tett-vett, anélkül, hogy bárminek értelmét találta volna. Früstök helyett a vadludak vonulását figyelte zavaros szemeivel, ebédre mégis odaténfergett a tűzhöz.

Gerle paradicsomot tarisznyált ki, felvágta a bicskával, amit a présházban lelt s már a szájához emelte az első falatot, amikor Pál rákiálltott:

— Apám...

— Na, mi az?...

Pál arca előtt mint tüzesszemű cigánylányok táncoltak vadul a képek. Katica, Péter öccse, az uraság, a vadvirágcsokor, azután a pofon, a szégyenítés Katica előtt, majd megint a városba indulás, a szakadék...

— Mi kell? — Kérdezte megegyszer fiától Gerle.

Pálba ördög bújt hirtelen, sátánok táncoltatták minden porcikáját, lesunyta a fejét s hazudott, mint a szemnélküli kalász a kenyeret:

— Hát, csak azt akarom mondani... hogy az a bicska az enyém... a vásáron...

— Mit félted?... Nem eszem meg. — Rivalkodott Gerle, a kenyérbé törölte a bicska pengéjét, kétszer is s nagyokat nyelt a falatokból.

Pál torkán akadt a szó. Aztán elrohant. Többé nem látták.

Szívszélhűdés! — Erősítgette a halottkém Gerle ágyánál. — Vérmes volt szegény János...

Nem akadt, aki eszét találta volna. Hogy felboncoltassák Gerlét. Pedig akkor került volna csak ki a való. Hogy nem szívszélhűdés, hanem mérgezés. A bicska... A vásári bicska...

Leszállt az est a falura, aztán a második, a harmadik is. Pál senkinek sem hiányzott. Megjöttek a végtisztességből is s Katica meg Péter Gerlénét támogatták a kemence sarkában.

— Te az én fiam vagy, Péterke... — morzsolgatta könnyeit Gerléné s először érezte, hogy Pálnak sohasem volt az anyja. Pál farkastejen nőtt fel s farkasoké a lelke.

Julis, az uraságék cselédje vizre járt a kúthoz. Leengedte a vedret. Hold sütött a kávéra. Megmerült a veder, de csak nem akart felbukni a vízből.

— Pista, hé! — Ordított be Julis a konyhára a jászolosnak. — Gyere má... Valami húzza a vedret.

Ketten lódulnak neki a keréknek. Hajtják ám minden erejükből. Egyszer csak megtorpan a vödör... Fekete tömeg lóg rajta.

Julis csak felsikolt, Pista is elereszti a kereket s a veder zuhan vissza. Nagyot loccsan, amikor leér. A feltörő habot ezüstösre veri a hold.

Másnap az uraság betemetette a kutat. Azóta járja a kútról a monda...

Öreg Körtvés Márton szájában kihült a csutora. A tűz is alig pislálkolt már. A legények tenyerükbe szorított állal bámultak a zsarátnokok közé. Krétafehér arccal méregették a lányok Mesélő Marcit. Mély, nehéz sóhaj tört ki olykor-olykor belőlük, egyik-másik még a keszkenőjét is előcibálta. Marci gazda pedig nagyot sodrintott lelógó bajuszán:

— Na, leányok-legények, munkára! Azt mondom én is: savanyú almába ne harapjatok, mert elvásik a fogatok!...

OLVASÓ NŐ.

*Most nincs számára semmi,
se közel, messzeség,
a lenni, vagy nem lenni
bús gyötrelme sem ég*

*agyában. Míg az árva
könyvet le nem teszi,
e könyvbe van bezárva
a vak világ neki.*

*Kinn égő tűzmadár
a nap, fény-tolla száll
rest fára, tar bokorra...*

*Ő felnéz csillagos
szemével és lapoz
egy lapot álmodozva.*

A PEST-BUDAI NAGY ÁRVÍZ.

Irta: *Mesterházy Jenő.*

KEVÉS fővárost ért annyi szerencsétlenség és baj fennállása óta, mint fővárosunkat. De nem is dicsekedhetik sok főváros olyan hosszú és változatos multtal, mint a miénk. Alapjait a középeurópai népek legrégebbje, a kelta nép rakja le. Ugyanaz a nagy nép, melynek egyik tagja alapítja meg Londinumot, a másik meg Parizsiorumot. Ma mindkettő nem Európának, de az egész világnak két vezető városa, ha mindjárt Bizánc és Róma nagyobb multra is tekinthet vissza, mint London vagy Párizs a magáéra. Továbbfejlesztésüket a rómaiaknak köszönhetik, akár a mi ősfővárosunk, Aquincum. De amíg azok erősebb ütemben nőnek, addig a mi országunk fővárosát elpusztítják a népvándorlás hullámai és a magyar honalapítás után csak a XIII. században találják meg itt székhelyüket a magyar királyok. De ettől az időtől kezdve érzi itt mindenki, hogy Pest-Buda az ország szíve. Nemhiába hanyatlik is el ez az ország közel másfélszáz évre, mikor szívét álnok módon a török foglalja el. 1686-ban azonban ismét visszakerül és akkor több lesz benne az idegen, mint a magyar. Pestis, éhínség, tűzvészek és egyéb szerencsétlenségek érik, de a végén talpraáll, pedig 1763-ban még a földrengés is megremegteti.

A sokféle bajok közül egy nem akarja elhagyni: az árvíz. A Duna, fővárosunknak ez a nagy jótevője, kialakítója és később felvirágoztatója, hirtelen jött tavaszi áradásaival majdnem minden évtizedben felkeresi. Így 1741-ben, 1775-ben, 1789-ben, majd 1799-ben. Pusztításai félelmetesek. 1775-ben 561 házat omlaszt össze. 1799-ben majdnem orvul tör be a Belváros megkerülésével és a nemrégben megalakult virágzó Ferencvárost öntötte el annyira, hogy szinte alig maradt ott egy ház is épségben. Ez a nagy pusztítás ösztönözte a várost az első erélyesebb védekezésre. Megépítették a váci és soroksári védgátakat és most már azt hitték, hogy többé nem fenyegethet semmiféle árvízveszedelem. Nem gondoltak arra, hogy Pest-Budát évről-évre mindig jobban és jobban veszélyezteti az árvíz. Bajorországban és Ausztriában ugyanis megkezdték a Duna szabályozását és a védőtöltések emelésével mindinkább hazánk felé szorították a veszedelmessé válható víztömegeket, melyek itt okozták aztán a nagy károkat.

1838 tavaszán a téli nagy hóesések miatt különösen veszélyessé vált a helyzet. Olyan hirtelen jött az olvadás, hogy a vízzévált hőtömegek az egész Duna mentén nagy áradásokat idéztek elő, de az olvadás vize a jégkérgeket megrepesztetni nem volt képes. A Duna mentén mindenfelé nagy volt a rémület, így Pest-Budán is, de az utolsó pillanatokban szinte csoda történt: megindult a jégzajlás, mindenki szinte biztosra vette, hogy az áradat elviszi a felduzzadt víztömegeket. Március 13-án azonban késő este megtorlódott az óriási jégtömeg és a Duna vize rohamosan kezdte elérni a védgátak peremét. Minden erőmegfeszítés hiábavaló volt... «félelem s rémülés között aggódva tolongó sokaság járt s kelt az utczákon, harangok kongása tartá ébren az egész várost; a Duna mellett húzott védgát hosszában fáklyák sora lobogott s világított a gát emelésére rendelt munkások-

nak. A nemes városi hatóság dicséretes buzgalommal tett meg minden gondolható intézetet a fenyegető veszély elhárítására, de mind hasztalan, 11 óra felé az emberi erőn daczoló vízár, mely az emberemlékezettől legnagyobb 1775-i áradás magasságát is meghaladta, a német színháznál elszakítván a védgátat, városunk mondhatjuk egészen elöntötte...» Így írta le a százszentdős dunai nagy áradást a Nemzeti Ujság szerkesztője, Galvácsy László az áradás elmulta után lapjának Bőjtmáshó 14—17. összevont számaiban.

Március 14-ének reggelére lehetett csak áttekinteni az irtózatos pusztulást, mely Pest város 4517 házából 2281-et teljesen elpusztított, 827-et pedig tetemesen megrongált. Buda és Ó-Buda magasabb fekvésüknél fogva kevésbé voltak vízzel elárasztva és a 3827 házból mindössze 397 dőlt össze, de nagyon sok ház rongálódott meg ezen az oldalon is. Akiknek nem volt módjukban a menekülés, szívszorongva és jajgatva várták a segítséget, melynek lelke az önfeláldozó és nagyerejű Wesselényi Miklós báró, vezetője pedig a betegnek fekvő József nádor fia, a 21 éves István főherceg volt. Az irtózatot áradatból, melynek mélysége egyes helyeken két méter és 66 cm volt, mint szigetek emelkedtek ki a gyászos emlékezetű «Újépület», az evangélikusok, szerviták és ferenciek templomai, nemkülönbén a szerzetes-atyák rendházai, valamint a mai központi városháza (akkor gránátosok laktanyája), egyetem, a gróf Károlyi palota és a Ludovika Akadémia. Ezek a helyek adtak menedéket a szerencsétlen, hidegtől és halálfélelemtől kimerült asszonyoknak, gyermekeknek, aggoknak, míg a megmentett férfiak szívvel-lélekkel vettek részt a többiek mentési munkálataiban. Pincék, raktárak, pékműhelyek, hentesek, mészárosok és másféle élelmiszeresek üzleteit is többnyire elárasztotta a víz és így valóságos éhínség fenyegetett, melyet azonban a szerencsésebb fekvésű Buda segítségével sikerült elhárítani. József nádor betegágyából intézkedett, hogy a hajléktalanok előtt nyissák meg szállásának, a királyi palotának kapuit. A nádori konyhákban kenyérrakományokat süttetett és magánpénztárából 1000 forintot küldött a hatósági embereknek, a szegények között való szétosztásra. Példája hatott mindenkire. Az első kenyérszállítmányt egy Károlyi gróf hozta át Budáról, aki a közelgő árvízveszedelem előtt még korábban odament át és most visszatért palotájába, mely éppen akkoriban épült meg.

Március 17-ére virradó hajnalon ugyanis majdnem egy ölnyt apadt a víz, mert az eltorlaszolt jégáradat váratlanul megindult és így a meggyötört főváros a további megpróbáltatások alól felszabadult. De a Dunabalszárpart jóformán teljesen romokban feküdt. Anyagiakban hetven millió forintnyi volt a kár és a leggondosabb mentési munkálatok ellenére is számos emberéletet pusztított el az áradás. A mentési munkálatok körül különösen kitűnt Wesselényi Miklós bárót, fűskuti Landerer Lajos könyvnyomdászt, Feiler Ferenc bécsi nagykereskedőt és még néhány más derék életmentőt Pest város tanácsa hálája jeléül díszpolgárokká választotta. Wesselényi Miklós hősiessége annyira meghihlette a koszorús nagy költőt, Vörösmartyt, hogy 32 versszakasos költeményt írt «Az árvízi hajós»-ról, melyet Laborfalvi Róza szavalt el a Nemzeti Színház színpadáról még ebben az évben, április 27-én.

Wesselényi ezekben az években egyike volt az ország legnevezetesebb embereinek. Értékes tevékenységet fejt ki úgy a magyar, mint az erdélyi országgyűléseken. Lemegy Szatmárba, hogy 1834-ben Kölcsey újramegválasztását keresztülvigye. Ott olyan beszédet mondott, amiért a közbíró felségértési pört indított ellene. Mikor pedig az ekkoriban összehívott

erdélyi országgyűlésen Kossuth példáját követve akarta kiadni az ott elhangzott beszédeket, az erdélyi királyi tábla fogta perbe, mert az engedély nélkül felállított könyomda útján közölte a beszédeket. Éppen elítéltetés előtt állott, mikor Pest-Budára rázúdult az árvízveszedelem, melynek szerencsétlenjei közül legtöbbet Wesselényi mentett meg. Népszerűsége csak növekedik, mert azt is érzik kortársai, hogy a hatalom úgy sem fog néki megkegyelmezni. Még Vörösmarty is ezeket zengi sorsáról:

<i>Őt minden elhagyá,</i>	<i>Sorvasztók napjai,</i>
<i>Az ember, a világ;</i>	<i>S kiellen álmai</i>
<i>Csaknem maga maradt,</i>	<i>Gyógyszer nem űzi el,</i>
<i>Mint téli fán az ág.</i>	<i>Nem orvosolja hit.</i>

De az nem tartja őt;
Megy a szép vágy után,
S még soknak élete
Menik meg csolnakán . . .

Noha sok élet köszönhette valóban Wesselényinek megmenekülését, mégis elítélték és az «Árvízi hajós» nemsokára megvakultan fejezte be 1850-ben életét. Emlékét 1905-ben örökítette meg a főváros azzal a szép bronzdomborművel, amelyet Holló Barnabás mintázott meg és amelyet a Ferenciek-templomának Kossuth Lajos-utcai oldalában helyeztek el. A 100 éves nagy árvíznek ez a szép emléktábla a legbeszédeesebb jele, mert háttérében elénkvarázsolja a 100 év előtti Pestnek legforgalmasabb helyét: a Városház-teret, melyből mindössze csak a belvárosi templom maradt meg és egy emeletes barokk-ház, amelyet már szintén készültek lebontani, de az utolsó pillanatban legalább az eleje még is kegyelmet kapott. Olyan nemeskivitelű ugyanis a homlokzata, hogy muszáj volt műemléknek nyilvánítani. Ez a ház tanúsága annak, mennyivel voltak alacsonyabbak az utcák és a terek száz évvel ezelőtt. A ház körül fel van töltve minden és ha a kapun be akarunk térni, 5—6 lépcsőfokot kell lefelé mennünk. A ház falába egy kis márványtábla is a száz év előtti árvíz emlékét hirdeti. Ezen van megjelölve, milyen magasan állott száz esztendővel ezelőtt az áradat. Még ha a feltöltött utca széléről nézzük, akkor is a vizet jelző nyíl majdnem egyvonatban van a fejünkkel. Bizony itt több mint két méter mélységben állott egykor a víz és a szerencsétlenségben még az volt az egyetlen szerencse, hogy három nap mulva mégis csak felrepedezett a Duna jégkérgé. Az összetorlódtott jégtömeg megindult és vele a városokra kitérülő víztömegek is elfolyhattak.

Megindulhatott az újjáépítés és segítés munkája. A rozoga, düledező, fővároshoz nem méltó vályogházak mind összeomlottak. A királyi Szépitő-Bizottság «építési rendszabályzat»-ot dolgozott ki, melyet 1839-ben kezdtek végrehajtani. Addig ilyen szabályrendelet nem is létezett, csak egy 1788-i tűzrendőri szabályzat intézkedett, hogy valamiféle rendszer mégis legyen az építkezésben. Persze ennek rendelkezéseit nem mindenben tartották meg. 1839 óta azonban nagy szigorúsággal vizsgálták felül a bemutatott építési terveket és ennek, illetőleg a pusztító áradatnak köszönhető, hogy Pest-Buda a nagy árvíz után indult el a fejlődés ama útjára, mely méltóvá tette arra, hogy országunk első városává legyen . . .

A százéves nagy árvíznek irodalmi téren is eredményei lettek. Vörösmarty már említett szép költeményén kívül ekkor (1839-ben) indult

meg a «Budapesti Árvízkönyv Heckenast Gusztáv kiadókönyvtáros úrnak baráti ajándékul». Az Árvízkönyvet a 26 éves báró Eötvös József szerkesztette és 1841-ig közreadott öt kötetében jelent meg az ifjú szerkesztő Kartausi című regénye, mely Eötvös nevét az egész országban ismertté és népszerűvé tette. Az írók, költők és műkedvelők közül negyvenöt fogtak össze, hogy az Árvízkönyv tartalma minél érdekesebb és változatosabb legyen. Horváth Cyrill például «A pesti magyar színház megnyitásakor» címmel 20 versszakos költeményben zengi el érzelmeit. Ifjabb Péczely József — kinek nevét 5000 pengőforintos akadémiai alapítványáról ismerjük — Buda 1686-i visszavételéről értekezik. A gazdag birtokos Vattay-család egyik tagja 2—2 soros epigrammában Párizst és Londont dicsőíti. Gróf Desseffy Aurél «Magyar nyelv és előkelőink nevelési rendszere» című művében mondja el gondolatait. A legtarkább össze-visszaságban találunk itt meg mindenféle írásművet és szerzőt a legismeretlenebb nevektől egészen a legnagyobbakig (Bajza, Fáy, Kölcsey, Vörösmarty stb). A legérdekesebb mű lenne természetesen az, mely a legrészletesebben megismertetne bennünket annak az árvíznek lezajlásával, mely alkalmul szolgált az Árvízkönyv létrehozására. Hosszas keresgélés után meg is találjuk benne erre vonatkozólag gróf Desseffy József «A duna-parti és kivált pesti víz-ár 1838-ban» című munkáját, mely legnagyobb meglepetésünkre nem is prózában, hanem hétsoros versszakokba (összesen XI-be szedve) foglalja össze az olvasóknak a szükséges tudnivalókat («az 1838-i pesti vízárról . . .») Ezekben a tudnivalókban nincsen jóformán semmi esemény, csak általános sirámok és kérdések a Dunához, hogy miért jártak kegyetlen, zúgó árjai «Pest homokos házai oromain . . .»? Hogy milyen nyelvezettel írtak és verseltek még száz esztendővel ezelőtt, annak illusztrálásul ideiktatjuk a költemény első két szakaszát is :

I.

*A jó-léti remény egy ideig kezdte lefojtani jajjait,
Ah hűvd vissza megint könyeidet! s öntsd le szemekről
Árt, 'a' két duna-part bő javait fedte özönre most.
Oh szörnyű vegyület! mellyet az ég bosszuja, s emberi
Hasznos fájdalom így összekevert, s annyi leszaggatott
Ház, élet, vagyonok' zúgva rogyott romja felett, mutat!*

II.

*S olly dühvel ki rohant rég-ikeres Pest-Buda partira?
Nem hát éppen azon lát Duna, melly messzi-menő uton
Lép hozzánk, s le nem ölt senkit is a' kül-haza térein?
Pusztított egyedül honnomon : mink noha hévvel őt
A' jól úszni ügyest, 's Ázsia szép partjaihoz futót
Lengő gőzönyivel jutni korán, szinte segítgeténk,
A' vén 's szebb keletű, kötni velünk össze, sóhajtozók . . .*

Persze mindenki akkor sem lehetett jó költő, de egy műkedvelőtől is jobb költeményt várhatnánk már 1838-ból . . . Hisz ne feledjük, hogy 13 esztendővel a nagy árvíz előtt már megjelent a zengzetesen szép nyelvezetű Zalán futása. Az Árvízkönyv tehát adósunk maradt a pest-budai

nagy árvíz leírásával. Erről a nagy szerencsétlenségről csak alkalmi apróbb tudósítások maradtak ránk és Trattner Jánostól egy leírás, mely németül, majd magyarul is megjelent. Száz évig kellett várunk arra, hogy a száz év előtti események összefoglaló részletes ismertetéséhez hozzáférjünk. A székesfőváros vezetősége ugyanis elhatározta, hogy a százéves jubileumra megírattja a nagy árvíz történetét. Bizunk benne, hogy ez a helyes határozat tetté is válik és március idusán a leg részletesebben ismerhetjük meg azt a szerencsétlen eseményt, mely végeredményében áldásos volt, mert elősegítette székesfővárosunk nagyarányú kifejlődését.

HA SZERETŐIM: A SZAVAK...

*Teszek-veszek. Ha az óra int:
öltözködöm, sietek, reklámot betűzők
a villamos unalmas perronján
és hanyagul fölemelem a szempillám,
ha érzem, hogy rámsüt egy tekintet.*

*Aztán közömbösen belebámulok az ég mély
kékjébe és a szürke házak ablakain
elnézem a visszaverődő fényt
mindaddig, amíg megérkezem.*

*Majd meghallgatom, hogy sóhajt föl
a fogasom, míg a kabátot ráakasztom:
— meddig e súly és e hiábavaló cipekedés?
ez az örökös napi robot, melynek
terhe nyomja a vállam?*

*Büszkén, mereven egyedül állni elomló
gondolataimmal, ez volna az én hivatásom!*

*Te szegény! — mondom nevetve,
nem azért születél, hogy azt tedd, amit szeretnél!
Aztán munkámat alázatosan fölragadom
és viszem tovább, míg az este
rám nem villantja csodálatos fényeit.*

*Ilyenkor kezdek élni én! egészen
addig csak faragott pojacája vagyok
a kötelességnek, — de ha a toll kemény
fája megsúlyosodik az ujjaim alatt,
akkor felnyergelem a vágyparipám
és könnyedén szökellek a magasba.*

*Mert ilyenkor kezdek élni én!
ha szeretőim: a szavak elibém
térdelnek és szemük furcsa tüzeben
megmártom hétköznapijaim,
hogy tündöklőbbek legyenek,
mint a csillag, vagy, mint a néma éj
szikrázva fígyelő macskaszemei.*

A ZSIDÓKÉRDÉS MAGYARORSZÁGON.

Irta: Dr. Szigethy Endre.

STERN Samu, a magyarországi zsidóság egyik reprezentánsa, a Magyarországi Izraeliták Országos Irodájának és a Pesti Izraelita Hitközségnek az elnöke jónak látta, hogy a több százezer példányban kiadott füzetben szálljon szembe a magyar fajvédelmi törekvésekkel. *Stern* Samu írását, amely a *Zsidókérdés Magyarországon* címmel jelent meg, elküldötték az összes fellelhető keresztény, magyar címekre s különösen az állami, fővárosi és vidéki törvényhatóságok tisztviselőit örvendeztették meg egy-egy tiszteletpéldánnyal. Éppen ezért szükséges, hogy foglalkozzunk *Stern* Samu zsidó apológiájával. Nem azért, mintha nem találnánk eleve is meddőnek a zsidókérdésről való vitatkozást a zsidósággal vagy a zsidó szerzőkkel, hanem mert a mindig jóhiszemű és a keresztény megbocsátást annyira szívükben hordozó magyar emberek a füzet nyomán már a zsidókérdés fölvetésében is a keresztényietlen gyűlölet megnyilvánulásait láthatnák.

Mielőtt azonban a zsidóvédő füzet adataival foglalkoznék, meg kell állapítanom, hogy *Stern* Samu avult és mosolyrakésztető módszerekkel száll síkra a zsidóság érdekében. Úgy látszik, nem vette, vagy talán nem is akarja észrevenni, hogy a zsidóságot, mint felekezetet felesleges védelmezni, mert Magyarországon épügy, mint a világ bármely más országában, nem felekezetenek, hanem fajnak tekintik. Az úgynevezett antiszemitizmus sohasem támadja az izraelita vallást, hanem a zsidó fajt, amelynek öntudatos világ-egysége, az egész világon azonos módszerekkel dolgozó politikája és gazdasági túlsúlya, önvédelemre készíti a népeket. Ezt ma már politikailag érett embereknek nem is kell megmagyarázni. *Stern* Samu a magyar közvélemény átalakult szemléletmódját vagy nem vette észre s akkor eleve alkalmatlan a magyar társadalom meggyőzésére, vagy tudatosan beszél felekezetről, akkor pedig nem lehet úgy tekinteni, mint aki helytálló, őszinte érvekkel akar küzdeni.

Stern Samu védőiratának előszavában azt a kissé talmudisztikus megjegyzést teszi, hogy «a zsidókérdést . . . nem tekintheti a zsidók kérdésének, hanem a magyar alkotmány kérdésének kell tekinteni». A magyar alkotmány kérdésének kell tehát tekinteni a szerző szerint azt, ha a magyar jogfejlődés sok-száz törvénye közül törlik az 1867. évi XIV. kétszakaszos törvénycikket, amely a zsidóemancipációról szól! Amennyire megvesztegetően merész ez a megjegyzés, annyira árulkodó is. Megérteti velünk, hiszékeny, sőt jóhiszemű magyarokkal, miért zengett néhány év óta az egész liberális-demokrata sajtó az ezeréves magyar alkotmány védelmétől. Évek óta durrogtak az alkotmányvédelem mozsarai — egyetlen egy törvénycikk védelmében s csodálható-e, hogy a hosszú sajtópergőtűz a zsidó-liberális sajtó részéről gyanússá tette az alkotmányt összes védelmezőivel együtt. Így változott a zsidóvédelem — alkotmányvédelemmé.

Stern Samu füzetének első három fejezete a zsidóság történelmi szerepével foglalkozik. Megállapítja, hogy az Árpádok alatt tiltó rendelkezés alig korlátozta a zsidóság szerepét az állam életében, sőt közülük sokan magas

közhivatalokat is töltöttek be. Az Árpádházi királyok királyi szabadságlevelekben biztosította a magyarországi zsidók polgári jogait s a később, különösen a vegyes házbeli királyok zsidóellenes intézkedései «nem a zsidókban rejlő okok miatt, hanem egészen más okok és körülmények folytán léptek életbe. Stern Samu egész sereg zsidóról emlékezik meg, akik nagy vagyont szereztek, előkelő hivatalokat és méltóságokat kaptak, királyainkat pénzzel, kölcsönökkel támogatták háborúikban. Ez a felsorolás azt bizonyítaná, milyen érdemeket szereztek a zsidók azzal, hogy mint vámszedők, adóbehajtók, földbérlők és vállalkozók megszédték magukat a föld népének verejtékes munkájából. Stern szerint a zsidóellenes intézkedések, Szent Lászlótól kezdve, az általa egyszerűen I. Lajosnak titulált Nagy Lajosig, *külföldi* eszmeimport következményeként születtek meg. A szerző szerint a zsidóellenes áramlatot csak úgy behozták az országba. A szociológia, a történelemtudomány és a gazdaságtörténelem ismer eszmei hatásokat, gazdasági okokat és okozatokat, de azt most halljuk először, hogy eszmék bacillusai minden belső ok nélkül, társadalmi és gazdasági intézkedéseket hoznak létre. A szerző egyszerűen elfelejtkezik azokról az okokról, amelyek a zsidóság ellen szóló intézkedéseket létrehozták, Magyarországon és Európa más országaiban egyaránt.

A keresztény középkor felfogása a kereskedelemről, pénzkölcsönzésről éles ellentétben áll a liberális felfogással. A középkor nem akart hallani sem a szabad versenyről, a kereslet és kínálat üzleti kihasználásáról vagy éppen kizsákmányolásáról. Ha egy céhtag vásárolt, a cég többi tagja, ha áru híján volt, ugyanolyan feltételek mellett részesült a portékában. Az árunak meg volt a maga igazi ára, amely a kereskedőt hozzájuttatta a tisztességes megélhetéshez, de a mértéktelen haszonhúzást lehetetlenné tette. A kamatszédést még az egyházatyák bélyegezték erkölcstelennek.

Emberileg érthető, ha a zsidóság a maga külön moráljával könnyebben és gyorsabban kijátszotta ezeket az elveket, mint a keresztény iparos-kereskedők és élénk üzleti szellemével igyekezett minden alkalmat gátlás nélkül felhasználni a meggazdagodásra. A keresztesháborúk nagy pénzügyi térhei a hadviselő nemességet, a fejedelmeket és a királyokat egyaránt rászorították a kölcsönökre s a zsidó pénzváltók, kereskedők olyan uzsoráskodást vittek végbe világszerte, hogy a Szentföldről visszatérő lovagok teljesen eladósodtak. Magyarországon a zsidó vámszedők, kamaraispánok, pénzváltók, főleg pedig a sókamarások az embertelen kapzsiságnak olyan megdöbbentő példáival szolgáltak, hogy az Aranybulla 1231-ben kénytelen volt intézkedéseket hozni ellenük — nem sok sikerrel. A középkori keresztény polgárok (különösen az északi fajokhoz tartozók) idegenkedtek az előázsiái és mediterrán népek és zsidók kereskedelmi szellemétől s a pénzügyi műveleteket kénytelenek voltak hosszú ideig (még Angliában is) a levantinusokra, olaszokra és zsidókra bízni. A középkori zsidóság shylocki szelleme azonban időnként annyira elviselhetetlenné vált, hogy az államok egymásután voltak kénytelenek tiltó rendszabályokat életbeléptetni a zsidó kereskedők és pénzemberek megfékezésére érdekében.

Ilyen és ehhez hasonló gazdasági és szociális okok, nem pedig külföldről importált eszmék miatt szorították vissza a zsidóságot bizonyos korlátok közé és Stern Samu nagyon lebecsüli a magyar értelmiséget, ha azt hiszi, hogy a zsidókat «béklyóba szorító korlátozásokat» külföldről importált eszmebacillusoknak lehet előtte feltüntetni. Ezekkel a kérdésekkel azonban nem érdemes bővebben foglalkozni, felesleges Fortunátus Imréről és a többiekről

beszélni. Az elfogulatlan magyar történetírás bőséges adatokat sorol fel a zsidóság történelmi szerepéről. Sokkal inkább szükséges, hogy ismertessem a zsidó emancipáció korát s benne a zsidóság szerepét.

Stern Samu füzete szeretné úgy feltüntetni a zsidóság szerepét, mintha az egész modern magyar életet ők építették volna fel, mintha a XIX. és a XX. század ipari és kereskedelmi újításait mind a zsidók teremtették volna meg, mégis szegények, a legszegényebbek maradtak volna. Egymásután sorolja fel a zsidó gyár- és bankalapítókat, büszkén emlegeti a bányatársaságok zsidó alapítóit, az 1855-ös országos kiállításon elért zsidó sikereket, hogy aztán váratlan fordulattal kimutassa: a zsidóság a fizikai munkában is számarányán felül veszi ki a részét.

A szerző és a zsidóság igyekszik szuggerálni azt a gondolatot, mintha gazdasági és kereskedelmi teremtő erő és invenció csak a zsidóságban volna meg. Ezt a zsidó szuggessziót igen sokan ellenállás nélkül fogadják s még értelmes magyar emberek is gyakran hangoztatják a zsidóság gazdasági felsőbbrendűségét. Ezt a nézetet terjesztette Werner *Sombart* is. Vele szemben Émile *Sayous* francia gazdaságtörténész és mások is megállapították, hogy a középkor és az újkor nagy pénzügyi és gazdasági kezdeményezéseiben nem vittek vezetőserepet. A Thurzók, a Fuggerek nagystílúsa mellett eltörpülnek a zsidók. Az Angol Bankot keresztény aranyművesek alapították, a Kelet Indiai Társaság megszervezéséhez sincs köziük a zsidóknak. *Stern* Samu néhány zsidót sorol fel, akik még a XVIII. században bankalapítási, csatornázási tervekkel foglalkoztak. Az első takarékpénztárt mégis magyar ember, Fáy András alapította, az első megépült csatorna is magyar alkotás s a barokk Magyarországon nem egy főurat lehet említeni, mint az ipar úttörőjét.

Míndezeokról a kérdésekről azonban lehet vitatkozni. Még csak relatív kértémérők sincsenek bizonyos gazdasági alkotások, kereskedelmi tények, a gazdasági életben nagy szerepet játszó találmányok megítéléséhez. A jelenségek egyes, vagy még ügyesebb csoportosítása lehet játék a játék kedvéért, vagy egy kitűzött propaganda cél érdekében. Meggyőző erővel azonban a történelmi jelenségek ilyen jellegű csoportosítása nem igen rendelkezik. *Stern* Samu írása akkor válik gyengévé és igazán erőtlenné, amikor a mai korszak vizsgálatához ér és a számok fegyverét akarja felhasználni vélt igazsága védelmében.

A szerző megállapítja, hogy a magyar zsidóság képviselőivel a főrendiházban, a felsőházban, a tudományban, az orvosi és mérnöki karban, a szellemi pályákon, az állami hivatalok vezető pozícióiban, miniszteri és államtitkári székekben is találkozhatunk az 1867 után bekövetkezett liberális aranykorszakban. De ott vannak a zsidók az államhivatalok vezető pozícióiban, a főpolgármesteri és alpolgármesteri székekben, a felsőbbíróságok ítélkező tanácsainak élén. S miután mindezt szépen elsorolja, rögtön megállapítja, hogy az 1910-iki statisztikai adatok szerint 11·3 százalék, míg az 1920-as adatok szerint 14 százalék volt a zsidók arányszáma a fizikai munkások között, tehát csaknem háromszorosa az országos arányszámnak.

Nem tudom, hogy *Stern* Samu milyen alapon kategorizálja a fizikai munkásokat. Mindenesetre megpróbálom a való helyzetet, az 1930-iki népszámlálás alapján bemutatni. Ezekből az adatokból kiderül, hogy a zsidók arányszáma a gazdasági cselédek között 0·14 százalék, a gazdasági munkások között 0·1 százalék, a bányászok és kohászati segédszemélyzet körében 0·1

százalék, az ipari segédszemélyzet soraiban 4-6 százalék, a közlekedési segédszemélyzetben 1-3 százalék, az egyházi és polgári közszolgálat és szabadfoglalkozású segédszemélyzet körében 3-5 százalék, a napszámosok körében 1-4 százalék, a házi cselédek között 1 százalék, egyéb foglalkozású segédszemélyzet körében 3 százalék s csupán a kereskedősegédek között 28-4 százalék. Az úgynevezett proletáriátusban tehát a zsidóság 2-7 százalékkal van képviselve, noha országos arányszáma 5-5 százalék. A 107.000 főnyi zsidó proletáriátus 441.000 lelket számláló összsszsidóságnak csak 24-2 százalékat teszi ki. Ezzel szemben a 3,798.000 főnyi nemzsidó proletáriátus az ország 8,247.000 nemzsidó népességének 46 százaléka. Míg tehát az ország keresztény lakosságából minden második, a zsidóságból csak minden negyedik ember tartozik a proletáriátushoz. De az egyéb nehéz és kemény munkát jelentő foglalkozások körében is feltűnően kicsiny a zsidóság arányszáma. A kovács- és lakatosok közül 2-1, a kőművesek közül 0-1, asztalos, ács, bognárok közül 1-9 százalék a zsidóság arányszáma.

Igazán nem lehet megérteni tehát, hogy Stern Samu honnan veszi ezeket az adatokat.

Annál inkább igazat kell adni nekünk, hogy 1790 óta, II. József türelmi rendelete óta a zsidóság rendkívüli mértékben tört be a magyar élet területére. Míg 1720-ban 0-5 százalék volt a zsidóság arányszáma Magyarországon, ez az arányszám nem egészen kétszáz év alatt tizszeresére emelkedett. Az elmúlt száz év alatt a városlakó zsidóság arányszáma 18 százalékról 72 százalékra szökött fel. Ez a szám rendkívül érdekesen mutatja, hogy a falusi zsidók hogyan szivárogtak be a városokba s lepték el annak gazdasági, pénzügyi és szellemi életét.

Amíg a zsidóság arányszáma a proletáriátusban feltűnően csekély, addig az arányszám fokozatosan emelkedik, amint a magasabb életnívót élő társadalmi osztályok felé haladunk. Jellemző adat erre a tényre, hogy míg a kisbirtokosoknak és kisbérlőknek csak 0-17 százaléka zsidó, addig a 200 és 1000 hold közötti birtokosoknak 14 százaléka, a 200 és 1000 hold közötti bérlők 25 százaléka zsidó. Betört a zsidóság a legvagyonosabb társadalmi rétegekbe is. Az 1935. évi tiszti címtár adatai szerint a 850 kormányfőtanácsos közül 330, tehát 40 százalék a zsidó. Egész sereg zsidó nagyiparos és nagybirtokos kapott báróságot a kiegyezési korszak után. 290 zsidó kapott nemesiséget és 25 báróságot. A bárók és grófi családok közül és a régi magyar nemesi családok tagjai közül igen sokan házasodtak össze a zsidókkal s körülbelül 2000-re lehet tenni azoknak a magyar családoknak a számát, akik zsidókkal kötöttek házasságot.

Összefoglalva az itt játszi könnyedséggel felsorolt adatokat, megállapíthatjuk, hogy a zsidóság arányosodása a proletáriátusban 25 százalék, a magyarságé 46. A kispolgárságban a zsidóság 40 százalék, a magyarság szintén. A középosztályban a zsidóság már 28 százalékkal szerepel, míg a magyarság csak 7 százalékkal.

Stern Samu önkényesen összeválogatott adatai, amelyek az önálló iparosokra, a kereskedelmi és hitelélet munkásaira vonatkoznak, a legkevésbé sem keltik fel azt a meggyőződést, mintha Magyarországon a zsidóság túlságosan háttérbe szorult volna vagy mintha különös igazságtalanságok történtek volna a zsidóság rovására. A zsidóság természetes szaporodása kétségtelenül megállt Magyarországon és ennek tulajdonítható be, hogy bizonyos eltolódás történt a magyarság javára. Ez az eltolódás azonban még korántsem

kielégítő a magyar faj szempontjából. Az orvosok közül még mindig 34·5 százalékos arányban veszik ki részüket ebben a munkakörben, a gyógyszerészeknek 19, az állatorvosoknak pedig még mindig 24 százaléka zsidó, holott a numerus clausus törvénye már régóta életbelépett. A nagyobb városokban a zsidó orvosok száma még mindig megdöbbentően nagy. Budapesten 40·1, Győrött 50, Pécsen 28, Szegeden 22, Miskolcon 47, Debrecenben 29, Székesfehérvárott 30, Sopronban 35, Baján 29 százaléknyi a zsidó orvosok aránya. Budapesten a zsidó ügyvédek száma 1930-ban 56 százalék, Győrött 55 százalék, Pécsen 43 százalék, Szegeden 52 százalék, Miskolcon 60 százalék és Debrecenben 53 százalék.

Ezek az adatok egyáltalában nem mutatják azt, mint hogyha a zsidóság nagyon elszegényedett volna, mint ahogyan ezt Stern Samu igyekszik kimutatni. Stern Samu szerint téves az a beállítás és tendenciózus is, amely a hazai zsidóságot úgy akarná feltüntetni, mintha a javak elosztásában kivételes helyzet jutott volna neki osztályrészül. Szerinte a Magyarország zsidóságának kilenczted része teljes nincstelenségben szenved. Szerinte a szegény zsidók száma 0·7 százalékkal mulja felül 5·1 százalékos országos arányszámukat. Tehát a zsidók között aránylag még több a nincstelen, mint a nemzsidók között. Azt hiszem, hogy ezekre az adatokra az előbb felsorolt statisztikai adatok világosan rácsafolnak.

A nemzeti jövedelem-megoszlás arányáról azonban mégis kell néhány adatot felsorolni Budapesten a bérjövedelem 50 százaléka jutott a zsidó háztulajdonosoknak. A különböző nemzetgazdászok számításai szerint Magyarországon minden zsidóra átlagban fejenként 2506 pengő évi jövedelem jut, míg a magyarokra átlagban fejenként csak 427 pengő. A zsidók jövedelmei és ezzel együtt életszínvonala tehát hatszorta kedvezőbb, mint a magyarságé. Ha a budapesti 100.000 pengőn felüli jövedelmeket hasonlítjuk össze, akkor az az érzésünk, hogy a fenti számítások megfelelnek a reális helyzetnek. Budapesten 100.000 pengőn felüli évi jövedelmet vallottak be 121-en, ebből zsidó 102, tehát 84·3 százalék. A 30-tól 100.000 pengőig terjedő évi jövedelemmel bíró 85·6 százaléka zsidó, 30.000 pengőn felüli évi házbérjövédelmet bevalló adóalanyok közül 81·1 százalék zsidó, a 30.000 pengőn felül évi jövedelmet bevalló földbirtokosoknak pedig 36 százaléka zsidó.

Stern Samu a sok hangulatos lírai érvelés mellett még néhány számadatot mutat be, hogy olvasóit meggyőzze a zsidóság rendkívül hazafias magatartásáról. Azt írja, hogy 10.000 magyar zsidó hősihalott tett tanubizonyságot a «zsidóvallású» magyar katonák hazafias önfeláldozásáról.

Erre az állításra csak Kovács Alajosnak, a Statisztikai Intézet volt igazgatójának adatait kell közölni. Itt 168.686 hősihalottról vannak hivatalos feljegyzések. Ebből 4344, tehát 2·57 százalék a zsidó, ami több mint 50 százalékkal kevesebb, mint amennyi zsidó elesettnek kellene lenni, mivel a katonaköteles lakosságból 5·25 százalék volt a zsidó. A világháború összes hősihalottainak száma körülbelül 500.000. A zsidó halottak száma pedig Stern Samu szerint is 10.000, holott a zsidóság arányszáma szerint legalább 27.000-nek kellene lennie a hősihalottak számának.

Stern Samu foglalkozik azzal a váddal is, hogy a zsidóság túlságosan nagy szerepet játszott a bolsevizmusban. Ezt a vádat tagadja, viszont azt hiszem, hogy felesleges megcáfolni adatait, mert hiszen még él az a generáció, amely pontosan emlékszik a magyar vörös rémuralom napjaira s arra a megdöbbentően nagy szerepre, amelyet a zsidóság vállalt a kommunista forrada-

lomban. Az azóta bekövetkezett események, a különböző rendőri krónikák adatai is élénken cáfolják Stern Samu védekezését.

A szerzőnek az az állítása, hogy a bolsevizmus tanai époly távol állnak a zsidó vallástól, mint a kereszténytől, elfogadható, mert hiszen ezt neki, mint a magyarországi izraelita hitközség elnökének, igazán tudnia kell. Azt azonban nem lehet letagadni, hogy a zsidó fajú egyének szerepe az orosz bolsevizmusban, a magyarországi proletárdiktatúrában, a németországi marxista pártokban feltűnően nagy volt.

A zsidóságot ma már mindenütt fajnak tekintik s fajnak tekinti önmagát is. Az utódállamok által megszállt magyar területeken élő zsidók legnagyobb része gyorsan asszimilálódott s a népszámlálás során zsidó nemzetiségűnek vallotta magát. Míg 1910-ben a felvidéki zsidóság 45 százaléka magyarnak vallotta magát, a megszállás után már jóval kisebbnek volt ezt bátorsága megtenni. A magyar anyanyelvű zsidóságnak tehát 70 százaléka máról-holnapra megfeledkezett magyarságáról. Az erdélyi zsidó nemzeti szövetség ügyvezető elnöke kijelentette, hogy az utolsó esztendőök történelme keresztül-gázolt az asszimilációs politikai mentalitáson s az erdélyi zsidóság nem vallja magát sem magyarnak, sem románnak, csak zsidónak.

A zsidóság tehát fajnak deklarálta önmagát ott, ahol ezt jónak látta, de még mindig felekezatként akar jelentkezni, ahol ezt a szerepet hasznosan kihasználhatja. Stern Samu füzeté éppen ezért célját tévesztett, mert úgy akarja bemutatni a zsidókérdést, mintha az felekezeti kérdés volna s mintha az izraelita magyarok vallásuk miatt részesülnének üldöztetésben. Igazságot követel a magyar zsidóság számára, amelyet szerinte az ellenforradalom óta sorozatosan a háttérbe szorítanak és üldöznek. Stern Samunak igaza van, ha igazságot követel a zsidóság számára, de ugyanakkor a magyarságnak is igazságot kell követelnie saját faja számára. És ha a magyarság mindenkor meg tudta magát védeni a külső megszállások ellen és kész arra, hogy élete árán is megvédje hazáját a kívülről jövő imperialista törekvések ellen, akkor nem lehet rossznéven venni tőle azt sem, ha ráeszmélve a statisztika által is igazolt helyzetre, igyekszik magát megvédeni egy tőle idegen faj belső hódítása, belső imperializmusa és megszállása ellen is. A magyarság türelmes még. Türelmes volt a nemzetiségekkel szemben, türelmet tanusított a zsidósággal szemben, de azt józanul nem szabad kívánni, hogy ez a türelem saját érdekeinek feláldozásáig menjen. A magyarországi antiszemitizmus csak addig izzik, amíg igazságot nem szolgáltatnak a magyarságnak. Igazságot határain kívül és határain belül s az igazság az, hogy a zsidóság a magyar föld javaiból csak a számarányát megillető részt hasítsa ki és ne akarja gazdasági túlsúlyával, a szellemi élet pozícióinak elfoglalásával a maga különálló érdekeit és politikáját ráerőszakolni a nemzet többségére. Ha a zsidóság belátná azt, hogy a mai helyzet egészségtelen és ennek fenntartása csak robbanásra vezethet, saját érdekében is maga segítené elő az evolúció útját. Sajnos, az a szellem, amelyen Stern Samu sokszáz ezer példányban szétküldött füzetéből árad, ilyen irányban semmiféle reménnyel nem biztatja a magyarságot.

GABRIELE D'ANNUNZIO.

1.

Aki olvasta az olasz lapok tudósításait D'Annunzio haláláról s ha nincs is hozzászokva ekkora nemzeti gyászhoz, mely egyetlen zokogásként rázta meg Itáliát, valamit megérezhet máris a költőkatona egészen sajátos egyéniségéből, melynek párját alig-alig találhatnók meg más népek irodalmában. s különösen nem a mienkében. S bizonyos, hogy akik annakidején felkarolták a lánytekintetű, de elszánt ifjút, ki már tizenöt éves korában egy kötetnyi verset írt össze s ellentétben annyi verselő kamasz költővel, ki is tudta adadni, nem igen sejtették, hogy az irodalmi és arisztokrata szalónok kedvencének útja valaha is a repülőgép kormánykerekéig vezethet. «Különösség» volt ő akkor, alkalmas hosszas kávéházi vitákra az irodalom akkori gócaiban, de főleg a franciás levegőjű paloták fogadóestélyein, ahol az ifjú költő önérzetesen és eredményesen aratta dicsősége oly korán áhított babérait. Feltűnő, de a későbbi D'Annunzio-képbe illő az a mód, ahogy kora fiatalságában kiadói, környezetét gyengéd zsarnoksága alá fogta. «Tetszik nekem a dicsőség . . . — írja tizenhétéves korában apjának — tudom, hogy örülni fogtok, ha halljátok majd dicsőséges nevemet . . .» S D'Annunzionak ez a fanatikus ragaszkodása elhatározásához, jelöli ki egész pályáját is. Uralkodni az életen, halálán, hírnéven, megfürödni a művészi, szellemi, testi gyönyör minden változatában és kizengeni mindezt a «szavaknak egyetlen lendületével» — ez írói-emberi kátéja legeslegelejen már s ezt a frenetikus líraiságát meg is őrizte haláláig.

2.

Csontja velejéig impresszionista volt. Minden hatott rá, ami az őt éréken át ostromolta ezt az irruens lelket s vad természetet. S bámulatos ósztónnel mindig arra remeg legjobban, mely a nagy teremők mániájából száll föl, mint új tanítás s a hallgatagok ajkán tétovázik kimondatlanul. Először Carducci-t falja föl és első gyerek-kötetében barbárabb a «barbár» mesternél. De pár évre rá költészete az «impassibilité» ormai felétör, a szenttelen költői magatartás apostola a töle meglepetést váró, egyre növekvő olvasói, rajongói előtt. Am alighogy Verga, a sziciliai verista őserő híre eljut Rómába, megszületik az ő tollán is a «*Novelle di Pescara*», mely a természet nyers erejének, a földnek, a földhöz ragadt népnek dicsérete. S így tovább: sorra következnek, mint izgalmának és mohó újság-vágyának martalékai: Zola, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Walt Whitmann. Mindezen hatásoknak terméke egy-egy könyv, vizsga, próba, az önérzet elégtétele, rohanás az idővel, futó beteltség a dicsőség vágyával. E korszak befejezéseül aztán egy görögországi utazás és végre kiegyensúlyozódik a könyv-ihletés, a természet és a virtuóz mesteri verselés hármassága máig is legszebb művében, a «*Laudi*» három kötetében. «*Az égnek, a földnek, a tengernek, a hősöknek dicsérete*» — hirdeti az összefoglaló cím, teljes erejével a leíró-impresszionista mindent bekebelező hódításnak. Egy újra élt görög-római mitológia ez, de, ha a hangsúly, a patétikus, de elegáns kommentár a fontosabb, mondhatjuk, D'Annunzio mitológiája. A hang valóban erőteljes, szabad, féktelen, gáttalan, ahogy csak a szabad versek idején szokott feltörni, de nála a klasszikus mértékek ezer változatának füzérére láncolva. Részletes analízis sokat segítene itt, de csak utalunk az ismertre: «*A szarvas haldái*»-ra, amelyben a keményen kitervelt kereten belül mennyi változata, szinte teljessége, motívumainak: a természet nyers erejének, az ősemberi nosztalgianak,

az élő világ mitikus alakjainak, küzdelmeinek, minden mozzanat pontos leírásának szimfóniája. E versben, pedig impresszionista ihletésű ez is, nincs egy föléletes sor, de minden szükséges benne van. Bámulatos párhuzama a megelevenítő erőnek és elképzelésnek, mely együtt ér a célhoz, kimerülten, a kielégültség szinte fizikai érzésével.

E hármaskötete 1904-ben jelent meg. A századforduló első négy évében érte el tökéletességét D'Annunzio művészetében. Ebből az időből való a már említett Pescarai Novellákon kívül a *Figlia di Iorio* című, nálunk is bemutatott drámája.

Ami D'Annunzioiban jó, e művekben maradandóan van meg. S ha valaha, mint költő is redivivus lehetett és lehet, ezeknek a műveinek köszönhető. Természetesen igen fontos, hogy eredetiben olvassuk őket. Zenét, mert ez tiszta zene, «defordítani» nem lehet. Annyi, mint egy táj és fényképe. Viszont eredetiben elég nehéz olvasmányok, telve D'Annunzio feltámasztott szavaival, különleges, ingerlő és nyelvészmodorosságával, ami mind csak fokozza persze a művészi hatást. Ezekre a művekre nem én szavazok, hanem az olasz kritikusok higadtabb eleme, de meg a közvélemény is, mely, mint költőt, ezen versek és novellák szerzőjét ajánlja.

3.

Mert ami utánuk következik a zaklatott költői oeuvre-ben, botrányt kavarázó regényei, változatos sikerű drámai kísérletei, párizsi önkéntes számkivetése, inkább csak emberileg érdekes, de így aztán különösen. Újra csak feltűnik a nyughatatlan becsvágy-motívum, mely szüntelenül hajtja őt újabb izgalmakba, hogy soha egy pillanatra se érezze lankadni teremtő erejét s mindennél, mindenkinél forróbban áhított dicsőségét, aminek új és klasszikus fényt adott pályája. Pályája, mely igazán olyan változatos volt, amilyennek óhajtotta. A sűrű levegőjű Róma —, arisztokrata légkör —, felváltva időnként az Abruzzók hegyi hűvösségével, aztán Párizs, az irodalmi élet modern Athénje — s végül, szinte már éppen idejében, a világháború mozgalmassága: a színpad úgy változik mindig, hogy vitalitása mind nagyobb erőre kaphasson, mely ugyan a korral csökken, de éppen a fokozódó benyomások és izgalmak növelik érzetét.

De nemcsak a háború zaja szólította haza a költőt, hogy hadvezér legyen belőle, hanem a kiengesztelődés heves vágya is, mely annyit emésztette külföldi, mégha zajos magányában is. Kozmopolita költőnek indult, de feláldozta kultúráját, külföldi hírért az édes hazai visszhangért s amivel kezdte, Carducci helyével fejezte is be: ő lett a sajátos olasz klasszicizmus folytatója s utolsó képviselője.

Füsi József.

A SZARVAS HALÁLA.

*Lassan bealkonyult. Lapulva lestem
a szarvasok nyomát a sűrű nádban,
s a Serchioban egy embert úszni láttam,
lankadva már a lombos esti lesben.*

*Egy ember úszott, mégis borzalommal
remegtem, mint az éji vad szagára.
Vörös sörénye volt, vörös szakála
s a hóna szőre sűrű, mint cirokhaj;*

*de más szőr volt ez, mint hosszú szakála,
mert mintha nőtte volna lenn a lágyék
és mintha vastag végtagokba válnék,
úgy verdesett a vízben lába szára,*

*mint szörnyű állat szörnyű sodra vert szét,
a vad hullámot oly vadul kavarta,
pedig kinyúlt a víz fölött a karja,
s ugyan magasba lökte szörnyű mellét.*

*Egy ember volt. A ludakat nevette,
mert fölriadtak, az eget hasitván.
És hirtelen kitört a parti sziklán,
de négy patával állt a meredekre!*

*S remegve láttam, ennek anyja Felhő,
mert emberfajta lehetne köldöktől,
de lányekától óriási csődör,
kinek patája van s heréje, rengő.*

*A Kentaur! Csillant a szőre barnán,
de tompora és farka már dereslett,
s patáitól a szőr fehérbe jeslett
a háta csontját csikokkal takarván.*

*Kerek fejű volt, sűrű fürtje rengett,
mint szőlőfürt megrezzen, telerakva;
az ágacskák friss hegyeit harapta
s lerágta sarjait a leveleknek*

*a nagy szájjal, mely véres ételekbe
csontot szakítva jókedvűen kóstolt
Thesszáliában s félakó pohos bort
lecsurgatott, egy szuszra nyeldekelve.*

*És fölemelte karját, hogy letépjen
egy ágbogot a gyöngébőrű nyírján.
Aztán fölugrott s magát elhajítván
eltűnt az erdő barna sűrűjében.*

*Meglökte mellemet szívem hatalmas
lökése, reszkettem minden tagomban,
az ő s világ elbűvölt, s valahonnan
hallottam, hogy riong a messzi szarvas!*

*És mint akit a bestia repeszt föl,
s harapta volna húsát vad oroslán,
úgy bőgött, aztán mégse borzadozván,
kiugrottam a sűrű nádi lesből.*

*Mint friss agár, oly frissen iramodtam,
könnyen vetettem át a bodza-bokrot,
bokám a kék borókán meg se botlott,
de mint a bársonyon, röptültem ottan.*

Ó, Derbe, vágyom most a nagy hatalmat,
a barna bronzot, kit a tűz emésztett,
hogy ily csatát az örök ércbe vések
s Korintosz büszke bronzába faragjak.

A Kentaur a szarvast megragadta,
kifordította rengeteg agancsát;
a birkózó haját is így facsarják,
fejét tekerve és a földre csapva,

hogy megszakadjon homloka s a háta
s a por így a párolgó velőből;
vagy mint iszonyú gyönyörben a csődör
nyihog habosan a kancára hágva,

a szarvast két patával úgy taposta,
és karjai az agancsot gyötörték,
tombolva megtiporta görbe törzsét
és rája rogyant súlyos teste hossza.

De megszökött a szarvas hömpörögve,
szőrén szakadt a hab, a szeme lángolt,
a szája szélén forró fehér nyál folyt
s a vak dühöt dagadva gőzölgte.

Mert őse volt a legősibb nemesség,
akit megbűvölt hajdanán a hárfa,
húsz gyűrűt gyűjtött szarva minden ága
s mint egy bivaly, megfeszítette testét.

Jaj, mennyi öszön, mennyi holdas éjen
verhette szét a bődülő bikákat
és lökte mind a barna-kérgű jáknak,
míg rátiport a Kentaur kevélyen!

De rázta izmos tagjait, habol fújt
és reszketett a bögés körbe-körbe,
a szörnyeteg egy félszarvát letörte,
kiszökkent mégis, aztán visszafordult.

Megfordult és a bosszú dőlt az orrán,
készült a bestiának, új birokra.
kitépelt szarvát messzi hajította
s figyelte őt, a négy patán topogván.

És emberfajta mellén vér csepergett,
verejték csillogott ló-féle szőrén
s hátán rezesen röpködött a zöld fény,
kihalt jakultán, végül fényesebb lett

a ferde napsugárban, mely a fákat
s a lombokat belepte. Csendesebben
suhant a szél a méla rengetegben
s nem tudtam, ember bögg-e, vagy egy állat.

A rőt fenyők ragyogtak, mint arany ják,
a nap tüzet lehelt az ág-hegyekre.
A keseredő szélbe keveredve
szagoltam bak-szagot, keserű gyantát.

A szarvas körme a földet kaparta,
mint amikor a dühös bika öklel.
A Kentaur is háromszor nyögött fel
és mint az ostor, csattogott a farka.

De úgy rohant a szarvas, mint a orkán,
fölágaskodott gyilkoló agancsa,
jaj, Derbe, hogy a szívet kiszakajtsa,
konok dühében az emberi bordán.

Mint ember ordított akkor a vad ló
és bátran pattant két első patája,
megint a szarvas tomporába vágta,
s így lett megint a földön elhanyatló!

Meg is ragadta homlokán a szarvat
és megcsavarta állati pofáját,
mint ahogyan a gyöngye fát cibálják,
így összekapva egymásba haraptak

a fényen és az árnyon, lila esten,
a néma égben már a nap lebágyadt;
a küzdelemben láttam a patákat
és vérrel ázott oldalukba lestem;

keményre vált a farkuk, nagy csomó haj
között fajom fejét remegve láttam,
hogy küzködött a szarvas oldalában
és meglegyintett engem is a sóhaj.

A szívem sajdult az emberi csődör
sorsán, az antik bú dobbant szívemben
s a lesből ijámat megfeszítettem,
de szarvát akkor mind kitepte tőből.

És hallottam, a csont hogyan csikorgott,
mert orráig szétreccsent koponyája,
az agyvelőből áradott a pára
s a piros vérrel egyesülve csorgott.

Tompán zuhant a teste vérbe fagyva,
 az oldalából csepergett a vér még,
 de meg se moccan; a száraz levélkék
 a vértől lettek síkosak alatta.

A Kentaur akár a vadludakra
 a zöld Serchioban, harsányan rikoltott.
 Büszkén emelte föl a büszke csontot
 s a rengetegnek körbe megmutatta.

A szélbe szagolt aztán teli szusszal,
 három fenyő-gallyacskát leszakasztott ;
 körülcsavarta kettő az agancsot
 és így lett gazdag kétszeres tirsussal.

A harmadikat homlokába csapta,
 hol lüktetett a pezsdülő halánték,
 a küzdelemtől egyre kalapált még
 a vastag ér, a vértől megdagadva.

És koszorúsan, tirsussal dicsekvőn
 az ég felé kitémogatta száját,
 a messzi tenger nagy zúgása szállt át
 a lombok suttogása közt az erdőn.

Az égi körben meztelen istennő
 pihegve szállt az ég vizén, szendergett.
 Alakját így dicsérte meg a gyermek,
 kinek szülője Ixion s a Felhő.

És gyönyörű volt ekkor. Megmutatta
 a létet, melynél soha se találják
 dicsőbbet. Ugrott. Elsuhant az Árnyék
 s az alkonyattal tűnt az Ámulatba.

Horváth Béla fordítása.

AZ ÚJ KISFALUDYSTÁK.

Irta: Marék Antal.

A Kisfaludy Társaság gróf Bethlen Istvánt, Kállay Miklóst, Márai Sándort és Szekfü Gyulát tagjai sorába választotta. Megrajzoltuk itt az új tagok arcképét, de nem tartottuk ildomosnak a portrék közé e folyóiratban, Kállay Miklósét is bevenni, a Napkelet amugyis teljes egészében visszagúrozza egy tisztább világ után vágyódó és küzdő szellemiségét.

Gróf Bethlen István.

Az író zavartan áll szemben a politikussal. Hol a határ, ahol a politika és irodalom találkozik s e határvonalon hol a helye Bethlen István grófnak? Az irodalom a mindennapi élet örök reflexiója, természetes tehát, hogy a hétköznapi élet menetével szerves kapcsolata van. A politika a nemzet jólétét, védelmét szolgálja s alkotásaival vagy tévedéseivel determinálja sorsát s kiszabja helyét a történelemben. A politika mindenkor megszabta az egyén életét, boldogságát vagy boldogtalanságát, jólétét vagy szegénységét, tunyaságát vagy szellemi ébredését. A Bach-korszak politikai hóhérmunkájára az írók érzékeny lelke jajdul fel s még közelebb, a kisebbségek fájdalmas, de rendeltetéssel bíró sorsára a földből szempillantás alatt kinőtt új írói kar emlékezteti állandóan az elszakadt magyarokat.

Cromwell, Disraeli, Bismark, Metternich, Széchenyi és Deák hírneve és jelentősége époly nagy s felejthetetlen, mint Dickensé, Byroné, Goetheé, Heineé, Vörösmartyé és Aranyé. A kort ármányaival, hódításaival, vereségeivel primaeren a politikusok irányították. Az írók legtöbbször a reflexiók kissé szárnalmas és kevésbé jelentős megtételére szorítottak. Írók ritkán érték be a politikusokat s még ritkábban előzték meg őket. A politikus el-tünhetett hosszabb és rövidebb közszereplés után a színről, felelősége lefejeztetésével vagy lemondásával megszűnt. Az író felelősége időálló volt mindenkor s az író utolsó lehelletéig tartott. Itt írjuk le azt a pluszt, az író javára, amellyel megelőzi a politikust s alkotása értékállóbb fémjelzést kap.

Gróf Bethlen István olyan időben jött, amelynek borzalmaik évek folyamán mindenki szívesen elfelejtette. Az elszabadult szenvedély vezéreket és fanatikus álmodókat dobott a közéletbe, az ország még apróbb darabokra hullott szét s mindent elhomályosított a megdermedt országtest felett sötétlő kaosz. Bethlen az európai szellem nagyságával és tekintélyével reprezentálta az országot határokon innen és határokon túl, a soproni felejthetetlen népszavazás, a pengő stabilizálása s váratlanul, de jókor jött olasz barátság megannyi nagy tettével. E három fényes haditett rendes kerékvágásba zökkenettette az országot. Ha aktív politikai működésének idején nem szólhatunk jólétről vagy szociális kormányzásról, mégis élt és bizakodott a nemzet. Az angol munkanélküli Calaisban nyaraltatta munkanélküli segélyéből a családját s hetenként egyszer áthajózott a csatornán a pénzért, a kis agrár Magyarország munkanélkülije tengődött családjával egyetemben s egyre a felkelő napot kémlelte a viganstalan horizonton. A nép megszokta évszáz-

zadokon keresztül a lemondást s ezen Bethlen sem tudott segíteni. Az a szellemiség, amelyben gróf Bethlen élt, távolabbi célok felé lelkendezett. Így történhetett, hogy a szociális s belső munka háttérbe szorult s e téren kevés eredményről számolhatunk be. Ha Bethlen egy gazdag és hatalmas birodalom miniszterelnöke lett volna, nagy koncepciójú terveket tudott volna megvalósítani. Az árva országban elsikkadtak a lehetőségek, Bihar-keresztesnél, Somoskőújfalunál és Murakeresztturnál ellenséges talajon zárul a horizont.

Hála a Kisfaludy Társaságnak, hogy ennyi ideig várt a beválasztással s legalább néhány esztendő távlatából megmérte és súlyosnak találta a politikus Bethlent. A Társaság soraiban olyan ember lépett, aki ma is az első vonalban van s tekintélyére nem vet árnyékot az elhagyott miniszterelnöki bársonyszék. Bethlen erényeivel és hibáival együtt politikus és európai szellem. Ha nem is értette meg jól a kor szavát — bizonyosan a kor nem szólt elég értelmesen s erőszakosan hozzá —, szándékában tisztességes, célkitűzéseiben szélesvonalú s tetteiben következetes volt. Politikai és emberi tulajdonságai mindenkor összhangban voltak egymással s mindenkor a tettekhez s örök figyelő embert reprezentáltak.

Az idő, amely kérlelhetetlenül zúgott el Bethlen feje felett, nem engedte meg, hogy a nemzet sorsát átfordítsa s a kor szociális igényeinek megfelelően átalakítsa. Ez Bethlen külön egyéni tragédiája. Túlságosan jószándékú ember volt ahhoz, hogy ne tervezte volna a reformokat, mikre évszázadok óta vár a magyarság, de a politikus tiszavirág élete meggátolta őt tervei keresztülvitelében.

Bethlen kiváló szónoki képessége már közelebb hoz bennünket megválasztásának megértéséhez. Az a mód, amelyben Bethlen megszólal, tiszteletet parancsol s egészen kiváló s európai hírnevű államférfiaink stílusára emlékeztet. Díszes sort zár be egyelőre, Széchenyi, Deák, Andrássy gróf, Tisza István, Apponyi Albert nyomán. Külön politikai egyéniséget képvisel, ahogyan e díszes névsor mindegyike a maga tragikusan egyéni útját járta. Bethlen nevéhez nem fűződik oly mélyreható politikai változás, mint nemes és nagynevű elődeihez, de a forradalomtól meggyötört nemzet talpraállítása van olyan nagy eredmény, mint akár a nemzet megbékélése a királlyal, vagy a háború végzetes napjának diplomáciai előcsatározásai. Bethlen túlságosan bízott az időben s ez volt a tragédiája. Az idő teljesen új államformát követelt s olyan mélyreható szociális változásokat, mikre a békebeli nagy Magyarország nem gondolt. Bethlen megcsinálta a konszolidációt, de ennek a konszolidációnak nem mindig a nemzet igazi erői látták hasznát, Bethlen tehetsége mellett is a régi rend és a fendális gondolat képviselője s az esetben, ha tágabb reformokra gondolt volna, nem képzelhető el, hogy a politikus s az ember ne került volna szembe egymással s a harcban ne bukott volna el valamelyik. Bethlen kemény és öntudatos egyénisége túlságosan értékálló és kijegecesedett ahhoz, hogy forradalmosítsa önmagát. Végeredményben méltán mintzennek az országnak egyik legkiválóbb szelleme került a Társaság tagjai közé, a többi jelen esetben nem is lényeges.

Márai Sándor.

Az őszinteség és bizonytalanság írója Márai. Az európai polgár kultúrája gögösködik írásaiban s az a kiábrándultság, amely a hitehagyott kultúra

nyomában leleselkedik. Kezdetben harc, gyors fegyverletétellel, később ijesztő őszinteség és a legvégén fájdalmas kiábrándulás. Irodalmi formában ez annyit jelent, hogy a kezdeti gyors lendület, sorsvállalás s a lírai elérzékenyülés nyomán túlhirtelen bekövetkezik a vallomás fájdalmas kényszere s e kettő drámai kiteljesedése nyomán a kiábrándulás hűvössége. Mire Márai tagja lett a Kisfaludy Társaságnak, írói pályájának zenitjére érkezett. Ez a pálya szemünk előtt született, egyéni műfajának őse az útleírás volt (Istenek nyomában) majd az Idegen emberek egyetlen véges regényén túl elérkezett a Féltekenyek bonyodalmaihoz. Itt megtorpant az író, a végső értelem egyszerre bizonytalanná tette a hangját és a sejtelem, amely teljes egészében megmutatkozott előtte, elrémítette az írókat. Az út, amelyen elindult, ime a Féltekenyekben bezárult s most már nem marad más hátra, számára, mint új sikot nyitni lendülete előtt s bizonytalan időre búcsút venni mindattól, ami az író munka a legizgatóbb feladatát jelentette számára.

Addig... számtalan művön keresztül nyugtalanságban tartotta lelünk. Ady forradalmosította a lírát, Márai a prózát. Olyan közvetlen történéseket, embereket vonultatott fel, írásaiban, aminőkkel irodalomban ritkán, de az életben annál gyakrabban találkoztunk. S még ezek az alakok éltek, mozdulataikban szinte filmszerű elevéssel vonultak elénk, addig cselekedeteik túljutottak azokon a normákon, amelyekkel kicsiny életünk elhatárolva volt. Ez a különös história, amely a legtöbb Márai írást féjjelezi, nem azon a síkon mozog, amelyen íróinktól és az élettől megszoktuk, hanem valami egészen különös világban, amelynek törvényei nem azonosak a földi élet törvényeivel.

A stílus eleganciája, a próza könnyed folyamatossága s fölényessége mellett nem csoda, ha merész régiókba kalandozott az író. Az antarktiszi táj halványan derengő csillagai alatt szánalmasan áll a magános ember. Márai hőseit nem hevitik a régi ideológia eszményei, Márai hőse nem készítet bennünket lelkiismeretvizsgálatra és revízióra, Márai hőse mindenkinél egyedülbb és szánalmasabb. A kaland ott izzik mindegyikük lelke rostélyán, mint — az író szerint — az ember életének egyetlen valamirevaló eseménye. Bátorság kellett alkotásukhoz s különös lelki adottság elolvásásukhoz. Lám Askenási a Szigetben, milyen különös élet. Valami történik vele akkor, amikor a lélek nem eléggé rugalmas ahhoz, hogy elbírja a kalandot. Szánakozásunk növekszik szánalommmá, mikor mézítelenül ott áll a sziget fájának dőlve s várja azokat, akik érte jönnek.

Amit Márai eddig megírt, az mindenképpen az íróink első vonalába emelte őt. Programja nincs s mégis, ahogyan végignézzük művei sorát, az európai ember grimaszát látjuk a könyvek mögött. Olykor azt kell tapasztalunk, hogy magyar Bernard Shaw gyilkos ironiáját érezzük bőrünkön, ijedten kapunk arcunkhoz, amely az áruló jeleket felöltötte magára s a következő pillanatban mindent elárul rólunk. A hős a sokszor bejárt úton jön szembe velünk, a 7-es autóbusszon ül, vagy a 27-es villamoson s ijesztően közelünkbe fészkelődött s most... most... történik vele és velünk valami. Elindulunk, a hős felkel az ülésről, egy eddig ismeretlen érzés elkap bennünket is, valahol vár a kaland s egészen közel érkezik a halálhoz. Ez a végső értelem mindig ott leleselkedik minden Márai mű láthatárán. A shakespearai drámák hűvös levegőjét érezzük műveiben, a bölcsesség és a halál játékát s az élet és halál balga tusáját.

Ha korunkról nem maradna semmi az utókorra, csak Márai összes

művei és ujságcikkei, a kései kor ránkismerne belőlük és sajnálkozva tündöndne sorsunkon. A ma ideges rezzenéseit élethűen visszaadja az író s ha nem is ad semmi vigasztalót, a szellem tündöklése mindenkor kárpótolt érte.

Márai szemlélete európai, de konzekvenciája jellegzetesen magyar. Írásmodora fénylő és sziporkázó, gyönyörködtető és kiábrándító, melegét nem a bőr pórusaival észleljük, hanem egészen belül, a léleknek azon a titkos felületén, amelyről mi magunk is oly keveset tudunk. Egyszerre döbbenünk lelkünk titkolt szándékaira s ezzel a tragédia részeseivé leszünk. Az író mindennapi életünk ismerős hangjait szólaltatja meg s mikor gyanútlanul bűvkörébe kerülünk, ránkolvassa kicsinységünket, gyöngeségünket s esendőségünket. S mindezt egy ragyogó szellem ötletszerű módszerével teszi.

Márai a kor írója, ott a helye hát a Kisfaludy Társaságban. Útja még messze visz s könyvei a meglepetést tartogatják számunkra. Ahogyan ez a kor is csupa meglepetés és ellentmondás.

Mikor az író elérkezik a kiábránduláshoz, ez egyúttal nem jelenti azt, hogy most már kiesett azok sorából, akik egy jobb és emberibb életért harcolnak. Márai részesevé bonyolult ebből a munkából, mert írásaiban felfedezhető erkölcsi érték kissé az erkölcstelenség paradoxonán keresztül, tehát indirekte érkezik el hozzánk. Senki se ijedjen meg ettől az erkölcstelenségtől, mert átélése után vágya a tiszta emberiség után, ha lehet még erősebb és öntudatosabb. Bizonyos azonban, ha az előjelek nem csálnak, Márai elérkezik oda, ahol az életet megtisztultabbnak látja s érzékelteti. Márai kereszténysége, ha nem is jelentkezett eddig erőszakosan írásában, ott rejtőzik a lélek mélyén s irányítja az író mondanivalóját. S ez hovatovább minél hangosabban kell, hogy jelentkezzen, mert a világ, amelyet oly művésziesen és sokszor félelmetesen feltár Márai, mind bizonyosabban az emelkedett szellemiség és a hit felé halad. Ezen nem változtat az sem, hogy Spanyolországban Krisztus testekre lövöldöznek a vörösök. Az eszme túléli a puska-lövést, a rombolást, új és új alakban életre kel s újra elfoglalja uralkodói székét az emberi lélek trónusán. Ezt megakadályozni senki sem tudja s az egyén, aki egyik részese a mindenségnek, nem tehet mást, mint engedelmeskedik a parancsnak. S a parancs alól Márai sem kivétel.

Szekfű Gyula.

Történetíró legtöbbször a megtörtént eseményeket regisztrálja s csak egészen kivételes esetben lobbant fel forradalmat. Szekfű Gyula történetírása nem a régmúlt idők eseményeinek jó vagy rossz kommentálása, hanem örök kacérkodása a mával s örök aggodás a jövő miatt. A múlt csak olyan szempontokból érdekli, hogy megértse a má s megerősítse bizakodását és elcsitítsa aggodásait. Az a történetíró, aki nagyszerű felkészültséggel újra meg újra átéli a történelmet, aki imádja a fajtáját s remegve gondol a szláv tenger közepén vergődő sorsára, aki megállapításaiban merész, de igazságos, kortársai elismerését, a fiatal nemzedék csodálatát váltja ki. Történetíró még nem gyakorolt olyan nagy hatást a fiatal nemzedékre, mint Szekfű. Pedig tudósok ritkán indítanak el forradalmat, kivált Szekfű Gyula korában. A tudós szemérmessége az ismeretek ijesztő élménye nyomán inkább elmélyedésre késztet, mint harci riadóra. Az ismeretek még nem forradalmosították a kor közvéleményét, kivéve akkor, ha megjelenésük egybeesett a kor történelmi áramlataival s támogatta vagy éppen ellenezte azokat.

Székfű Gyula a száműzött Rákóczy c. munkája nyomán támadt vihar már sejtette azt a harcos egyéniséget, amely az igazság biztonságában a közvéleménnyel szembeszállt. Mászt hirdetni, mint amit a nemzet jószándékúan évszázadokon keresztül hitt, hálátlan feladat. Ilyen hadüzenet a legteljesebb tudományos és szellemi felkészültséget igényli. E készültség Székfű Gyulában maradéktalanul megvolt. Így lett Székfű egy nemzedék tanító-mestere, tanítványai mesterük tudásbeli fölényének biztonságában megállapításait unos-untalan idézik s mint fellebezhetetlent a maguk hirdett elveinek alátámasztására felhasználják. A név időközben jó csengésüvé vált s hatott ott is, ahol méltatlanul s ügyesen kiragadott részeket állítottak be állításaik és elveik igazolására.

A nemzedékek sorsának s törekvéseinek ijesztő összefüggését megrázó erővel megírta s ezzel felelősségérzetét mérhetetlenül megnövelte. A szavak elevenen égneek lelkiismerete tisztítótüzeiben s hatnak akkor is, ha állításai merészségét idegenkedve fogadjuk. A szellem, amely ezeket a megállapításokat meggyőző erővel közli, nemcsak politikai, hanem kulturális és gazdasági, társadalompolitikai és művészi szempontból is képzett s az említett szempontok figyelembevételével szemléli a magyar életet. Márpedig az élet in toto nem választható el egyes részekről, mert eredőiben minden megvan, ami a mai kultúreléletet determinálja.

Illúzió nem hamisítja meg szemléletét s bizonyos tekintetben peszsimista. Pesszimizmusa azonban nem romboló, jól illik a kor hangulatához.

Az egyént nem tudja elkülöníteni a tömegtől, mindent a nemzet szempontjából figyel és ítél. Így nem is kutatja egyéni álláspontjának helyességét sem, szeme előtt örökké az egyetemes nemzet egyetemes érdeke lebeg.

A megváltozott világban elkerülhetetlen a történelem átértékelése. Jaj annak az átértékelésnek, amely a történelmi távlatban a halottak koporsóiban, az öreg házak bolthajtásos szobáiban és a letűnt kor áporodott levegőjében keresi a végrendeletet, amely méltatlanul hozzájuttassa az átértékelőt egy szellemi, politikai vagy vagyoni örökség igazoló irataihoz. A nemzedékek ismeretlen vérségi és szellemi rokonságban élnek egymással, haladásuk természetes folyamánya a szellem megállíthatatlan evolúciójának. Ezt azonban csak a korai felismerés és a józan bíráló hang siettetheti és segítheti elő.

Az átértékelő csak tudományos alapon dolgozhat s merészsége vagy tévedése az esetben válik elfogadhatóvá, ha ezzel nemzete boldogulását szolgálja. Székfű izzó magyarsága mellett elképzelhetetlen, hogy megállapítása ne az igazság és honszeretet jegyében szülessen. Másrészt az is valószínűtlen, hogy ezzel bármely politikai párt szolgálatába álljon. A történetíró zseni elképzelhetetlen valamilyen politikai párt szűk keretei között, mert túlnó azokon s egyetemes érdekeket szolgál. Célja eléréséhez nem kellene sem szervezetek, sem tömegek, mert az Igazság megbüvölő ereje felvértezi őt a támadások ellen s ő maga gyűjt tömeget maga mögé. A történetíró a politikus rossz hírért új s tiszta fénybe vonja s a régi megbecsülés varázkörébe beállítja. Önös anyagi érdek nem fűződik harcához s ez máris bizalmat kelt tanai irányában.

Székfű Gyula tanítása ellenzéki síkon mozog, mert úgy érzi, hogy az ország nem teljesíti kellő mértékben azt a kötelességét, amelyet az általános európai politikai helyzet s a szociális szükségszerűség kötelező erővel előír számára. Türelmetlen, mert a történelem elegendő példát nyújtott számára ahhoz, hogy népet féltse az elmulástól. Ez az aggodás kapcsolta össze műveiben

a nemzedékeket olyan vizuális formában, aminőben még kevés történet-íróknak sikerült. «Az uralkodó politikai felfogással szemben konstatáltam» — mondja a Három nemzedék bevezetőjében keményen és katonásan. «Ezt a könyvet meg *kell* írnom, — jelenti ki később. Csupa indulat lobog a szavak mögött, mik politikai művének alaphangját bátorrá és meggyőzővé teszik. S itt, elérkezünk a történetíró felelősségének kérdéséhez. A történetíró már nem tarthat bennünket egy politikai ideológia hazug ábrándjában. A mai idők súlya egészen más követelményekkel jelentkezik. A nemzetnek elesett-ségében kell a legjobban szembenéznie önmagával. Most kell meglátnia a hibákat, melyek szomorú és méltatlan sorsra juttatták. Bajmegállapítás nélkül a nemzet sohasem juthatna el az önrevízióhoz, amelyre pedig oly nagy szükség van. A magyarságra olyan szerep vár a Dunavölgyében, hogy szociális, kulturális és gazdasági szempontból felülemelkedjen a környező államok rendjén s országát úgy kiépítse, hogy az oda való vágyakozás ki ne pusztuljon az elszakadt testvérek lelkéből. Ehhez nem elég a jó szándék s a halogató politika. A gyógyulás csak úgy lehetséges, ha ráakadunk élet-felfogásunk hibáira s orvosoljuk azokat. Szekfű őszinte történetírásában mindez megtörténik. A sor rajtunk van, hogy rendet teremtsünk portánkon.

Szekfű műve tehát elsősorban ott bír jelentőséggel, ahol a ma életbe mélyül el. A kor vezető tényezői élnek még, tetteik még nem kerültek az örökkévalóság és az emberi humánus mérlegére, gögjükét még nem törte porrá az élet . . . De tetteikre rávilágít Szekfű szelleme, megméri s megmondja, hogy a mult tapasztala alapján könnyűnek vagy nehéznek találta-e azokat. Szekfű személytelenül áll az események mögött, ítéletét nem befolyásolják kicsinyes szempontok, így hinni kell azok becsületességében s mértékállóságában is. A történetíró számára pedig nem lehet nagyobb jutalmat elképzelni sem, mint azt, hogy a jövő igazolja bírálatának helyességét s a nemzetnek haszna van a tanokból, melyeket meghirdetett.

AZ ÖT ÁG.

*Mint az ujjak hasadnak el a tenyértől,
hogy öt csúcsheggyel fejezzék be a kezét,
úgy bomlott öt ágra törzsem kemény sudára,
öt hajtásra úgy osztottam asszonyi lényem.*

*Egy a gyermekeim felé nyúlt óvatosan,
a másikba kapaszkodott a napi kötelesség,
a harmadik a költészet elé alázkodott,
a negyediket magához vonta az ég.*

*Az utolsóra sebes szívem akasztottam
és kitérdeltem vele az útra, a porba
és csengettem reggel és csengettem este,
hogy eltévedt lábod hozzám visszataláljon.*

AZ IRÓ ÉS HÁLÓSZOBÁJA.

Általános szokás az, hogy a könyvkiadók ismertető szövegeket, úgynevezett fizelet hirdetéseket, recenziókat tételnek közé újdonságaikról. A szöveg, melyet a vállalat valamelyik hozzáértő embere ír, arra szolgál, hogy a közönség érdeklődését fölkeltsse a megjelenést, vagy hamarosan megjelenő könyv iránt. És erősen emlékeztet azokra a hírrovatban eldugott kis cikkekre, amelyek azzal kezdődnek, hogy a gyönyörű tavaszi napsütésben boldogan és derűsen sétálnak az emberek a Dunaparton, s azzal végződnek, hogy csak az boldog és derűs a tavaszi napsütésben, aki ilyen vagy olyan cukorkát szopogat, ilyen vagy olyan gyógyvizet iszik. Sajnos, az irodalom ma már rákényszerül arra, hogy ilyen olcsó fogásokhoz folyamodjék. De mindenben lehet mértéket tartani; az ismertető szöveg is lehet izléses, sőt, lehet a maga nemében művészi is. Nem kell föltétlenül árulásnak lennie; az irodalom még hirdetés formájában is tartsa meg méltóságát.

Sajnos, nem mindig tartja meg. Ebben az újfajta versenyben egyes vállalatok olyan meghökkenítő és izléstelen módon járnak el, hogy ez ellen minden ép érzékű irodalombarát kénytelen a leghevesebben tiltakozni. - Ismertetések helyett maholnap pikáns kis történetkéket kapunk, esetleg erotikus képekkel fűszerezve. «Alja Rachmanova kinyitja Tolsztoj hálószojájának ajtaját» — mondja az ismertetés címe, nyilván azzal a céllal, hogy az olcsóbb és irodalomalatti kíváncsiságot fölkeltsse. Hogy Rachmanova nem azért írta meg nagy vihart keltett könyvét, hogy Tolsztoj hálószojait kiteregesse, az biztos. Rachmanova nemes szándékait üzleti haszon reményében ilyen méltatlan

persziflázssal visszájukra fordítani méltán kell visszatetszést. Hová fog a reklámozásnak ez a módja vezetni; hová sekélyesíti az irodalmat, az irodalom nagyjait és az erkölcsi felelőségüket mindig érző írókat ez a vásári hang? Rachmanova könyve körül már eddig is annyi izléstelen propaganda folyt, hogy a komolyabb közönség joggal fordul el ettől a mesterséges Chronique scandaleuse-től. A kiadónak föltétlenül joga van rá, hogy kiadványait propagálja, de ahhoz nincs joga, hogy propaganda címen csiklandós sejtetésekkel tüntessen fel hamis színben olyan emelkedett erkölcsű írókat, mint Rachmanova, s olyan klasszikusokat, mint Tolsztoj. A propaganda, ismételjük, mindig jogos, s ha már szükséges, fejlesszük művészivé, méltóvá az irodalomhoz!

Alföldi.

A nyelvművelésről

írt rendkívül figyelemreméltó cikket a Magyar Szemle legutóbbi számába Papp István egyetemi magántanár. Teljes meggyőződésünkkel helyeselnünk kell megállapításait: a nyelvművelés elsősorban valóban az írók ügye, joga és kötelessége. Csak az író ösztöne és esztétikai érzéke képes megtalálni azt a határt, amelyen innen még műveljük, amelyen túl azonban már rontjuk, szegényítjük és merevítjük a nyelvet. Tévedés azt hinni, hogy a nyelv megsontosodott törvényszerűség; élő, a gyakorlatban idomuló, folytonos hullámzásban levő organizmus, amelytől létföltételeit veszi el az, aki a gyakorlat első pillanatra talán meglepő és forradalminak tűnő változtatási jogát megtagadja. Akik hallhatták annakidején legnagyobb nyelvészünk, Gombocz

Zoltán egyetemi előadásait, azok megtanulták, hogy a nyelvvel kapcsolatban csak a legnagyobb óvatossággal szabad használnunk a helyesség vagy nem helyesség normatív fogalmait, mert hiszen a nyelv fejlődése legtöbbször ott kezdődik, ahol a gyakorlat túlteszi magát a normákon. A grammatika többnyire már meghaladott nyelvállapotot rendszer, s ami nem egyezik a grammatika szabályaival, az még nem föltétlenül rossz. Mereven ragaszkodni az iskolai grammatikához, — mert szaktudósokon kívül vajjon ki tud többet a grammatikából az iskolainál? — olyan merevség, amelynek föltétlenül a nyelvi élet korlátozása és szegénység tétele lesz a következménye. Nyelvművelés grammatikai alapon: szinte paradoxon. Az ikes és iktelen ragozás szakértői, az ortodox magyarosság amatőr hívei semmiképpen sem szolgálják a magyar nyelv ügyét úgy, ahogy kellene: helyesen és megfelelő szabadsággal. Szavak és ragozási szabadságok soha nem rontják meg annyira a nyelvet, mint a lényegét, lelkét: mondatánát érintő támadások; az igazi nyelvművelés a mondat tisztasága fölött örködik. Horváth János egy remek tanulmányában eléggé rámutatott már erre, s vajjon nyelvművelőink népes seregében hányan fontolták meg kellőképpen ezt, mielőtt vadászni kezdenék kitűnő írók műveiben a hibának vélt jogos és szükséges szabadságokat? Hányan rendelkeznek azzal az esztétikai készséggel, amely biztosan tud választani helyes és helytelen idegen szavak között, hányan képesek érzékelni egy idegen szó és megfelelő magyarja közt a finom különbséget, a szavakhoz társult képzetek és hangulatok végtelen finomságát? «Héroszi» helyett az ortodox műkedvelő nyelvész haladéktalanul «hősit» mond és ír, de érzi-e, mennyire más hangulata, mennyire antik asszociációkkal veretett

értelme van a «héroszinak», s mennyire más hangulatú a «hősit»? A nyelvművelés téves utakon jár, ha fő föladatának az ilyen idegenszerűségek irtását tartja. Csak az szólhat bele a nyelv ügyébe, aki művésze a nyelvnek, ismeri a szavak hangulati változatosságát, a mondatok akusztikáját, a nyelv értelmi és érzelmi, logikai és zenei képességeit; s ki volna ez, ha nem az író? Hányszor előfordul, hogy magyartalannak minősítenek gyökeresen magyar, de a hagyományt nem ismerőknek furcsa szerkezeteket, szóhasználatokat; hányszor előfordul, hogy a buzgó nyelvművelő megrovásával sujtja az írot, aki Pázmány nyomain jár? Hányszor érzi magát középiskolai emlékei alapján hivatott szakértőnek, aki képtelen a normatív grammatika kérdéseit megkülönböztetni a nyelvtörténeti problémáktól; hányszor avatja szabállyá az esetlegest, a nyelvtörténeti kuriózumot a lelkes nyelvőr, akinek érzéke azonban odáig már nem ér, hogy az ikes vagy iktelen használatnál jóval lényegesebb, mert a nyelv szellemét érintő kérdésekben határozottan és biztosan kövesse az egyedül helyes utat? A nyelvműveléshez nem elég a középiskolai grammatika, ehhez jó fül, nagy érzék, esztétikai tájékozottság és nyelvtörténeti tudás szükséges. Kontárok csak a nyelv kárára művelhetik a nyelvet; ezt a nagy, nemes és nehéz föladatot méltóképpen csak tudós és író végezheti. Egyébként könnyen előfordul, hogy germanizmusok kedvéért irtatnak ki nyelvünk legősibb fordulatai, nyelvészeti babonák nevében szerzett jogai; s oly tudományos igényű munkák fogják javíthatatlan vaskalpossággal járomba törni a szabad magyar nyelvet, amelyeket az egészséges érzék méltán tarthat a magyartalanság és sükettség elrettentő példájának. Lassankint ott tartunk, hogy a nyelv ügyének szakértőjévé tett nagyközönség németes-

ségeken nevelt izlése bélyegzi meg a régi és népi nyelv ismeretében nevelt író, azért, mert magyarabb mer lenni, mint a magyar nyelvérzék nélkül szűkölködő nyelvőrök. Bizzuk a nyelv ügyét az írókra és a tudósokra, a közönség jobban teszi, ha tanul tőlük, mint hogyha hibátlan stílusukban álhibákra vadászik. A pusztán grammatikai alapon álló iskolai nyelv-művelés, a nagyközönség nyelv-művelési tevékenysége hagyománytalan és tájékozatlan, korlátolt és tétova, ha jószándékú is; a hagyománytalan nyelv-művelés pedig nyelvi öngyilkosság. Vele szemben csak egyet tehet a tudós és az író: meggyőződése hangos szavával hirdeti függetlenségét és hevesen tiltakozik az illetéktelenek beavatkozása ellen. Szent ügy nyelvünk ügye; bizzuk azokra, akik átérzik föladatuk nagyságát és készültségükben méltók igyekezzenek lenni hozzá.

ón.

BÉCSI VÁLTOZÁSOK.

A nagy ausztriai átalakulással kapcsolatban megtörtént az újságok a bécsi színházi változásokat is és bizonyos oldalon, persze a bölcs óvatosság és ezt követő megszeppenés sugallta tartózkodással kísért a sorok közül a titkolt bánat és felháborodás s a már nyíltban is nekibokrosodó álhonfibu a nagy sérelem fölött, amely szomszédunkban a magyar drámai irodalmat érte.

Valóban súlyos (?) dolgok mentek végbe nemrégiben a hajdani császárvárosban. Darabgyarak robbantak, ügynökség-dinasztiák palotái roskadtak össze és színpadi szerzők, márkás és jól fizetett nevek jutottak máról-holnapra a feltámadás reménye nélkül a színpadi süllyesztőbe... Hát bizony gondolkodóba lehet esni rajta. Eltűnőniük olyan neveknek és értékeknek, amelyeknek nagyságát, zsenialitását a Lipótvároslól és a második, családi penzióvá vált Bécestől kezdve Párizsig, Newyorkig, sőt

Tokióig kürtölték világgá a reklám-harsonák. Ezen bizony megütközhetne minden magyar érvényesülésért és művészetért rajongó széplelék. Ha csakugyan így volna. Ha csakugyan igazi magyar értékeket sujtott volna ez a kíméletlen fordulat. De nézzünk csak a tények szemébe komolyan: valóban így van-e?!

Emberileg lehet méltányolni azt a veszteséget, azt a pénztárca-heptikát, amelybe most a szomszédunkban végbement jóadag világtörténelem miatt most egyes pesti szerzői zsebek belebetegedtek. De ez a probléma olyan messzi áll a magyar irodalomtól, mint Makó Palesztinától. Ugyanis (tisztelet a kivételeknek, a nagyon csekély számú érdemesnek, akik közé föltétlen odasorozzuk Molnár Ferencet is), kik kerültek színre mint állandó háziszzerzők a bécsi és folytatólagosan az ügynöki működéssel megteremtett összeköttetések folytán a többi világszínpad deszkáin? Kik részesedtek monopolisztikusan a közönség tapsaiban, a dús tantiemekben és a fizetett reklámkritikákban? Kiknek a neve díszelgett mint «reprezentáns magyar irodalom» Bécsben, Párizsban, Rómában és más világvárosokban és kik miatt kapta irodalmunk elég gyakran a szánakozó, jóakarató mosolyt, vagy pedig a nem is titkolt méltatlankodást és felháborodást a külföld megvesztegethetetlen irodalmi szakértőitől? A Bánkban, Az ember tragédiája, A bor, Bizánc, Süt a nap szerzői miatt? Ezt még a sirató cikkek írói sem mernék állítani. Mi pedig feltesszük a kérdést: mire való ez a könnyelmű általánosítás s színpadi mesterembereknek, helyesebben kontároknak, a magyar irodalom tisztas céhébe való becsempészése és érdemes, vérbéli magyar íróknak velük való összekeverése a gyanútlan közönség előtt? Mikor volt irodalom a jelenleg Szent István-körúti színházban heteken át játszott «János», amelyet nem Berlin, hanem a germán barátsággal egyáltalán nem vádolható és a még nem is valami túlságosan kifinomult irodalmi ízlésű

Amerika is visszautalt? Vajjon, ki miatt leckéztették meg nemrégiben a külföldi lapok a magyar drámairodalmat és kik hozták elő egyszerre a magyar klasszikusok és kiváló magyar írók nevét a Bús Feketéék védelmében? Kérdések ezek, nem is kellemesek, de fel kell tennünk, amikor a tények tisztázásáról van szó. Az pedig való, hogy a birodalmivá alakult Bécsben máról holnapra papírkosárba, vagyis süllyesztőbe hullt, tegnap még ragyogó nevek és mögéjük sereglett félelmes ügynökségek mint égigérő spanyolfal álltak a magyar irodalom és külföld közé és aggodalmasan vigyáztak arra, nehogy a magyarság lelkét, szellemét igazán képviselő művészet jusson ki. Ha véletlenül — s ez, sajnos, csakugyan véletlenül történt meg — kijutott egy ilyen mű, olyan egyetemes méltatlankodó lárma, vagy ezzel egyenértékű fagyos hallgatás vagy a tényeket tudatosan elferdített beállítás követte, hogy megkeserített minden sikert. Mindezeket tudomásul véve és mérlegelve megérthetjük, sőt meg is értjük a jelentkező mélabút, csak az ellen tiltakozunk, hogy ezt a kesergést a magyar irodalom címére és számlájára utalják. Mert a magyar irodalom nem vesztett semmit, sőt talán nyert a bécsi nagytakarításon. Akadályok hárultak el, falak dőltek romba, kulissza-nagyságok roskadtak össze és ezzel útjuk nyílt a világ felé az igazi magyar értékeknek. Rossz szolgálatot tesz az, aki a szomszédunkban lejátszódott világtörténelmi események miatt pusztulást és elsorvadást jósol a magyar irodalomnak. S egyben alaposan le is becsüli. Az igaz, magas színvonalú és maradandó értékű magyar irodalom mindig megtalálta az

utat a külföld felé. Janus Pannonius, Balassa Bálint, Zrínyi Miklós, Csokonai, Faludi, Mikes Kelemen, Kisfaludy Károly, Petőfi, Vörösmarty, Arany, hogy a többiről ne is beszéljünk, magától talált kapcsolatot a nyugati szellemiséghez. Közvetlen érintkezés nyugattal, az ottani eszmeáramlatokkal mindig meg volt és meg lesz kérellen és kizsákmányoló közvetítések nélkül is. A magyar zseni megtalálta a maga útját a nyugati kultúrákhoz, ereiben végig hullámoztak az onnan elindult eszmeáramlatok. Nem félünk ettől a jövőben sem. Madáchot ezentúl is játszani fogják a német színpadok és csak nemrég olvastuk Németh Antal nyilatkozatát, aki máris eredményes lépéseket tett kinn, hogy a német színházakkal az új magyar drámairodalmat megismertesse.

Nézzük azonban a kérdést német szempontból is. Hát nem volt az visszas német szempontból is, hogy a mai nagynémet irodalom, egy sereg fiatal német szerző el volt zárva a legnagyobb német színházi kultúra városának színpadjaitól, amelyeket előlük idegen színházi mesteremberek, a szórakoztató ipar nagyszállítói foglaltak le. S ez az ipar hozzá még magyar irodalomnak kiáltotta ki a Hacsek és Sajó-féle szellemiség exportját. Nem tapsolunk szellemi termékek és művek ellen irányuló erőszakos cselekményeknek. De nem hiszszük, hogy a bécsi változás ártott volna, vagy ártani fog a magyar irodalomnak. A rossz vers papírkosárba való. A rossz darab pedig süllyesztőbe. Bajos ott a magyar irodalom sérelméről keseregni, ahol egyáltalában irodalomról sem lehetett szó!

Pasquino.

A KLASSZIKUS ÉS ROMANTIKUS VÖRÖSMARTY.

Egyik nagy költőnkről sincs annyi mondanivalója az újabb irodalmi kutatásnak, mint Vörösmartyról. Gyulai Pál klasszikus életrajza hosszú időre lezárta a kutatást, a kialakított Vörösmarty-kép átment a köztudatba. A ragyogó stílusú, kiegyensúlyozott hazafias költő, a nyelvújítás eredményeinek válogatója és simítója, a «Két szomszédvár», a «Merengőhöz», a «Szózat» írója: jó ideig szerepelt az irodalmi közvélemény tudatában. Ezzel szemben állottak szabálytalan, vagy csonka művei, amelyekben a laza szerkezetet gyönyörű képek és hangulatos epizódok takarják.

A fordulatot Babits Mihály tanulmányai jelzik. Csodákat és titkokat talál Vörösmartyban: az addig nyugodt kép gazdagabb lesz színekben, de az addig tiszta körvonalak elmosódnak: titokzatosabb lesz Vörösmarty és nehezebben érthető. Gyulai a klasszikus esztétika teljességével közeledett Vörösmartyhoz, egyformán mérlegelte szerkesztőképességét, valóságábrázolását, meseszövegét, nyelvét és stílusát. Babits ebből az együttesből azt ragadta ki, ami izlésének leginkább megfelelt és ami Vörösmartyban is a legfeltűnőbb: stílusát.

Ezt a kiindulást fogadja le Horváth János is a «Napkelet»-ben megjelent két tanulmányában, amelyekben csak a «Zalán futását»-t elemzi ugyan, mégis rendet teremt a varázslat alól felszabadított szellemek között. Megkeresi Vörösmarty líraiságának és világszemléletének gyökerét és egyetemes lírai részvétben, passzivitásban találja meg.

E tanulmányok megjelenése óta Vörösmarty jelentősége megnőtt, a magyar romantika legtisztább, legmagasabb színvonalú képviselőjének tartják. Farkas Gyula a «Csongor és Tündé»-ben látja a «Magyar romantika beteljesülését.» Divatba is jött: Szerb Antal rajta próbálta ki a Freud-féle lélekelemzés nem túlságosan vörösmartyas módszerét.

Az érdeklődés azóta sem csökkent. A mult évben három kiadvány jelent meg, amelyek mindegyike komoly értéket jelent a Vörösmarty-kutatás területén. Időrendben az első *Brisits Frigyes* székfoglaló értekezése: *Vörösmarty Mihály és az Akadémia*. A második a Császár Elemér szerkesztésében újra megelevenedett *Régi Magyar Könyvtár* 41. füzeté, amelyben *Kozocsa Sándor* *A Zalán Futásának első kidolgozását* adta ki. A harmadik *Barta János* tanulmánya a Nyugatban *A romantikus Vörösmarty-ról*.

Mint a címe is mutatja, az újabb kutatás irányával leginkább Barta tartja meg a kapcsolatot. Horváth János értekezéseiből és egyetemi előadásai-ból indul ki, többször hivatkozik fejtegetéseire, amelyekben — mint egyik helyen írja — «nehéz volna kételkedni.» Barta János a fiatalabb irodalomtörténések közül egyik legérdekesebb egyéniség. Nagy műveltsége, finom elemző művészete a magyar ember merevségével párosul. Kitaró elmémunkával tör a lényeg felé s amikor megragadta, kiméletlenül alkalmazza mindenre. Szilárdan hisz az emberi elmének abban a képességében, hogy meg tudja találni a lényegét, amire mindent vissza lehet vezetni. Ez ellen a hajlam ellen erősen fejlett kritikai érzékkel küzd, amely önmaga ellen is

irányul. Ez a küzdelem teszi nehezen olvashatóvá Barta Jánost, de ha az ember beleolvasta magát, ez teszi élvezetessé is műveit.

Vörösmarty tanulmányában a Horváth Jánostól átvett kiinduló pontot, a költő «delkéből kiapadhatatlanul sugárzó részvét» élményét kiegészíti azzal, hogy ez a részvét egyrétegűvé mossa össze a világot, a «valóságsíkokat» összekapcsolja. «Egyformán, egyszerre él itt minden: a reális dolgok és az is, ami kézzel nem fogható: pillanatnyi, múlt, egyszeri tünemények, fény, hang, köd, felhő, az emberi lélek finom, foszlékony rebbenései, konkrét alakot öltének népek, nemzetek, embercsoportok, de eleven valóságként hat a gondolat, az erkölcsi eszme, az emberi vágy és szenvedély is.»

Ezzel a két élménnyel magyaráz meg aztán minden tulajdonságot, amit Vörösmartyval kapcsolatban eddig az irodalomtörténeti elemzés megállapított. Nehéz kiválasztani, hogy tanulmányának melyik részlete szerez több élvezetet az olvasónak: az első-e, amelyben megkeresi a két alapélményt, vagy a második, amelyben a megtalált igazságot érvényesíti az addig megállapított részletmegfigyelésekre.

Kár lenne választanunk, mert — azt hiszem — a tanulmány harmadik része a legérdekesebb, amelyben önmagát győzi le a szerző. Eddigi tanulmányaiban fel-feltört az a bizonyos merevség. Ha megtalálta az alapélményt, szinte kíméletlenül érvényesítette minden téren. Most azonban önkritikája erősebb. Belátja, hogy a romantikus Vörösmarty alapélményeivel nem magyarázható meg egész munkássága: «közelebbről megnézve Vörösmartyban is fölfedezhetjük, ha nem többet, legalább a nyomait egy más (klasszikus) magyar típus lelki adottságainak. Az ő klasszicizmusa bizonyos fokú tudatos önkorlátozás, realista érzék és a közeli feladatokhoz való morális alkalmazkodás.»

Barta János a klasszikus típus «nyomairól» beszél. Mintha csak ehhez szólna hozzá Brisits Frigyes nagy készültséggel megírt, sok új adatot tartalmazó értekezése, amely Vörösmarty akadémiai munkásságát ismerteti. A szerzőt aligha vezette szándékosság, közismert szerénysége visszatartja attól, hogy irodalmi harcokba elegyedjék, de így is nyomatékos figyelmeztetés ez a bőségesen dokumentált értekezés Vörösmarty minden egyoldalú magyarázata ellen.

Vörösmarty akadémiai pályafutása bizony nehezen egyeztethető össze a képpel, amit a romantikus költőről szoktunk rajzolni lelkünkben. Szinte az Akadémia megalakulásától kezdve részt vesz a munkában. Már az első igazgatósági ülés, amelyet 1830. nov. 17-én Pozsonyban tartottak, a nyelvtudományi osztály második kinevezett tagjának választja meg. Körülbelül egy hónap múlva, dec. 12-én a közben elhunyt Kisfaludy Károly helyére első tagnak lép elő. Ettől az időtől kezdve a szabadságharc kitöréséig állandó és lelkes munkása volt az Akadémiának, még akkor is, ha egyik-másik feladatát terhesnek érezte.

Érdekes Vörösmarty véleménye a második évét élő Akadémiáról: «egy kis nevű, kis számú, de célirányosan szerkesztett s a kor szükségéinek gyorsan megfelelő Társaságot» remélt, s e helyett előtte állt «egy nagyobb nevű, nagyobb számú, a többi nemzetek nagy példái után rendszeresen felszabott, de éppen ezért nehézkesebb mozgású s a talán csak pillanatig kedvező kornak arany alkalmát könnyen elszalasztható Társaság, melynek meggyökerezésre idő kell s háborítatlan béke nyugalma.» Ez a vélemény inkább józan, higgadt, mint romantikus.

Ugyanezért feltűnő Vörösmarty véleménye és viselkedése a «Tudománytár»-ral szemben. Ebben az időben az Akadémia e folyóiratában külföldi tudományos művek kivonatait és kritikákat közölte. A kritikák úgy készültek, hogy a megjelent műveket kiosztották a tagok közt, akik a heti üléseken felolvasták jelentéseiket. Ebbe mindenki beleszólhatott s így valamilyen kollektív akadémiai kritika készült. Ez a munka majdnem minden idejét lekötötte a tagoknak. Vörösmartynak nem tetszett ez az eljárás, de nem vonta ki magát alóla. Inkább az Akadémia szervezetét akarta megváltoztatni és a *Tudománytár*-at megszüntetni. «Minek literaturánk csekély, s hogy úgy mondjam, mezővárosának oly roppant nagy kritikai kapú?» Brisits Frigyes szeretettel rajzolja Vörösmarty és a reform-párt akadémiai küzdelmeit, de nem tud egyetlen olyan részletet sem felhozni, amikor tehetsége által felmentve érezte volna magát a közösséghez való alkalmazkodás alól. Ugyanígy az Akadémia által megindított «sarjadó nyelv-munka fáradhatatlan szolgája.» Szógyűjtés, szótár készítés mellől sem hiányzik «Vörösmarty keze». «A költőt a nyelvkifejezés legmagasabb, esztétikai igényét, elszigetelte magában, amikor a «tudós» társaságba lépett». Lehet, hogy ebben a szolgálatban része volt passzivitásának is, de ez egyedül nem elégséges magyarázat. Ha Vörösmarty levelezését olvassa az ember, — Stettner Györgynek fiatal korában írott néhány levelét leszámítva — olyan józan, meggondolt emberrel ismerkedik meg, hogy szinte összetéveszthetné legjobb barátjával, Deák Ferencsel. Vörösmarty aligha romantikus oly nagy mértékben, hogy csak «nyomait» lehetne megtalálni benne a klasszikus magyar típusnak, mint Barta János mondja, vagy még azt se, mint mások hiszik.

Talán fel sem vetődött volna bennem mostanában ez a probléma, ha meg nem jelenik a «Zalán futásának első kidolgozása». Kozocsa Sándor aprólékos gonddal, igazi filológushoz illő alázattal használható segédeszközt adott a Vörösmarty-kutatók kezébe. Nemcsak az első kiadás szövegét adta ki, hanem nyomda alá igazította a költő javítgatásait és törléseit is. Szinte azt mondhatjuk, hogy jobb mint a fénykép, mert kényelmesebb s mégis ugyanúgy használható, mint az eredeti kézirat.

Ha elfogadjuk azt a megállapítást, hogy Vörösmarty alapján véve romantikus egyéniség, lelke mélyét stílusa tükrözi vissza, józan hétköznapijai (ha számosabbak is) csak a környezetéhez való alkalmazkodásból születtek, akkor a stílusnak magától kell áradnia, szinte ki kell buggyannia a költőből, mint az erdei forrásnak. Akkor a fegyelmező értelemnek az lenne a feladata, hogy a képeket megrostálja, hogy a túlságosan színes stílust megfékezze, ne engedje elszakadni a közérthetőségtől. Ezért nagyjelentőségű Kozocsa Sándor kiadványa. Megfigyelhetjük e könyvecske segítségével Vörösmarty munkája közben.

A magyar tábor a Mátra alján táborozik :

*«Messze terül kiesén, s pusztán a Zagyvai síkság
Napkelet és dél tája felé ; éjszakra, nyugatra
domborodó halmok s a távolb Mátrai bérczek
hamvas felhőkkel az egekhez látszanak érni.»*

Az utolsó idézett sor előtt kétszer kitorli a «látszanak» szót. Ez az állítmánya az utolsó végleges sornak is. Ez jut először eszébe, ez a logikus. Kétszer is leírja, de keres valami diszítményt a logikus állítmányhoz.

Pár sorral alább Árpádot írja le :

«..... Valaha ékes párdúc a vállán
rendítő buzogány jobbában, s oldala mellett
Ősei harcából maradott nagy kardja világla.»

Az utolsó idézett sor előtt megint törlés: a «fényes» szót húzta át a költő. Valószínűleg a kard jelzője lett volna, hisz az előző sor végén (oldala mellett) csak ez lehetett volna a folytatása. Ez az egyszerű jelző magától eszébe jut, azonban nem elégszik meg vele. A jelzőt képpé bővíti ki, a melléknévből ige lesz: Tehát az egyszerű jelző keletkezik elsőnek, s csak azután a zsúfoltabb Vörösmartyas kép.

Vörösmarty képalkotó eljárását legjobban Viddin és Dalma harcának leírásában figyelhetjük meg. Dalma leüti Viddin sisakját. Láthatóvá lesz a bolgár vitéz arca.

«s most látszott, Viddin rettentő képe, miként az
égre borult rémé, melly villám s fergeteg ülven
gyászos alakja körül, képét egyszerre kitolja...»

Az első sor előtt néhány kitörölt szó áll:

«Most mint a vad rém, melly.....»

Itt következett volna valószínűleg az előbbi idézet második sorának közepétől fogva a végleges szöveg:

«..... villám s fergeteg stb.»

Az eltérés tehát az, hogy előre hozza az alanyt és állítmányt és az egyszerű jelzőt («vad») képbe oldja fel («miként az égre borult rémé»). A képben van végtelenbe vetítés, komorság, valami megmagyarázhatatlan szomorúság, szóval a Vörösmarty-féle tulajdonságok közül több. De ez a kép nem önként fakadt. Amikor elképzelte a két vitézt, Viddin arca legfeljebb vadnak tűnt fel, de nem olyannak, «miként az égre borult rémé.» A kép hangulati tartalmával együtt csak később keletkezik, nem az első alkotó lendülettel, hanem öntudatos költői megfontolás eredménye.

Azt szokták felhozni a józan Vörösmartyval szemben, hogy feladat-költő, azaz tárgyválasztásában, véleményében nem meri saját lelke belső hangjait követni — amelyekre stílusa alkotása közben hallgat — hanem a közvélemény kívánságainak engedelmessékedik. S ime: stílusa is meggondolás eredménye, amely lassú, pepecslő munkával jön létre. Vörösmarty javításai ritkán egyszerűsítik képeit. Legfeljebb egy-egy jelzőt, vagy határozót gyengít. ellenben igen sokszor tömi meg mondatát hasonlattal, alakítja át a jelzőt hasonlattá, alakít át egy-egy színtelen kötő-, vagy határozószót színesebbé. A javítások célzata legtöbbször az, hogy zsúfoltabbá tegye stílusát.

Általában Vörösmarty a sokat javító írók közé tartozik. Minden harminc-negyven sorra esik hat-hét kijavított szó és körül-belül minden 15-20. sorban megáll: többször nekikezd, leírja az első egy-két szót, kitörli, leírja más formában, újra törli, míg meg nem találja a legmegfelelőbb formát.

Gondos, aprólékos stilizta Vörösmarty, aki aggódva ügyel arra, hogy különleges stílusába illő legyen minden egyes szó.

Vörösmarty stílusa már sok jelzöt kapott, de ma is legtalálóbbr Fáy András hasonlata az agyonsujtásozott szoknyáról, amelyben annyi a dísz, hogy önmagában is megáll, ha viselője nincs benne. Valami ilyesmire gondolt Horváth János is, amikor Vörösmarty líraiságát «a léleknek alkalmi ráhatások nélkül, tárgyaltalanul is fennálló saját páthoszá»-nak nevezi. Jóval e kiadvány megjelenése előtt, amikor csak megérezhette, de nem tudhatta, megállapította Horváth János: »alkotása egy folytonos, egyéni stílussteremtés». Hozzátehetjük most már, hogy sokszor nehéz küzdelem, megfeszített, apró részletekre kiterjedő figyelem segítségével való teremtés. Stílusa különálló valami, de épp olyan akart, szándékolt valami, mint az időszerűtlen eposz. Csak az eposz ma már elavult, a romantikust viszont divatba hozzák újabb irodalmunk rokontörekvései.

Vörösmarty stílusát sokszor és mélyen elemezték az utóbbi években. Ennek az lett a következménye, hogy az első tanulmányok követők egyoldalúan látták a nagy író: hajlandók voltak csak a stílus alapján megformálni ítéletüket és valamilyen titokzatos, romantikus költőt látni benne, akire ráhúzható a német romantika sok bonyodalma, sóvárgása, kielégületlensége és megszállottsága. Épp ezért nem árt hangsúlyozni a Gyulai által alkotott Vörösmarty-kép fontosságát, amelyben ha van is egyoldalúság, aligha annyi, mint az ujabbakban.

Vörösmarty stílusa — mind hangulata, mind képanyaga miatt — romantikus. De hibát követünk el, ha stílusából következtetünk egész írói egyéniségére, ahogy túlzott Gyulai is, amikor egyéniségéből kiindulva nem tudta egészen megérteni stílusát. Ez a ragyogó stílus, alig egy-két ponton függ össze egyéniségével (passzivitás, lírai részvét), ez is inkább feladat. S ha a feladat-költészetet klasszikusnak vesszük, klasszikus műgond és önfegyelmelés árán megteremtett romantikus stílus paradoxonához jutunk el.

Még nincs megnyugtató magyarázat ebben a kérdésben.

Fábián István.

Thurzó Gábor: Előjáték. (Franklin Társulat kiadása.)

A legtöbb mai regénnyel szemben azt a kifogást emelik a kritikusok, hogy vérszegény. Novellát szélesít regénnyé az író vagy néhány ötlet körül ügyeskedik addig-addig, míg kitornázza azt a néhány száz oldalt, ami okvetetlenül szükséges, de a közönség erszénye még elbírja. Az «Előjáték» az ellenkező végletbe esik. A túlságos gazdagság miatt panasz-kodhatunk, ami tisztán irodalmi szempontból mindig örvendetesebb dolog. Thurzó Gáborból nemcsak a jelzők, hasonlatok és képek özönlenek irigylésreméltó bőséggel, hanem témáit is könnyelmű bőkezűséggel

szórja. Vérbeli elbeszélő, akiben az élet minden aprósága egyszerre epika lesz, ezért gondolnia sem kell arra, hogy valaha is kimerül, hiszen forrása maga a kimeríthetetlen élet.

Regényében legalább négy témát szorít össze. A regény alcíme: «Egy gyerekkor regénye». A kisfiú történetén kívül azonban egy régi pesti polgári család története is, egy érdekes és gránitból faragott öregasszony regénye is és Simon Gyula, a családba kívülről bekerült férfi lelki fejlődése is. Egy kevésbé pazarló író legalább négy regényt írhatott volna ebből az anyagból. Ugyanez áll Thurzó Gábor stílusára is. A regény a pesti tél leírásával kezdődik.

Erős, szemléletes hasonlatok, mozgással teli, hangulatos leírás. A téli tájkép egyetlen emberalakja, Öregkisasszony az első oldal végén jelenik meg. «Törtet a hóban, fehéren, becukrozva». De még van mondanivalója a télről, még néhány megfigyelést nincs lelke a tollában hagyni: «Elhagyja a Dunát, a csillapodottabb Serfőző-közön hessegeti magáról a nehéz idő zuzmárás darázs-hadait . . . A ferde tetőkről szakadoz nagy falatokban a tornyos hó. Felgyúlt éveinek súlya alatt nem éri öregkisasszonyt a viharos február . . .» Leírja az öregkisasszony életét, életfelfogását, aztán megint előjön a tél: «A sikongó, nyughatatlan sikátorból kifordul a vastagtornyú klastromi egyház, behavazott kegyes stáció kövér angyalaival az öblös kapubolt fölött. Futkosó lángú, viharvert mécs jelez messziről a kopott esőjáratos feszület alatt. Öregkisasszony keresztet vet sebtiben, a mécses alól kikotorja az elszáradt, hullomás gellérthegyi koszorút; mint molypilléket egy elrágott kabát ujjából, rázza le róla a havat s a koszorú kővékeményedett, fagyban összeragadt mezei virágokkal szürkéllik megint. Hó fődíbe hamarosan a klastromot, az elmaradt lépések kerek tavait». Minden részlet, minden megfigyelés jó, minden hasonlat hangulatébresztő, de valahogyan sok az olvasó számára. Ez a gazdagság, zsúfoltság aligha csak a fiatalság könnyelmű pazarlásából ered. Thurzó Gábor írói attitűdje is okozza ezt.

Sok csoportba osztották már az írókat, többször emlegették már a következő két osztályt is. Az egyikbe azok tartoznak, akik valakinek előadják mondanivalójukat. Közönségük vagy egy társadalmi osztály vagy szokott környezetük, vagy egyetlen ember képében állandóan szemük előtt lebeg írás közben. Annak ízléséhez igyekeznek igazodni, annak

gondolatait kifejezni. Ezért költészetük mindig magukra vállalt feladatok megoldását jelenti. Ezt szokták klasszikus irodalomnak nevezni. A másik csoportot Goethe jellemezte legjobban: «Ich singe, wie der Vogel singt.» Úgy énekelnek, mint a madarak, nem fontos, hallják-e őket vagy sem; írnak, mert jólesik nekik, mert megkönnyebbülnek általa. Ezeket szokták romantikus íróknak nevezni. Thurzó Gábor is ebbe a csoportba tartozik. Amikor a telet írja le, nem áll meg akkor, amikor már láttatja az olvasóval, hanem folytatja tovább, mert még rezgésben van a lelke, még néhány részletet felfog. Ha kevesebb témát zsúfolna össze, az olvasó könnyebben eligazodnék, világosabb képet kapna, de neki mindezt meg kellett írnia, mert benne volt, ettől meg kellett szabadulnia. A modern regényírás egyik tekintélyes csoportjához csatlakozik ezzel, amelybe a német regény nagyságai mellett a francia irodalom Romain Roland-szerű egyéniségei is beletartoznak.

Ebben a regényíróstílusban az élményre esik a hangsúly. Nem hiába állította szembe Dilthey az élményt a költészettel egyik tanulmánykötete címében (Erlebnis und Dichtung), valóban ellentétes is a kettő. Az élmény kapcsolja az írókat a valósághoz, hogy a lélektan nyelvén fejezzem ki magamat: az élmény nem maga a valóság, hanem annak önkéntelenül megváltoztatott képe. A költészet mesterkélte, mert az értelem is beleszól a műben kialakuló világkép rendezésébe. Melyik az igazi regény: amelyek az élményhez vagy amelyek a költészethez kapcsolódik inkább: nem kell és nem is lehet eldönteni. Mindkettőnek megvolt a maga kora és közönsége. Azt hiszem, a romantikus regények kora lejárt és a megkomponáltabb, költőibb alkotásoké a jövő, de ez a hit nem lehet alap

Thurzó Gábor regényének értékelésére.

Ha ki is küszöbölöm ezt az előítéletemet, még mindig kevésnek találok az «Előjáték»-ban az értelem munkáját. Több jel arra mutat, hogy Thurzó Gáborban meglennének az adományok, amelyeket itt elfojtott. A regény felépítése a többirányú cselekvény ellenére is világos. A Kreyder-ház hagyománya, levegője mindenkit rabjává tesz, noha mindenkit arra is ingerel, hogy megkísérelje ellene a lázadást. Ennek a felfogásnak igazi képviselője a nagymama. Monumentális alak: keménysége vonz és taszít. Amikor hite megrendül, az addig lázadó Simon Gyula lesz a ház hagyományainak képviselője feleségével és fiával szemben is. Az apa mellett a kisfiú a másik lázadó: kívánczik a szabadabb életre, de minden kiruccanása rosszul végződik. Mindig újra megtanulja, hogy a Kreyder-házban a legjobb. A regény szerkezete tehát világos, de csak akkor lesz az, ha elolvasása után gondolkodik az ember. Azt hiszem, az a hiba, hogy Thurzó Gábor túlságosan sokra becsüli az olvasókat: feltételezi róluk, hogy megértik a finom célzásokat, észreveszik az alig hangsúlyozott átmeneteket, felfogják az izlésesen árnyalt hangulatokat is. Tartok tőle, hogy nemcsak az átlagolvasó, hanem az irodalmilag képzetesebb közönségből is akad majd homályosabb látású vagy tompább felfogású ember, aki mindezt alig érzi meg.

Cserébe a homályban tartott szerkezetért és szándékosan elmosódott vonásokkal rajzolt jellemekért az olvasó teljes mértékben megkapja azt, amivel ez a regénystílus gyönyörködtetni szokott: finom hangulatarajzokat, amelyek nemcsak a megfigyelésekből, hanem a jelzőkből és hasonlatokból is áradnak és főképen az egész regényt egybefogó, a külön-

böző hullámzásokban is állandó alaphangulatot. Igazában az egységes alaphangulat — valamilyen sejtelmes, szomorkás érzés — ejti mindinkább rabul az olvasót, amint lapot lapra olvas. Eleinte kissé idegenkedve érzi, hogy valamilyen különös világba kerül, de észrevétlenül mindig jobban és jobban belesodródik ennek a más világnak vonzáskörébe. Végül átadja magát a regénynek, a hullámok körülömlik, símogatják és — falja a könyvet, mint gyermekkorában a Winnetou-t. Van a regényben valami, ami csak ezekhez a gyermekkori nagy olvasmányélményekhez hasonlítható: talán a sugalló erejű alaphangulat, talán a jól megfogott, érdekes alakok, talán a különleges levegő, talán a gondos, hangulatokban gazdag stílus vagy mindez együtt véve: a költészet ereje.

Fábián István.

Kállay Miklós: Magóg fiai. Révai Testvérek.

Sötét-vörös, tompa arany gobelin, Európa XII. századának fordulójáról. Egymásba fonódnak az események, a súlyos faliszőnyegen mint az indák kapaszkodnak egybe a figurák számai, lassan egyetlen dermesztő gomolygás a látvány, a gótikus tornyok, a kietlen tájak mögött azonban egyszínű, távlattalan az alap arany-színe. Árnyék nem vetül rá s akármennyire is egyetlen megdermedt kavargást ábrázol a gobelin, a motívumok ezreivel, a minuciózus szín-árnyalatok karneváljával, a nagyítóval is alig észrevehető miniatűr akciók tejútjával: a háttér aránya mindig föltűnik. A kép így magában áll, nem a valóság, hanem a festő műve. Nem vegetáció, amely eláraszt az élet őserdei dússágával, a színek harsogó fortisszimójával, hanem alkotás, nem a fékezhetetlen tenyészet, hanem a formáló, figyelmes kéz műve. A tompa arany alap az

anyag utolsó négyzetmilliméteréig sülyosan és mozgalmasan beszótt, de arány van a birkózó motívumok, az egymás mellé húzódó hímezés-hurkok, az egymást kiemelő színek között. A művész kormányozza az ábrázolt világot, sima útra tereli és a gobelin középkora minden mozgalmasságában is merev. Merev, akár a legmozgalmasabb gobelin és háttér előtt áll, árnyékot nem vetve, mint a kódexek iniciáljai.

Első pillantásra, elveszve a mesében, az anyag és a történelmi körkép gazdagságában, de később is, amikor kialakul a kavargó tömegeből a mese: ilyen lehetett a középkor a barátok cellájából szemlélve. Kibogozhatatlan és áttekinthetetlen áradás, a vér és a halál láng-vöröse és tuss-feketéje. Megejtőn egybekuszálódott és minden részletességében, minden nagyszabású aránytalanságában is primitív. A középkor a cella-ablakból: nagyon mélyen, nagyon lent, a valóságtól, a cella hideg életének valóságától rettenetes messze, leviáthánok garázdálkodása és szentek osonása. És a kódex-író, a gobelin kartonját festő kéz zavarban van: víziót lát és víziót ad vissza, s maga sem hiszi el, hogy a valóságot tükrözteti, maga sem hiszi el, hogy történelmet festeget, a maga környező világát mitizálja. S a cella magányos szemlélője a maga iszonyatát festi meg a valódi látvány helyett, kicsit torzítja az alakokat, eget ismer csak és poklot s a földet, ami a kettő között van, benépesíti az ég és a pokol csodáival. A gobelinnek azonban kerete is van, s mivel a kép maga az aktuális világ a veszedelmes századfordulón, a keret motívumai is szörnyűségesek és jelképesek. A sátán jegyei, a menny szimbólumai, a csillagjárások és évszakok titokzatos kabbalisztikus jelei láthatók rajta és a világűr rettenete. Gyötrelmes, nyomasztó láncba fonódnak egybe a kor emberét irányító

hatalmak és keretükben érthető, világlózó a felfokozott, mágikus furcsaságú, pazar szín-pompájú és minden vér és valóság mellett is kicsit koturnusra emelt középkori élet megelevenedő históriája. Az élet a cella ablakából valószínűtlen, távoli, szörnyűséges, — s a képiró barát hűségesen adja vissza, maga is belerészegülve a szállongó mesékbe, legendákba és babonákba, kortársainak a kereszteshadjárat égigcsapó borzalmi és mennyei áldozatai közé vesző életét.

A középkori gobelin-víziók mellé másik benyomás is társul: a Grál-legendakör mitikája és legendás babona-kincse. A világ Krisztus sírját akarja visszahódítani a hitetlenek kezéből, de a keresztény világ szívéit átítatja a keleti világ hasis-mámora. A Szent Sír visszaszerzése lovagi cél, a kereszténység csak egy trauma illúziója. A szent lovagok, a felkentek és elhivatottak két urat szolgálnak. Istent és a Sátán urat, s maguk sem tudják a kettő között hol van a határ. Mellükön viselik a keresztet, de szívüket babonásságok járnak át, fantáziájukat keleti látományok, eszüket a test vágyai. Külön kavargásban élnek: egyszerre hívők és eretnekek. Szomjasan szívják a trubadurok dalaikat, áhitják a keleti rabnók testének válogatott és idegen gyönyöreit és ujjongva viselik el a megigazulások, a bűnbánatok húst-tépő ostorcsattanásait. Testnek és léleknek, hitnek és babonának, alázatnak és fennhéjzásnak nincsen átmenete. Mitikus jeleket követnek, a kereszténység szimbólikája kilép jelképi értékéből, új életet kap, babonássággá virágozik ki. Talán valóság, talán csak a fantázia alakjai voltak egy Gurnemanz, egy Amfortasz, egy Klingszor, egy Kundry, — de mennyire valóságok mégis! mennyire eleven köztük a tiszta örült, Parzival! A hit lovagjai és a sátán lovagjai: kettős lovagga-ütést viselnek mind-

nyáján. Az indás, ezer és ezer mellék-hajtású történet lassan kialakuló hőse, az ifjú Raymond, úgy hányódik a kor különös atmoszférájában, annyira értelmetlenül, vágyakozva és örökkön tanácstalannul, mint nagy rokona a Grál-mondakör egy korai ormán, Parzival. A Grál-eposzok titokzatos belső tüze, elomló érzéki-sége és jeges hite, villózó pogánysága és pasztózus kereszténysége lüktet történetében, — talán éppolyan kábitó értelmetlenséggel és néha már-már apokrif szépséggel, mint a min-tául érzett eredetiben.

A legenda, a mese, a babona képei a történelemmel keverednek, a történet néha megmozdul a gobelin aranyhátterében szötteen, fellüktet mögötte a történelem, a maga mitoszokból kipárolt adat-kincsével, de ismét a gobelin hatása lesz az uralkodó. S a történet közlése is visszahajlik a történelmi regényből az eposz, a sajátosan ó-arany tűzű Grál-eposz közlésmódja felé. A mese dús, már-már zavaros bősége, a fantázia szüntelen ömlése, a színek végtelen skálája, a figurák elképzeltetlen gazdagságú haláltánca eluralkodik az író hatalmán, külön életre kel. Elmossa a szerkesztés éberségét, magával ragadja a huszadik századi író önkénytelen fékezetttségét, s a katarok és orthodoxok infernális párharca epokrif Grál-eposszá lesz, az eposz megdöbbenő gazdagságával kifogyhatatlan fordulatosságával. Fontos a valóság? Fontos a gobelin, az iniciál primitív mozgalmassága és megejtő varázsa helyett a fotográfia hűsége? Fontos az áttetsző történet? Fontosak a figurák mai szemléletű lélektani megokoltságai? Semmi sem fontos: az író tökéletesen tudatában van annak, hogy valahogyan a történelem fölött, a cella ablakából, nézi a történetet, hogy érzélemvilágában a figurák közé tévedt és velük együtt ítél, kortársakról és nem a

regényíró fikciójának hőseiről, hogy maga is részese a forrongó, csodálatos haláltáncnak. És nem vetheti szemére, hogy hiven a fölvert magatartáshoz, a stílus bőségében, valószínűségében is hű marad egy szerényvesztő, egy pillanatra sem árulkodó álorcás, áruhás pöz koturnusához. Valóságot ír? Nem valóságot ír, eposzt ír, Grál-eposzt ír. Mai író? Nem mai író, középkori trobér, aki a szállongó legenda, az epikus alakot öltött babonaleviathán strófáit gazdagítja ujjakkal. Valóságos, mai érvényű, mai izgalma a stílusa? Az áruhás, a téma alá térdelő írói devóció stílusa, ragyogó utánérzése, még-egyszerre való fellobbantása a középkori énekek, gesták stílusának.

Merev, mesés, az arany-alapra árnyékot nem vető gobelin. Ragyogó rege-világ a babonák tűzével és a hit édességével. Felcsillogó, pompázatos, parádés nyelv. Kállay Miklós a szegény kis Chatterton végzetes kísérletének szerencsés ujjá-varázsolója. Könyvét a hajdani trobér szenvedélye, hite, igénye írta, de a névtelen torbér neve helyett az övét jegyzi meg az, aki végigfut ezen az izzó, lobogó, fekete felhőket kavarázó prózai eposzon, ugyanazzal az elmerüléssel a csodálatos mesébe, mint a középkorban a cellák iniciál-festő szerzeteseinek áhitatos horrorja és a verses regéket hallgató várkisasszonyok fogyhatatlan szomjúsága a színes, a mitikus élet képei után.

Thurzó Gábor.

Hidvégi János: Hulló Magyarország.
Athenaeum kiadása.

Fájó és mégis aktuális kérdést tárgyal modern, európai szemlélettel, aggódó lélekkel, kész írói tehetséggel Hidvégi János, orvos. Minden nemzetnek ugyanaz a vágya: örökké élni. Ez a tétel. Hidvégi a primitív emberen kezdi, aztán végig halad a

görögök, rómaiak történelmén, tárgyalja azt a hatást, amelyet a népesedés menetének irányítására a kereszténység adott. A középkor nem érdekelte túlságosan, mert egyszerre a XVIII. század forrongó világába viszi az olvasót. Bemutatja a XX. század népesedési viszonyait s miközben történelmi, politikai, gazdasági és irodalmi tájékozottságáról komoly tanulságot tett, elérkezik műve tulajdonképeni tárgyához, a pusztuló Ormánsághoz. Itt azután valóban otthon érzi magát a szerző, mert teljes tájékozottsággal és éleslátással tárja elénk az okokat, amelyek miatt ez a különös kis zárt magyar világ a pusztulás lejtőjére került. Megtudjuk, hogy az Ormánságot elkerülte a történelem. Baranya megyének ezt a déli részét, amely 42 községet számlál, megfertőzte gyógyíhatatlanul az egyke. Hidvégi az egyiket a legveszedelmesebb betegségnek tartja s szenvedélyesen igyekszik tételét bizonyítani. Megvallhatjuk, hogy ez a bizonyítás a legteljesebb mértékben sikerült is neki. Nincs az a családi, pedagógiai, társadalmi vonatkozás, amely elkerülte volna a figyelmét. Írói készsége itt bontakozik ki erőteljesen. Bár véleményünk szerint az általánosító Hulló magyarság cím nem fejezi ki a könyv lényegét s alkalmas arra, hogy az egész mű tartalmát nem kívánatos megvilágításba helyezve, szállóigévé váljon. A magyarságnál nincs semmi ok hullásról beszélni még akkor sem, ha 227 egykés helyet is számolnak 1.647.056 lakossal A magyarságnak nincs és nem is lehet hódítási célja s így nem is kell nagy tömegeket

kitermelnie. Ezzel korántsem mondtuk azt, hogy helyeseljük vagy megértjük az egyikét. Nem. A magyarság akar élni sőt «örökké élni», de ezt a belső szellemi élet emelésével, a tudás és az anyagi javak arányos megosztásával akarja elérni. Hulló Ormánságról beszélhetünk tehát a könyv kapcsán s csakugyan megdöbbentő a kép, amit az egykés család egészségtelen kapcsolatairól megtudunk. Csak orvos láthatja így, aki benne él a családban, aki látja bajait és örömeiket, ismeri szokásaikat, felfogásaikat, belenéz a tényérukba s félrehuzza beteg testükről a csikos dunyhát. Hisszük, hogy ez a részjelenség nem általános s egyelőre nem kell meghúznunk a vészharangot. Bölcs figyelmeztetőnek szeretnők inkább venni Hidvégi érdekes és lebilincselő könyvét, amely alkalmas arra, hogy nemzeti létünk problémáira felhívja a közfigyelmet. A magyarságnak meg kell tartania lélekszámát s meg kell erősödnie azokban a bizonyos, már említett anyagi és szellemi javakban. Jó volna, ha minden magyar vidéknek volna Hidvégi Jánosa, aki ott élne közöttük és örködné fölöttük. A vikend falukutatás helyett pedig jönne végre a komoly kutatómunka, amelynek birtokában a segítség könnyebb s természetesebb.

A kötetet gondos munkával készült helységnevtár teszi teljessé, amely évszámokkal feltünteteti a község életében lezajlott fontosabb eseményeket. Sajnálhatja, aki unalmasnak gondolva a függelékot, nem futott keresztül rajta.

Marék Antal.

SZÍNHÁZ.

ZIVATAR.

Javorov Peju színjátéka a Nemzeti Színházban.

Mi várható abból a fordulatból, mely a családban váratlanul kipatantja a régi titkot, hogy a felnőtt fiú nem az apáé? Ha van a drámairásban ősi fordulat, ez bizonyly az. Írói megoldásában a súlypont kerülhet az anya alakjára csakúgy, mint a férjére vagy a fiúéra. Az első esetben a melodramai elemek uralkodnak: egy nő kálváriajárását várhatjuk. Az utolsóul említett változat a fiatalember legelső szembekerülését fogja megragadni a fájdalmas valósággal, hitének megingását az anyai tisztaságban. Lírai eljágyulásra legtöbb alkalmat a közbülső eset kínál: ebben a férjre nézve vetődik fel az apaság *tényének* és az apaság *ézésének*, a vérségi kapcsolatnak meg az évek hosszú során át megépült és megszilárdult szeretetnek és gyámolító gondosságnak összeütközése.

A majd negyedszázada fiatalon és szerencsétlenül elpusztult bolgár író elsősorban lírikus volt, érthető, ha darabjában is a férfibánatnak ezek a mély hangjai színezik a vezetőszólamot. Eredetileg talán még inkább így lehetett, mert a dráma már hazájában is átment egy idegen kéznek, a Sismanovénak «színpadiasításán» s erős a gyanunk, hogy a magyar előadásban újabb s talán nem is lényegtelen módosításokon. De mindezekén átut a darab fogantatásának őszinte és mély átérzettsége. Ez ragad meg benne ma is, amikor pedig fölépítése módjának s bizonyos tekintetben dialogusának is jellegzetesen «századeleji» vonásai már multhatatlanul kiütköznek. Ime, Bulgáriában a háború előtti drámairás éppenúgy a «társadalmi» franciák s az ezeket a lelkiismeret komolyságával meggazdagító Ibsen csapásán haladt, akárcsak nálunk. A mi irodalmunkban ez a Dumas-féle tézisdráma hosszú uralmát váltotta fel, a bolgárok ellenben ezen a ponton vették fel a kapcsolatot az európai irodalom fősodrával, mindaddig a maguk ősi, néphagyománybeli forrásaiból merítettek; náluk forradalom volt, ami nálunk már csak — ellenforradalom.

Forradalmárjaik többé-kevésbé mind szimbolisták. Az Javorov is, drámájának címe, a *Zivatar*, a lelkek tisztító viharára utal. Itt is a régi mult kísértetjárása népesíti be a színpadot, itt is gyilkos villámfények oszlatják a jótékony homályt. De azért legbensőbb lényegében ez a dráma mégsem igazán ibseni. Ami benne északi hatás, nem tárgyilagos és szigorú skandináv bíraskodás, sokkal inkább rokon egy másik északi, de *szláv* irodalom lelkével, az oroszéval Nem hiába e dráma hősenek, Prokovic Szávának ketyében is *ikón* alatt ég az örökmécses: a lelkekben is a szánalomnak, megbocsátásnak és nagylelkűségnek örökmécsese ég, akár az önsanyargatásra és vezeklésre született orosz drámahősökében. Maga a dráma is végső fokon ebben az evangéliumi szellemben oldódik fel.

Rokonszenves a Nemzeti Színház vállalkozása, nemcsak a «magyar-bolgár kultúrbarátság jegyében», hanem azért is, mert komoly írói erőfeszítésnek becsületes eredményét szolgálja. És becsülettel szolgálja. Ebben

a drámában nagy a súlya a színészi résznek, ide megint igazi átélés s a játéknak nagy árnyalatossága kívántatik. A szóhoz újabban oly ritkán jutó Csontos Gyula a nehézvérű, de gyermeki lelkű balkáni földesúr rajzában valóban Atlas-vállal emeli a dráma egész épületét. Ahogy a fiúban önmagának *illuziójától* búcsúzik, majd a hálátlan barát vonásaira rádöbben: szívetépő, pedig elszántan lemond a helyzetnek legcsekélyebb színpadi kizsákmányolásáról. Tasnády Ilona nemes és tiszta művészete is az ilyen — nem mondhatok egyebet — vakmerően egyszerű mozzanatokban remekel. Amikor fiának meggyónja huszonhárom évig őrzött titkát, szinte még a maguktól kínálkozó hangsúlyokkal sem él: szavai valami ijesztő monotóniával peregnek, mint a széttépett fűzéből elszabadult gyöngyszemek. Nagy Adorján ezredese szép, mértéktartó, férfias alakítás, finoman érezteti a jellem némi enyhén levantei ízét. A fiatalok is lélekkel, melegséggel játszanak, Apáthynek a szenvedélyes kitörések is jól és őszintén sikerülnek, Eszenyi Olga játékát pillanatokra megbénítja valami «szerepenkívüliség», de egyébként most is kiviláglik, hogy a közvetlen, fiatalos kedvesség területén otthonosabb, mint a drámai mozzanatokban, aminőket ebben az évadban is hiába követeltek rajta.

Patkós György játékmesteri bemutatkozása biztató sikerrel járt, Török Dóra fordítása jól hangzik, Jaschik Álmosné színpadképei szépek, színesek és levegősek.

Harang és kalapács.

Andai Ernő színjátéka a Nemzeti Színházban.

Kegyencnő szerelmi bonyodalma király és forradalmár között. Igazi «színes» téma, alkalmas volna operaszövegnek (szép balletrészekkel), még alkalmasabb filmtörténetnek (a biedermeier München sörissza forradalmának mozgalmas jeleneteivel). Így, drámának sem hatástalan, bár lélektani magva meglehetősen csenevész s feltűnően sűrűek a véletlen fordulatok. A történelmet a politikusok referálgatják benne, bevert ablakok csörömpölése kíséretében. A magánéleti válságok a nagytervű és «boldogító zsarnok» Wittelsbach-uralkodó késői fellobbanásából, meg egy elárult életű városi aljegyzőnek családi szabadságvágyából adódnak. A király vonzalma szép, lovagias és bölcs belátásból lemondásba torkolló érzés, a békés polgár szerelme pedig egy lunátikus fölébredéséhez vezet a — barrikádokon. Itt van az egész drámai bonyolításnak legerőszakosabb

boga: ilyen «botcsinálta» szabadsághósszal még nem igen találkoztunk s drámailag keveset lehet vele kezdeni. Vaktában élére sodródik annak a mozgalomnak, mely az udvari légkört akarja megtisztítani, miközben találkára várja nyári vihartól portájára menekült hölgyismerősét, akinek kilétéről sejtelve sincs. Mondjam-e, hogy *ugyanegy* személyről van szó, a király «megrontó szelleméről»: az álspanyol táncosnőről, Lola Montezről? A parádés «harang» összekerül a szürke «kalapács»-csal, mint a régi társasjáték ábráján. Ebben az érzékeny zárótételben hangzik ki a darab, a legizgalmasabbnak ígérkező jelenetet — király és forradalmár közt — a szerző egyszerűen megkerüli.

De ha a színjáték egészében kevés is a benső feszültség, jeleneteiben tagadhatatlanul sok a színpadi hatásérték. Kivált a családi mozzanatokban mutatja meg ügyesen a lázadás szellemének megbéredését a forradalom első szelére. Főleg pedig hálás pillanatokot ad a színészeknek. Nem is hagyják kizsákmányolatlanul. Lola

Montez alakjában Tökés Anna ragyogó jelenség, játékában is finoman vegyíti a kis diplomáciát az őszinte szerelemrevágással. Mozdulataiban pompásan, diszkrét árulkodással jelzi a táncosnő «szakmabeli» hajlékonyságát. Búcsúvétele a királytól a nemes drámai művészet megszólalása. Itt kitűnő játéktársa Abonyi Géza, uralkodói tekintély és emberi méltóság van egész magatartásában. Jávor Pál az első felvonás rejtélyes hallgatóságában a legjobb, későbbi kitöréseiben már inkább csak Thomas Paine szerep emlékeiből táplálkozik. Gózon, Berky Lili és Gobbi Hilda jellegzetes «család», ez utóbbinak éles és biztos rajza megint méltán feltűnést kelt. Apáthynek van néhány őszinte «bursikóz» hangja és Olty Magda, valamint Eöry Kató közvetlen frissége is figyelmet érdemel. Horváth János választékos ízlésű díszleteit, Nagyajtay Teréz gyönyörű jelmezeit, Abonyi Tivadar játékmes-teri gondosságát teljes elismerés illeti.

Rang és mód.

Szigeti József színművének felújítása a Nemzeti Színházban.

Csiky Gergellyel kezdték meg a jubileumi felújítássorozat magyar részét, de bizony a *Proletárok* éppen csak hogy átsuhantak a színpadon: társadalmi drámánknak ez a legelső határhőve ijesztően bemohosodott.

Most a színház egykori nagy művészenek és sok sikert látott szerzőjének, Szigeti Józsefnek legjobb színműve került sorra, amellyel Szigligeti iskolájából ő is a Csikyébe szegődött át, s a felújítás hangos tetszéssel járt, még a vasfüggöny ajtajának is sűrű dolga akadt. Mi élteti ezt a cselekvényében jócskán naív, mesterségbeli fokára nézve már keletkezése idején is meglehetősen avultas drámát? Semmi kétség: két kitűnően megírt, parádés szerep, az öreg Bannai-ház-

páré. Magára, meg Prielle Kornéliára szabta a színészszerző ezeket az igaz magyar lelket és gazdag kedélyt árasztó alakokat s azóta valahányszor ilyen lelkű és kedélyű megszemélyesítők akadtak, új életre támadtak s ennek sugárzása az egész megfakult darabon eláradt. Ez történt most is. Attól fogva, hogy az «aranyos öregek» a színen megjelentek, nyert ügye volt a színháznak, maga az élet özönlött be, mint amikor dohos szobában ablakot tárnak az őszi verőfénynek.

Ezúttal — szerencsére — átdolgozó buzgalom sem avatkozott bele a régi darab önmagából táplálkozó stílusába, a játékmester, Kiss Ferenc, inkább a közreműködők felfogását hangolta hozzá a színmű szelleméhez, semhogy emeből iparkodott volna *mai* játéklehetőségeket kicsiholni. Bartos Bannai Gerője hatásos alakítás, noha egy kissé kiszámítottan az, a «nehéz természet»-et inkább csak hangossággal érezteti, semmint igazán a vérben hordozza. De érett színjátszó készsége így is megteszi a magáét. Vízvári Mariska ellenben az átélésnek és színészi azonosulásnak valódi mesterművével örvendeztet meg, ez az alakítás a színház nagy hagyományainak élő folytonosságáról tanuskodik. Ravasz diplomáciája, amellyel a dúló-fuló «apjok»-at lefegyverzi, az egész nézőtér szívéhez utat talál, anélkül, hogy egyetlen szótagot túlhangsúlyozna. Kürthy György is kitűnő karikatúrát ad Ujházi híres jelenetében, agyalágy öreg grófjából nem lesz pojáca, valami «kaszinói» tekintély csilláma is megérzik rajta. Pethő úri mértéktartása igen helyén van, nemkülönben a Mátrai Erzsi pávaméltósága Clarisse-nak lélektenileg lehetetlen szerepében. Somogyi Erzsi természetes kedvességét csak a «métier» fogásai gyöngítik. Pataky Jenő még jóakarató irányításra szorul s arra a fiatal Apáthy is: a színpadi «félre»-szólásokból afféle

bravuráriát csinálni, aminőre ő itt elcsábul, igen nyers hatásadászat.

Bors István.

Hunyady Sándor színjátéka a Vig-színházban.

El tudom képzelni, hogy valami reménytelen színdarabszerző ennek az újdonságnak láttán így fakad ki: «Hunyadyt bezzeg előadják, még akkor is, ha darabját történetesen — elfelejtette megírni!» S ebben az esetben méltatlankodása nem is volna merőben híján az igazságnak. Hanem azért alighanem mégis csak ezt felelném neki: «Mondjuk, hogy ezúttal talán csakugyan inkább csak a hangját kapjuk az írónak, semmint a leleményét, de magában ebben a hangban több a valódi írói lelemény, mint a legtöbb színpadi iparosnak leleményében a valódi írói hang».

Ezúttal szinte a népmeséhez közeledik a derék igáskocsis szerencsésének történetében, aki máról-holnapra belecseppen a földesuraságba. Meg sem szédül tőle, annyira helyén van az esze, meg az emberséges érzése. Annál jobban megszédül az örökségből kismizett méltóságos úr, aki alól kiszalad a talaj s ugyanakkor kétes kárpótlásul hozzájut egy kirakatba nem túlságosan kívánczó — rokonhoz. Perre viszi a dolgot s a pereskedésben rendre alulmarad. Az «új földesúr» viszont azalatt sorra megnyeri a maga perét a mamánál, meg három eladó leányánál. Eszten-dőre bele is házasodik a családba, csak azt nem tudjuk meg a végén sem: Ilonkából, Margitból vagy Katicából lesz-e földesasszony? Sebaj, Bors István majd csak eligazítja a dolgot a szívével, a Tulogdy-kisaszszonyok pedig szeretettel vállaltják őt akár férjnek, akár sógornak.

Ime, egy furcsa színjáték: az eleje egy csoda, a közepe három udvarlás, a vége — hiányzik. De azért

elejétől végig örömet hallgatjuk a fülünkkel, örömet a szívünkkel. Hunyady minden hangjának megvan az érzésfedezete. Ezért nem téved bele a bohózatba, amibe pedig témája könnyen beleszalagathatná. A darab egésze alaposan megugrik az élet realitásától, de külön-külön minden jelenetét átjárja az élet melege.

Át a Vigszínház kitűnő előadását is. A főszerepben Páger a férfigráciának tökéletes megtestesítője, Hunyady írói egyéniségének leghitelesebb tolmácsa; ötletes, közvetlen, szeretetreméltó és lélekkel teli. Komár Júlia, Ölvedy Zsóka és Szombat-helyi Blanka csakugyan megérteti, milyen nehéz közülök — választani. Somlaynak nem sok az ellátnivalója, de jóízűen látja el. Ligeti Juliska a Nemzeti Színházból látogatott el ide, lényének teljes varázsával. Jó a sok epizódista is, Bihary egyenest kitűnő. Hegedüs Tibor rendezésének a hamisítatlan magyar levegő külön is érdeme.

Hatodik emelet.

Gehri Alfréd színjátéka a Pesti Színházban.

Ezt az egyébként szerényigényű darabot hazai «életkép»-szerzőink akár testületileg végignézhetheték: arra mindenképp kitűnő leckét nyerhatnének belőle, amiről Giraudoux úgy nyilatkozott, hogy színpadi tákolmány helyett színpadi alkotást csak akkor várhatunk, ha a darab a színház szolgáltatásaitól függetlenül is igazán és becsületesen — *meg van írva*. Nálunk jobbára a *kép* a fontos, az *élet* — valamennyi alaké — ehhez igazodik, helyzetekben, fordulatokban bukdácsol, még jó, ha nem csupán egyes mondasók mankóin.

A fiatal elzászi francia író egy rozoga bérház hatodik emeletének életéből perget le egy szakaszt, ő is képsorozatban, de érdeklődése az

élete. Másféltucat szereplőjének állandó jövés-menése közt a drámai ér eléggé vékonyan csörgedezik, halk nesze szinte belevész a mindennapi élet lármájába, de ez a lárma nem olcsó színpadi hangoskodás: éppen hangszerelésében rejlik művésze. A mellékesen detektívregényeket író jószágos öreg könyvelőnek béna kisleányát éri egy kis hétköznapi szerelmi tragédia s ez az egész emelet detektív-ösztönét mozgósítja, kivéve — természetesen — a detektívihletű apáét. De mozgósítja az együttérzés és segítőkészség szellemét is: az *emelet* szedett-vedett társadalma evangéliumi lélekkel tesz törvényt és lát igazságot, büntet és fölemel anélkül, hogy a maga erkölcsi valójából hazugul kizökkenne. A francia irodalom maupassanti értékes hagyománya járja át az egészet, írói hagyomány, mely oly jólesően átüt minden színpadiságon. Heltai Jenő tökéletes avatottsággal tolmácsolja, hiszen a maga művésze is ebben a hagyományban gyökerezik.

S ez a lélek a Vígszínház legjobb hagyományától sem idegen, azért szolgálja most is oly makulátlanul. Tarján György rendezése a megértés és odaadás diadala s az a szereplők munkája is, kivált ami az együttes teljesítményt illeti. Rózsahegyí és Gombaszögi Ella meleg humora itt szeltére eláradhat, Medgyaszay Vilma meg Orsolya Erzsí pedig szorosan melléjük kerül a napsütéses oldalon. Tolnay Klári örvendetesen halad, már valóban életsorsot éreztet, nem színpedi fátumot. Ugyanezt mondhatni Perényiről: munkászubonyában egyszerre megszólalt a szíve dobogása. Ajtait a finom diszkréció tünteti ki, Köpeczi-Boóczot az eszköztelen biztosság. Szemler Mária pompás színészi megfigyelése, Székely Lujza választékossága szintén becsülést érdemel, nemkülönben a Vörös Pál színpadképének ebben az

esetben szinte sorsdöntően fontos hangulati ereje.

D u o.

Verneuil L. színműve a Belvárosi Színházban.

Két olyan ember szerelme, akik az érzéssel most találkoztak először, eddig csak érdekekkel és ösztönökkel volt dolguk. A férfira nézve végzetes ez az őszinte szenvedély, mert a féltékenységet vérében hordozza. Az asszony a megváltást reméli benne, de őt meg a mult hínárja húzza és gáncsolja. Ez a két teremtés vergődik előttünk a színpadon. A boldogság vágyának meleg hullámai, meg a kényszerhazugságok hidegverejtékes pillanatai váltogatják egymást, közben a férfi gyilkosságba esik, azt vélve, hogy tiszta erkölcsi légmentes másképp lehetetlen teremtenie. De amikor a gyanu egy ártatlanra terelődik, lelkiismerete fellázad s azután már nem nyugszik meg akkor sem, mikor a gyanúsított alibit igazol: a vezeklés szomját önáltatással nem lehet eloltani.

Látnivaló, hogy a dráma anyaga az átlagos «szenzációs» színművekével, sőt több ponton a detektívdarabokéval is mennyire rokon. Annál kevésbé az a feldolgozása. Ami rendszerint nagy jövés-menés és még nagyobb titkolódzás közt esik meg, az itt két embernek három felvonáson át folytatott dialógusában kerül elénk. Az egyszerűsítésnek ez a foka természetesen egyet jelent a legnagyobb színpadi körmönfonsággal. Kevés benne a drámai mélység, annál több a szereplehetőség: nemhiába színész írta a darabot. Elismernivaló ügyességgel vezet a párbeszédet, nem annyira belső indítékokból fejlesztve, mint inkább *helyzetek* mozgalmal változatosságát biztosítva. De azért sehol sincs ponyvaszaga, a jó francia színpadi hagyomány is

megérzik rajta. Bárdos Artúr kitűnő fordításában különösen irodalmi a csillogása.

Éppily előkelő színvonalon jár az előadás: Makay Margit és Beregi Oszkár gazdag, nagy lélektani biztosságú és hibátlanul stílusérző játéka. Mindketten remekelnek az apró áthidalásoknak itt annyira fontos művészetében. Egy cseppnyi teatralitást mindig éreztetnek, enélkül ez az egész *színpadi* építmény meginogna, de finom érzékkel megállnak azon a határon, amelyen túl a melodramai elhigulás veszedelme fenyegethetne. Három órán át érdekesek és emberiek maradnak, — ez elsősorban nem színészi tudás és mesterfogások dolga, hanem mindenekfölött az egyéniségé. Vajda Pál rendezői érzékének legszébb dicsérete, hogy ez egyéni értékek kibontakozását semmi sem hátráltatta.

Volpone.

Ben Jonson komédiájának felujtása a Magyar Színházban.

Háromszázéves színmű életében nyolc esztendő — amennyi magyar bemutatója óta eltelt — nem sokat számít. Hacsak nyolc év alatt a pénz fontossága el nem enyészett —, ez azonban nem igen valószínű. Ha akkor elevenbe talált ez a gyilkos szatira, ma talán még érzékenyebb szervekbe furódik bele. Shakespeare a maga *Athéni Timon*-jának világgyűlölő hősével mondatja el őszinte elismerését az aranyról: «E sárga gaz: hitet köt és bont; az átkost megáldja; szürke poklost megszerettet; tolvajnak állást, címet, bőkokat, tetszést s tanácsos-széket ad;

az elnyűtt özvegynek új férjet szerze» . . . stb. Kortársra, Ben Jonson, nem káromkodik, sőt: hahotázik, hogy a vérünk dermed meg tőle; kacag, félelmetes tüdővel. Shakespeare vígjátéki szeretetreméltóságának nyoma sincs benne: romantikátlan, sőt puritán ez a darab, akár ókori mintái: a plautusi, terentiusi komédiák. Éppúgy típusokat léptet is fel, szereplőinek már állatnevével is megjelölve és megbélyegezve jellemüket.

Annakidején apróra hozzászóltam a Magyar Színház szép és eredményes vállalkozásához. Lényegileg most is a régi csapáson haladt a régi rendező, Vaszary János. Szövegül ezúttal is Zweig jó stílusérző színrealkalmazását használták, Emőd Tamás formás fordításában, Nádor Mihály szellemes kísérezzenéjével. Néhány szereplő is a régi: Turay Ida paródiáig kihegyezett naivsága, Földényi vasgyúróhumora, Szigeti Jenő megdöbbenő — csak némileg túlbuzgó — uzsorásjellelmrajza igazi értéke az együttesnek. Törzs Jenő Csontos után vette gondjába a címszerepet, nagy művészi önállósággal, gazdag színezéssel, talán egy kicsit megterhelten gazdaggal is: a nagy zsvivány mellett valamelyest elhomályosult a nagy játékos. Vaszary Piroska kurtizánja néhol túlzásba téved, amire épp ennek az alaknak nincs szüksége. Üde, fürgé és fölényes az igen jól beszélő Bilicsinek Moscája, jó a Pataky nyers Corvinója s meglepően stílustudó a Bánhidz szárazhumorú prókátora. Az egész előadás: magánszínházi mértékkel ítélve, valóban eszményi színvonalon mozog.

Rédey Tivadar.

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T.

SVÉD MŰVÉSZEK.

Svédország szerencsés módon kívül maradt az utolsó negyedszázad történelmi viharain és megrázkódtatásain. A világháborút a semlegesség páholyából nézte s magatartása azóta sem változott mindazzal a válsággal, világnézeti drámával, politikai és társadalmi feszültséggel szemben, amely az európai szárazföld népeit nyugtalanítja. A következményei e helyzetnek természetesen dúsan kamatoznak az anyagi jólétben, a szociális rendezettségben, a magas s egyszersmind kiegyenlített, tömegekre is kiterjedő kultúr-színvonalban. Bizonyos államok vulkanikus talajához képest a fjordok kék hullámjátékaitól határolt skandináv félsziget úgy tűnik, mint az emberi lét felhőtlen, barátságos nyugalmú, paradicsomi szigete. Aki ezt túlzó megállapításnak vélné, annak a művészeti viszonyokkal kapcsolatban figyelmébe ajánljuk, mint illetékes szavakat, a budapesti svéd kiállítás rendezőjének nyilatkozatát arról, hogy Svédország, bár minden rendű művészekben korántsem szűkölködik, a művészyomort nem ismeri.

A svéd képzőművészet már több ízben szerepelt Budapesten, mint ahogy a magyar művészet is, főleg a háború után, nem egyszer tett látogatást s találkozott élénk érdeklődéssel és elismeréssel Stockholmban. Az elmúlt télen a Szépművészeti Múzeumban történeti összeállítású vízfestmény- és rajzgyűjtemény adott róla tájékoztatót, visszanyúlva a XVIII. századba, amikor angol és francia hatások alatt a svéd művészet első lépéseit teszi. Korábban ugyanis a népkultúrához tartozó megnyilatkozásokon, a nép háziművészkedésein túl ami művészet volt, azt idegenből hívott mesterek foglalkoztatása jelentette a királyi udvarokban. A XVIII. századi éledezést követő lehanyaglás után, amelyet háborúk, mostoha viszonyok idéztek elő, a XIX. század közepe felé kezdődik az a korszak, amely egyre szélesebb, biztos alapokon, megfelelő intézményektől is támogatva, a nemzetben rejlő művészi erők kibontakozását hozza, s máig tartó fejlődéssel a svéd művészetet, mint sajátos légjárású parcellát, egyetemes kapcsolatok mellett mint külön fejezetet illeszti az európai művészetbe. Az a kiállítás, amely a Nemzeti Szalonban rendeződött, a mai svéd festészetről, szobrászatról s kerámiákkal, üvegholmikkal az iparművészetről igyekezett átfogó képet adni. Afféle keresztmetszete volt a különböző törekvéseket, stílusokat, nemzedékbeli elhelyezkedéseket mutató jelenkori svéd művészetnek, amelyben a festészet terén a legmagasabb évfáratot a régóta nemzetközi hírű állatfestő, stílusával az impresszionizmusban gyökerező, közel nyolcvanéves Bruno *Liljefors*, a természeti tárgyilagosságra törekvő Anshelm *Schultzberg* s Gauguin-ösztönzéseket követve már a kilencvenes évek végén postimpresszionista vonalon mozgó Helmer *Osslund* képviseli.

A kiállítás egyik levonható tanulsága, hogy a svéd festészet utolsó félszázadában a francia orientáció áll előtérben. Bár egyeseket vérmérsékleltük, lelki hajlamuk a germán szellemi körzethez vonz, mint a német hatás alatt fejlődött Johan *Johanson*, Martin *Edmund*, a norvég Munch előadásával rokonságot tartó Nils *Nilsson*: a festők többsége, a stockholmi főiskola után Párizs felé fordult fejlődésükre, művészi állásfoglalásaikra az ott nyert megismerések és tanulságok voltak döntő befolyással. A francia naturalista-impresszionista áramlat hatása épűgy kielemezhető a modern svéd festészet

helyzetképéből, mint a valóságtól távolodó, azt szabadon alakító, díszítő célzatú stílustörekvéseké, Matisse, illetve a párizsinak párizsi, de inkább nemzetközi, mint francia lelkiségű Ecole de Paris jelenléte (a kiállításon ide tartozott Isac *Grünwald*, Sigríd Hjertén *Grünwald*, Sven *Erixson*, Otté *Sköld*). A kubizmus nyomaival a küldött anyagban nem találkoztunk. Általában a kiállítás mentes volt kérdőjeles természetű művektől, amiből persze még nem lehet arra következtetni, hogy szélsőséges kísérleteket a svéd festés nem ismer. Választ erre épp úgy nem tudunk adni, mint arra, hogy a legújabb nemzedék milyen úton jár, miután az «enyhén harmincas» és fiatalabb tehetségeket a reprezentatív szándékú gyűjtemény otthon hagyta.

A modern svéd festészetnek elsősorban a francia festészet menetébe való bekapcsolódása távolról sem jelenti azonban feladását annak az eszménynek, amely már korábbi időkben is felvetődik, mint nemzeti szellemű célkitűzés. Párhuzamosan azzal a törekvéssel, amellyel a svéd festés a korszerűségi szempontnak igyekszik eleget tenni, a francia, a német-norvég hatások felszívódásának, az idegen befolyásoktól való függetlenítésnek folyamata is kimutatható. Az a folyamat, amely kifejezésben és mondanivalóban már az északi hangoltságú, bár azért korántsem «hűvös» (olykor meglepő színélénkséget mutató) svéd lelket villantja elő. A festészetnek ez az önállósági törekvése, nemzeti ötvöződése, amely végső fokon nem magán a «svéd motívumokon» fordul, ha a hozzájuk, a természethez való kötődés fejlesztő és formáló hatást gyakorol is rá: a bemutatott anyagon nem egyformán, legalább is észrevehető módon nem mindenütt ütközött ki. A legkülönb tehetségek műveiről azonban, akik nyilván a legőszintébb formájú tehetségek is, feltétlenül leolvasható. Azok mellett, akiket már említettünk, a mai svéd festés előtérben álló alakjai Carl *Gunne*, Eric *Hallström*, a pogány mondvilágban elmerülő Ossian *Elgström*, Albin *Amelin*, Ewald *Dahlskog*, a különös bizzar egyéniségnek látszó Carl *Kylberg*, Arvid *Fougstedt*, Gideon *Börje*, Emil *Thor*, Eugen herceg, Oscar *Hullgren*, Bertil *Damm*, Eigil *Schwab*.

Szobrászati értékek dolgában a mai svéd művészet fölötte szerencsés. A küldött anyag végig elsőrangú darabokból állt. Ivar *Johnsson*, Carl *Eldh*, John *Lundquist*, Anders *Jönsson* kiváló mesterek, Stig *Blomberg*, Eric *Grate* a fiatalokhoz tartozó erős tehetségek. A zöldszinű, fémfényű *Gustavberg*-porcellánok, kőedények, az *Orrefors*-üvegek magasfokú iparművészeti termékek. John *Jon-And* operai díszlettervei a stockholmi színhadművészet haladottságáról tanuskodtak.

Dömötör István.

ROGER MARTIN DU GARD: LES THIBAUT.

Roger Martin du Gard-t elérte a sors, mely a régi eszközökkel újat mondó írókat üldözi: művét állítólagos elődeivel kapcsolatban kezdik emlegetni, bár e nevek félrevezetőek és az író szándékait elhomályosítják. Nagyarányúra szabott regénye tiz kötetten keresztül az egyik főhős, Jacques fejlődését vázolja elénk, kamaszéveitől, tragikus haláláig, de e terjedelmes, robusztus szerkezet mégsem méreteivel hat meg minket, nem is alakjainak nyüzsgésével, tájképének távlatával, — a regény egyre gazdagodó lehetőségei és csábításai, szaporodó figurái, elburjánzó tenyészeete mögött az író szigorú gondját érezzük, mellyel mind szűkebbre, mind tömörebbre, mind kevesebb színűre igyekszik fogni mindezt. A fontosat, lényegeset keresi és a dagadó arányok, a nagy regénysorozatok panoptikuma helyett önkínzó szerénységgel kutatja a legridegebb, legpuritánabb megoldást.

A francia irodalom nem egy regénysorozatot ismer már és Roger Martin du Gard nevét is mind gyakrabban Balzac-al, Zolával együtt emlegetik, de oktalanul, mert az ő társadalmi körképeiknek vajmi kevés a közük a *Les Thibault*-hoz, melytől épp az anyag mohó halmozása, sokrétű parádéja esik legmesszebb. A kortársak közül ott van Jules Romains, e valóban balzac-i szándékú író, — ki mesterétől inkább étvágyat, mintsem gyomrot örökölt — és kinek sokat markoló, tömegeket, osztályokat bemutató módszeréhez a ciklikus regény nem egyszer elégtelennek bizonyul.

Martin Du Gard-t úgy szokás emlegetni, mint magányos, formai és műfaji divatokkal tudatosan dacoló író. Konzervatívnak nevezhetnők teljes joggal, ha a stílus hiánytalanul és ékesszólón tárná fel az egyéniség titkát. Az olvasó csodálkozva tapasztalja, hogy ez az író nem hasonlít se Prousthoz, sem Giraudoux-hoz, nem vesz tudomást sem az angolokról, sem az amerikaiakról, úgy írja regényét, oly eszközöket használ, mint XVII—XVIII. századi elődei, olyan lélektani ürügyeket ragad meg, mint Mme de Lafayette, avagy Marivaux — tudatosan, csökönnyösen a hagyományhoz, a régóta meglévőhöz, ragaszkodik. Proust és Giraudoux után aggódva kérdezhettük, vajjon van-e még kiútja a regénynek, viszi-e valaki még tovább e próbálkozást, e kalandot, mely látszólag kijátszotta a határok, a végső lehetőségek csábítását és gyönyörét. Néha úgy látszik, hogy a régi formák kétségbeesett bontása, a modor, az önfeledt játék az egyedüli lehetőség mai regényíró számára, kinek mind keskenyebb ösvényekre kell térnie, mert az előtte járok talán minden lehetőségét kimerítették, minden rétet letaroltak már.

Ilyen aggodalmak és bizonytalanságok között lehet, hogy megnyugvást, lehet, hogy önáltatást jelent Roger Martin du Gard műve, mely érzéketlen marad minden újítás, minden merész kísérlet iránt és akár bölcseségből, akár önmegtadásból egy konvencionális regényformához ragaszkodik. Csak később ébredünk rá, mennyi merészség rejlik e lemondásban, mely megmenekül a raffinált egyszerűség, a bonyolult símaság csapdáitól, hová a mester és példakép: Gide is gyakran beleesik.

A francia irodalom legmerészebb úttörői is közelebb állanak az elődök-höz, a hagyományhoz, mint egyebütt a legpéldásabb konzervatívok. E ha-

gyomány egyik fontos hordozója a lélekelemző regény, melynek módszere annyira fedi a francia szellem igényeit, hogy Martin du Gard hűségén nem lehet meglepődnünk. Ezt az érzés- és gondolkodás-formává lett módszert Proust éppen csak új területre viszi, Giraudoux pedig igyekszik feloldani racionális merevségéből, de úgy, hogy legféltelenebb lapjain is igényt tart rá, — Roger Martin du Gard pedig, mintha e lélekelemző regényforma egyszerű, minden lényegteltől megtisztított hangját akarná megszólaltatni.

Ha Martin du Gard valami tiszta, kemény, sallangtalan elbeszélő formát keres, törekvésében nem áll egyedül, sőt nem is kezdeményező. A tiszta regény megteremtésén már Gide fáradozik, hisz a *Les Faux Monnyeurs*, levegőjében, figuráiban, de főleg minden lényegteltent, minden kísértést elhárító klasszicizmusában a *Les Thibault* első részeinek csiráit hordozza magában. Csaknem szimbólum az, hogy Gide ezt a regényt — első regényét, ahogy ő nevezi — Roger Martin du Gardnak ajánlotta. Ne filológiai egyezésekre, fordulatok és események párhuzamára gondoljunk most, hanem arra, hogy a *Les Thibault* szilárdsága, műfaji teljessége, de főként klasszicitása, módszere Gide «tiszta regényét» igyekszik megvalósítani. Mi több, Martin du Gard-t nagyobb szerencse kíséri, mint mesterét, mert míg Gide valami egyaránt bámulusos és lehangelő regény-geometriát teremt, addig Martin du Gard önmarcangolások és hősi gesztusok, líraiság és tételes politika egyvelegéből, végül mégis felkapaszkodik oda, hol a regény szilárdsága fájdalom és szenvedélyen épül, emberiségnek és geometriának Pascal-i összekötésében. Ami főként az utolsó kötetnek, 1914 nyarának erénye, mely a francia szellem örökké vívódó, janzenista arcát fordítja felénk.

A *Les Thibault* több mint családrégeny, magának a francia polgári osztálynak regénye. A tételes szándékot az író elég hamar elárulja és talán itt tér el először Gide elméletétől, mely az ábrázolás öncélú tisztaságát követeli. A társadalmi tendencia mindvégig a lélektan területén valósul meg, sohasem válik szociológiává, prófétai szózáttá. A család ősi, mithikus egysége, melyet az apa alakja jelképez, két fiában, Antoine-ban és Jacques-ban bomlik fel. E bomlás nem csupán egy sejt, hanem az egész osztály bomlására világot vet. Jacques, a fiatalabbik, nyugtalanabb testvér elszőkik hazulról, mert levelezését, melyet barátjával, Daniel-el folytat, nevelői félreértették. Az első kötet *Le cahier gris* (Szürke füzet) e szökés történetét mondja el. A család itt ősi, vad hármasság, apa és két fia szembenállásában, viaskodásában — düh és átok telíti a levegőt. A főszereplők nagyon is közös családi vonásokban találkoznak: kitörésekben, vadságukban, féktelen haragjukban egyek és a vér-hús szerinti összetartozás mellett a regény legpatétikusabb lapjain tesznek tanúságot.

Jacques alakjában az örök pubertás vergődik, de elkeseredett küzdelmei, melyeket a rendből, az ernyesztő kötelékekből való szabadulásért vív, egy emberfeletti erkölcs és vallás megszállottjának mutatják. Áldozata, önsanyargató lemondása, aszketikus hősiessége, menekülő vadócsága megannyi foka a tisztulásnak, melyen kínlódva, szenvedve jut át, hogy élete utolsó, forradalmár korszakában valami szigorú és boldog erkölcsi önkívület birtokosa lehessen. Élete szökések és menekülések sorozata, — de mennyire más menekülés az övé, mint Gide élvező, kísérletező hőseié, kik a menekülésben az öröm újabb formáit, a mámor újabb forrásait keresik. Jacques kitépi magát a szülői, testvéri, szerelmi kapcsolokból, elhagyja otthonát, gazdagságát, az elébe táruló jövőt, melyet Ecole Normale-beli tagsága biztosít, de

tetteiben nem a tékozló fiú parabolája valósul meg! E menekülő örökös kétségek közt hányódik és még szocialista forradalmár korában sem tudja elfogadni fenntartás nélkül a párt dogmáit, harcos, kíméletlen erkölcsét. Elvtársai a dilettáns polgár-ivadékok látják benne ezért. Egyforma düh és elkeseredés tüzei apja és a benne meggyűlölt társadalom ellen, — de mégis visszariad az erőszaktól, elborzad a gondolatra, hogy ez új rendet emberek élete árán lehessen csak megvalósítani.

Nincs a francia irodalomban még egy regényalak, kiben az erkölcs oly égető, oly forró követeléssel lépne elő, kit a lelkiismeret oly éles, oly kérlelhetetlen határok közé szorítana, mint Jacques-ot; az a tűz és szenvedély, mellyel a végső, könyörtelen erkölcs állapota felé tör, kegyetlennek, embertelennek mutatja őt hozzátartozói szemében. Ezért nem bír teljesen feloldódni bátyjával, Antoine-al szemben, ezért nem tudja hiánytalanul átadni magát élete legnagyobb szerelmének, Jennynek, kit elhagy, alighogy megtalál. A magára vállalt feladat mellett nem fontos a szerelem és az öröm, szinte szökik Párisból, csaknem boldog könnyelműséggel feledi a lányt, hogy mámoros önkívületben végrehajthassa önfeláldozó tettét a béke érdekében.

A regényben felvonuló portrék vad, megszállott Jacques-ot mutatnak, első pillanatra csúfnak tetsző arcot, melyet szeplők borítanak, sörteszerű, vörös hajzatot és erős, mohó állkapcsot, de mindezen örökös lobogás fut át, dacos makacosság és szánakozó jóság váltakozásában. A regény távlatában ez az arc szüntelenül változik, ujjá, egyenletesebbé formálódik, míg a görcsök, szegletek elsímulnak és a végső, nagy tett megszállottja, férfias derűben, nyugalomban sugárzik.

Jacques forradalmár voltát akkor értjük meg igazán, ha társaival hasonlítjuk össze, a genfi szocialistákkal, kiknek körében hányódásai, kóborlásai után nyugalmat talál. Az a néhány portré, mit az író itt megrajzol, csak arra jó, hogy kiemelje Jacques aggályoskodását, tépelődéseit. A harcos forradalmárokkal és álmodozó társadalombölcselekkel szemben őt szenvedő és önmarcangoló humanizmus hatja át: az ember megváltásáért, megmentéséért küzd, e megváltásért boldogan dobja oda saját életét. Ám sokkal inkább francia regényhős ő, hogysen egy eszméből rögeszmét tudna formálni — nincs olyan dogma, melyet fenntartás nélkül fogadna el és tüstént felmerül éles, bíráló elméjében a kételkedés: vajjon megváltható-e az ember egyáltalán? Vajjon méltó a megváltásra? E merőben janzenista kétség azonban csak arra készíti, hogy minél szomjasabban keresse a cselekvés mámorát és áldozatát önkívületi állapotban, süketen, szenvedélytől vacogón hajtja végre. Mikor belátja, hogy a világháborút nem lehet megakadályozni, repülőgépen száll az elzászi front fölé, hogy békekiáltványt dobjon a két hadseregbe. De lezuhan és halálát épp azoktól nyeri, kiknek el akarta hozni a békét.

Martin du Gard-t oly kevéssé bántja az elhasznált helyzetektől, a könnyen adódó páthosztól való félelem, hogy Jacques-ot gyakran egy színpadinak tetsző tragikum mezébe öltözteti. Alakja el-eltűnik a regény folyamán, egy kötetben, második, svájci szökése alatt, mit sem tudunk róla. Antoine «helyettesíti» őt, e tettvágyban, akaratban vele annyira rokon, de csaknem ellentétes sorsú testvér, ki öccsét alig érti meg. Antoine karriert fut be, keresett, jóhírű orvos, nincsenek kétségei, mint Jacques-nak, habozás nélkül fogad el mindent az élettől, sikert, szerelmet, érvényesülést. A francia iro-

dalom mindig bőségesen teremtett tudatos, tetteiket, vágyaikat hidegen mérlegelő férfiakat és nőket. Hisz a féktelen Jacques is csak ritkán találja meg az önkívület fenntartás nélküli biztonságát, ritkán tudja levetkezni értelmének mérlegelő, ellenőrző hajlamát.

Antoine azonban óvatosságban és józanságban felülmúlja testvérét: annyira ura érzéseinek, hogy nem is tud érezni már. Kalandokban gazdag élete az igazi szerelmet nem ismeri; a gyönyörűsége époly számító, hidegen tart igényt, mint a sikerre, a nyereségre. Nem tud lemondani, fejét nem vesztí el sohasem. A siker nem tudja megrészegíteni, óvatos ügyességgel mérlegeli a kilátásokat; de a fej tisztaságának, a frissességnek, az erőnek is megvan a maga tiszta, éles boldogsága. A mű negyedik része, a *Consultation* Antoine egy napját meséli el, útjait, melyek betegekhez, ismerősökhöz visznek. Cselekvés, rendelkezés közben látjuk, ruganyosan, magabiztosan. Hősiessége, mellyel egy operációt lefolytat, ellentéte Jacques magába vonuló, önmagán rágódó heroizmusának. Emez az idegbetegséghez közeli állapot, Antoine-é azonban tetszetős, hódító, szép. Rachel-t, a különös, titokzatos nőt rögtönzött operációs asztal felett hódítja meg, erejének, férfiasságának titokzatos sugárzásával, a cselekvés, a győzelem ígézetével, mely minden mozdulatában kíséri. Sikeresen, fölényesen végrehajtani valamit és a tett lázát megtoldani egy exotikus szerelem ízével: ez jellemzi Antoine-t. A regény legszebb részei közé tartoznak azok, melyek Rachel és a fiatal orvos szerelmét meséli el. Ez az epizód fájó rejtelmében, távoli, nyugtalanító hívásaival oly színben mutatja ezt az egészséges, harcra kész férfit, amilyenben nem volt és nem is lesz alkalmunk látni. Az afrikai film, melyet egy moziban véltelenül megtekintenek és amely a nő multját idézi, de el is szólítja Antoine mellől, a búcsú a hajnali sötétben, mikor Antoine a parti világitó torony mellől kíséri a távozó hajót és az egymást örökre elhagyó szerelmese a tenger fényével intenek búcsút egymásnak — ezek az érzelmes, lírai lapok leplezik le teljesen Martin du Gard művészetét, e fanyar, kemény epikát, mely a legszenvedélyesebb színjátékot igyekszik a leghidegebb formával párosítani.

Antoine itéletét azonban épp egészsége, sikerei, biztonsága hordozzák. A jó és a rossz határait nem látják már szemei. Értetlenül áll Jacques lelkiismereti válságai, félelmei, aggodalmai mellett — nem cinikusan, de vakon. Talán a háború, melynek valóságában az utolsó percig nem mert hinni, a nyugalmát, rendjét felborító vihar megmentik még lelkét.

A regény szereplői közül zárkózott szépségében emelkedik ki Jenny alakja, kit Jacques női hasonmásának tekinthetünk. Szerelmét, mely a megátkozott Jacques-hoz fűzi, hiába titkolja önmaga előtt, hiába harcol ereje fogytáig a fiú ellen. Valóságos Corneille-i hősnő lesz tudatos, önelemző ellenállásában, mely csak odaadását, elomlását teszi még szenvedélyesebbé, reménytelenebbé. Szerelmének rajzában Martin du Gard a szó XVII. századi értelmében, mert lélekelemző lenni és a kép, melyet erről az elfojtott, előelőtörő szerelemről rajzolt, hol a test csak mellékes, távoli kísérője a lélek fogvacogó lázának, a francia irodalom legnagyobb szerelmi drámáinak párja.

Sok lazaság, sok karikatúrába hajló, félszeren burleszk alak zavar a regényben — így többek közt Gregory lelkészé — és nem egyszer sajnáljuk, hogy az író politikai okokból hűtlen lesz személytelen módszeréhez. De ezekért az egyenetlenségekért kárpótol sok halhatatlan figura, örök arc, így Jenny családjának a de Fontanin-eknek portréi: az anya angyali, misztikus alakja, az apa, a könnyelmű vívőr, ki még romlottságában is hódító, és

főként Daniel, Jacques barátja, a *Szürke füzet* hőse, kibem művészet és nagyvilágiság, érzékenység és bájoló könnyedség, szépség egyesül efeboszi harmóniában.

Sorsok és életek bemutatása, boncolása még nem elégíti ki az író. Az egész regényen keresztül egy tézis kibontakozását várjuk, ami az utolsó kötetben, 1914 Nyarában meg is valósul. Amennyire racionális, vitázó és módszeres ez a rész, annyira érezzük is, hogy tétele nem politikai, hanem elsősorban erkölcsi természetű. Ez a hatalmas regényrészlet, mely a háború kitörését megelőző hetek eseményeit írja le napló- és adatszerű, csökönyös pontossággal: vádirat a békebeli Európa minden pártja, minden kormánya ellen. Époly szigorúan bírálja az Internationale szerepét, mint a cárét, Poincaré-ét, vagy Vilmos császáráét. Nem pacifista eszméket prédikál, hanem emberi és lényegében keresztény felháborodással, dühvel fordul a gyilkolás ellen.

De milyen hideg és szenttelen tud maradni legsúlyosabb vádjában is! A regény csupa *raisonneur* közt játszódik le, érvek és ellenérvek antithézisében, mint egy óriási, dramatizált ügyési vádbeszéd, mely nem mentes a kiszámított, szónoki fogásoktól sem, de amelyben a demonstráló logika és a mindinkább győzedelmes epikai feszültség tartják szenedélyes egyensúlyban egymást. A regényciklus és a békéért vívott küzdelem végső értelme az a reménytelen áldozat, melyet Jacques hoz és mely osztályának sorsát is jelképezi — a magányos hősiesség és akár értelmetlen, kilátástalan cselekvés az egyedüli út, mely még számunkra nyitva áll.

Sóter István.

A legnagyobb lengyel drámaíró halálára.

Warszawa, 1938. febr. hó.

I.

Károly Hubert Rostworowski halála váratlanul mély gyászba borította a lengyel irodalmat és közéletet egyaránt. Rostworowski a lengyel drámairodalomnak és a katolikus irodalomnak egyformán nagy büszkesége Isten kegyelméből való költő volt. Életével, irodalmi és közéleti munkásságával és halálával tett tanubizonyosságot e mellett.

Krakówban, a Salvatoron, az Ulica Gontyna 10 alatt élt évek óta, ahonnan csodás kilátás nyílik a Visztulára, a Kosciusko domb tetejére s az alatta elhúzódó jellegzetes lengyel tájra. Ide vonult féltre, hogy beteg tüdejét gyógykezelje a napsütéses, tiszta levegőben, távol a város kormos, poros zajától. Mint buzgó hívő élt és írt, és így is halt meg, amikor erősebb tüdővérzése következében

elgyöngült szíve örökre felmondta a szolgálatot.

Egyszerű tölgyfakoporsóba, Ruszczy községből való, négy lóval vont parasztszekéren. emlékbeszédek, koszorúk és dízsírhely nélkül tették a Salvator-i kis temető domboldalába, ahonnan sírjára néz az a táj, amelyet oly szívesen nézett ablakából Rostworowski. Így kívánta, ilyen puritán egyszerűséggel a temetését a lengyel drámaírás halhatatlan nagymestere.

II.

A Kraków alatti Rybnejben született 1877 nov. 3-án. Gimnáziumi tanulmányait a krakóvi Szent Anna gimnáziumban végezte, majd a Czernichow-i földművesiskola hallgatója lett. 1898—99-ben a németországi Halleben végez földművesiskolai tanulmányokat. 1900—1907-ig zenei és filozófiai tanulmányokra Lipcsébe megy, ahonnan 1908-ban Berlinbe kerül. Olasz-, francia- és németországi tanulmányútja után Czarko-

wachban történelmi tanulmányoknak szenteli idejét és különösképpen érdekli az olasz és a zsidó nép története iránt. 1914-től Krakówban él. 1932-ben megnyeri az állami irodalmi nagydíjat s a következő esztendőben a Lengyel Irodalmi Akadémia tagja lesz, mely tisztéről az elmúlt esztendőben mondott le, nem akarván elismerni az akadémia elnökének Sieroszewskinek állásfoglalását Sapieha metropolita ügyével kapcsolatban.

Voltaképpen zenésznek indult s első műve egy románc-gyűjtemény volt, amely komoly ígéreteként jelentkezett a lengyel zeneirodalomban. 1913-ban azonban halhatatlan drámája a: Judás végleg eljegyezte őt az irodalommal és pedig a drámairodalommal. Noha akkortájt a nagy drámaíró Wyspianski, Kraków költő és piktor szerelmese volt a drámairodalom diktátora, Rostworowski méltó és egyedüli örököséként jelent meg, s egy csapásra meghódította a színpadot és közönséget mélyen emberi drámájával. A minden külsősalangtól megfosztott, benső «embert» rajzolta Rostworowski minden darabjában. A Judásban is. «Hiszen én — ugyancsak ember vagyok» — mondja Judás, «Ember volt csupán» — monda Kaligula császár fölött Demetrius. Az Ember bronztalánítása volt az ő igazi művészete s ezért tudott Judása oly közel kerülni mindazok lelkéhez, akik Judásban csak az áruló apostol megcsontosodott alakját képzelték a biblia alapján. Az örök emberi csendül ki a Judásból és a Kaligulából, ezért marad e két mű mindig modern és mindig klaszszikus alkotás.

Szociális nézeteit a «Szeretet» című misztériumában fejezte ki Rostworowski a legszebben. Többi drámájában is irodalmi és emberi értékűt adott, tárgyai azonban elsősorban a lengyeliség lelkéhez szólnak s így határokat átütő erejük nemigen van,

vagy legalábbis nem olyan, mint a három elsőnek. A tartalom és a művészi forma, a zengő irodalmi nyelv és a pattogó ritmus egyaránt hozzátartoznak ahhoz, ami a nagy drámaíró nagy művét jellemzi.

III.

Lengyel szokás szerint, Rostworowski halála után is «Irodalmi Akadémiát» rendeztek Krakówban. Az ilyen «Akadémiák» megtöltik az előadótermeket vagy a színházat, amelyben tartják. A nagyközönség mellett ott van az iskolák ifjúsága zászlókkal. Az előadói emelvény háttérében sötétszínű függönyök között helyezik el a nemrég elhalt író arcképét s néhány virágot tesznek alája. Az «Akadémia» két órán át tart, ezalatt többen több szempontból világítják meg az elhalt író munkásságát, emberi és művészi alakját. Bemutatnak műveiből és csokorba szedik a róla, halála alkalmából írt költeményeket. Az ilyen «Akadémiát» a temetés után néhány nappal tartják, amikor a lapok nyomán még legélénkebb és legtöbbször a közönség érdeklődése és részvéte, fájdalma.

A Rostworowski emlékének szentelt «Akadémia» is ilyen volt. A «Lengyel Katolikus Irók» rendezték a katolikus ház nagytermében. Ahol résztvett Warszawa egész katolikus társadalma, a magas papság és a hívek, a felbogozott ifjúság és a nagy művészek, akik vállalták Rostworowski írói nagyságát megrajzolni tanulmányok alapján és illusztrálni művei egy-egy részletével.

A műsor végén pedig a jelenlevők memorandummal fordultak a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez, hogy az iskolai és irodalmi segédkönyvekben egészítsék ki méltóképpen mindazt, ami az elhunyt Rostworowski irodalmi munkásságára vonatkozik.

Csorba Tibor,

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Magyar kedv és bú egy amerikai folyóiratban. Csodálatos szép kiállítással jelenik meg Amerikában, Washingtonban a National Geographic Magazine. Gyönyörű folyóirat, amely a földkerekség különböző országainak nemzeti és népi életét, tájszép-ségeit mutatja be. Minden egyes száma gazdagon illusztrált album. Ennek a folyóiratnak ez évi januári első száma nagyrészt 55 oldalon Magyarországgal, főleg a magyar népelettel, a mi eredeti színpompás folklórunkkal foglalkozik. Magyar mirth and melancoly a tanulmány címe, amelyet rólunk John Patric írt. Magyar öröm és bánat címen képet akar adni az amerikaiknak az egész magyarságról, országunkról, tragikus történetünkről, nemzetünk sírva vi-gadó jelleméről, a városi életéről, főleg pedig népeletünknek gazdag színeiről, a magyar népszokások eredetiségéről s a magyar népviseletek káprázatos szépségéről. Harmincnyégy érdekes felvétel illusztrálja ezt a Magyarországot oly sok szeretettel és mély rokonszenvvel aposztrofáló tanulmányt. De a legszebb a magazin magyar részében az a külön húsz illusztráció, amelyet Balogh Rudolf vett fel és gyűjtött össze a magyar népeletből «Rural Hungarian Rhapsody címen. A híres vánkostáncot, kenyér-sütő falusi asszonyt, téli vasárnapi mesemondás Kazárban, hosszúszarvú fehér ökörcsordát, rostonsült csirkét forgató bugaci asszonyokat, hét-nyolc keményített szoknyájukat rázó má-trai palóclányokat, falusi menyaszszonytáncot, fonót, diszbeöltözött menyasszonyt és sok más érdekes jelenetet mutatnak be ezek a képek. Egy új reprodukciós eljárás tökéletesen adja vissza az eredeti színeket,

így a képeken kibontakozik a népviseletnek, a gyönyörű szötteseknek és himzéseknek, a virágos kendőknek egész gazdag pompája. Bizony nem egy amerikai kedvet kap majd, hogy megnézze az ezeregyéjtszakai színeknek ezt a szép országát.

Villani Lajos előadása a magyar dalról.

Báró Villani Lajos követségi tanácsos, a Napkelet kitűnő munkatársa sorozatos előadást tartott Olaszországban a magyar dalról, amelyben felölelte a magyar dal történetét a XIV. századtól napjainkig. Az első előadást Milanóban tartotta meg január 25-kén a Magyarbarát Olaszegyesület és a Fascista Kultúrintézet közös rendezésében mintegy 700 főnyi közönség előtt, amely zsufoolásig megtöltötte a termet. De legalább még kétszerannyian voltak, akiknek nem jutott hely a teremben. Január 27-ikén volt a második előadás Torinóban. Ezt a nagy olasz lap, a Stampa rendezte saját székházában, amelynek terme szintén zsufoolásig megtelt erre az alkalomra. Torinóból Genovába utazott báró Villani Lajos, ahol január 31-ikén tartotta meg előadását az olasz Fascista Kultúrintézet és a Női Liceum közös rendezésében a Bristol zsufoolásig telt terme előtt. A hatalmas terem itt is elégtelennek bizonyult a közönség befogadására.

Villani Lajos előadása első részében a régi magyar dalt ismertette. Előadása második részében a magyar dal újabb fejlődéstörténetét tárgyalta és foglalkozott a legújabb napjainkban is folyó kutatással, különösen kiemelve Bartók és Kodály munkáját. Ismertette a magyar műdalt és népdalt. Tisztázta a cigány szerepét, ki-

emelve, hogy a cigányzenész nem szerzője, hanem csak népszerűsítője a magyar dalnak, eltekintve néhány ritka kivételtől, mint pl. Dankó Pista volt.

Eissen Irén, a jeles magyar dal-énekesnő énekszámokkal illusztrálta az előadást. Énekét férje, dr. Eissen Tibor kísérte. Eissen Irén az előadás első részében régi magyar dalokat, a második részben pedig Liszt, Karacsay, Zádor, Vaszy Viktor, Diensl, Nádor, Lányi Hodula és Hubay szerzeményeket adott elő. Úgy az előadónak, mint Eissen Irénnek és kísérőjének őszinte nagy sikere volt mind a három előadás alkalmával. A milánói előadás alkalmával Dino Alfieri, olasz propagandaügyi miniszter meglehangú táviratban üdvözölte báró Villani Lajost. A táviratban kérte őt, hogy tekintsék az előadáson jelenlevőnek, majd a legmelegebb szavakkal aposztrofálta az olasz és magyar nemzet őszinte és mély barátságát.

Az olasz sajtó a legnagyobb elismeréssel írt az előadásokról. Terjedelmes kritika jelent meg a Corriere della Seraban. A legmelegebb hangon írt az Italia. Kiemelkedők voltak a Popolo d'Italia, a Stampa és a Secolo decimo unio cikkei, amelyek egyhangúan elismerték és nagy dicsérettel említették báró Villani gazdag tartalmú és kitűnő olaszságú előadását. Eissen Irénről is meleg elismeréssel szóltak a kritikák, kiemelték simulékony, csillogó hangját s azt, hogy nagy melegséggel és benső átérzéssel adta vissza a magyar dal értelmességét. Eissen Tiborról is mint hivatásos zenésztől emlékeztek meg. Az előadás szövege különben egész terjedelmében megjelent a Rossegna di Culturának, a Fascista Kultúr-intézet hivatalos lapjának hasábjain.

Géra ünnepe. Reuss herceg színházának százötven éves fennállása

alkalmából március 13-án vasárnap kezdődtek meg Gérában a jubileumi ünnepségek. Az ünnepségek körülbelül egy hétig tartottak, amelyek között egy magyar est is szerepelt a műsoron. Ezen Kodály, Bartók és más modern magyar zeneszerzők műveit adták elő. A hangversenyt Ferencsik János, az Operaház jeles fiatal karmestere vezényelte s az ő vezényletével adták elő egy este a Walkürt is. A külügyminisztériumot az ünnepségen dr. *Baranyay Zoltán* követségi tanácsos képviselte.

Magyar kiállítás az északi országokban.

Csánky Dénes, a magyar Szépművészeti múzeum főigazgatója pompás reprezentatív gyűjteményt állított össze az élő magyar művészet legkiválóbb képviselőinek műveiből. Ez az anyag most sorra járja a négy balti állam fővárosait, hogy bemutassa az északi országoknak a magyar művészetet.

A kiállítást bemutatták már Lettország fővárosában, Rigában, ahol a magyar művészeknek őszinte nagy sikerük volt. A száz képet és harminc szobrot bemutató kiállításnak állandóan sok látogatója volt. Sőt vásárlások is történtek. Megvásárolták Aba-Novák Vilmosnak, Kontuly Bélának, Szlányi Lajosnak és Kóber Henriknek egy-egy művét.

A rokon Finnországban, Helsinkiben még lelkesebb, valósággal testvéri fogadtatásban volt része a magyar kiállításnak. A finnek szinte tüntető tömegekben látogatják a tárlatot, amely e hónap végéig marad nyitva. Török magyar követ a kiállítás alkalmából estélyt adott, amelyen valamennyi finn miniszter megjelent. Helsinkiben még jelentősebb vásárlás történt. Az állami Múzeum megvásárolta Aba-Novák Vilmos, Boldizsár István és Szőnyi István

egy-egy képét, Kirschner Jenő akvarelljét és Birleszki Zoltán parasztszobrát. Számos magánvásárlás is történt, Gazdát kapott Garay Ákos két festménye, Gál Ferenc és Szlányi Lajos tájképe, Gebauer Ernő pécsi festőművész egyik alkotása és Dankó József kisplasztikája.

Helsinkiből Esztorozság fővárosába, Tallinba megy a kiállítás, majd Kaunasba, Litvánia fővárosába, ahol addigra bizonyára elsimul a lengyel-litván feszültség. A megvásárolt műveket újjakkal pótolja a rendezőség.

Budapest város bálja Münchenben.

Az idén az előző évinél fényesebb keretek közt tartották meg Münchenben a Festball der Stadt Budapest című táncünnepséget. Több és nagyobb jelentőségű ez a farsang megszokott báljainál, igazi ünnepe a magyar táncnak és dalnak s a magyar folklórnak. Az idén ugyan nem anynyira a népi táncelemek uralkodtak a műsoron, hanem hely jutott ott a magyar zeneszerzők tánc költeményeinek is. A műsort Erdélyi néptáncok vezették be Bordy Bella és Csányi László előadásában. Azután magyar zeneszerzők táncai következtek. Bartók, Kodály zenéjére táncoltak Otrubay Melinda, Szalay Karola, Vera Ilona és Brada Rezső, Svéd Sándor az európai híru baritonista gyönyörűen énekelte el Erkel Bánk-bán bortalát. A műsort a Liszt Ferenc zenéjéből összeállított Magyar Karneval fejezte be Bordy Bella, Szalay Karola, Harangozó Gyula és Kószegi Ferenc szolótáncával s az Operaház pompás ballet-

karával. Az ünnepi bált ezúttal is a Deutsches Theaterben tartották meg igen előkelő és fényes közönség jelenlétében. München főpolgármesterével élükön ott voltak Epp tábornok, Siebert bajor miniszterelnök, Reichenu és Sperrle tábornok, dr. Dresler a párt sajtófőnöke, Hohenzollern-Siginingen herceg. Liebl, nürnbergi főpolgármester és felesége, Larisch gróf ny. nagykövetségi tanácsos, Sztójay Döme magyar követ, dr. Jalsoviczky Károly miniszteri osztályfőnök, vitéz dr. Haász Aladár miniszteri tanácsos, gróf Lázár Imre tanácsjegyző Budapest főváros képviselőjében. Az estélyen a müncheni Filharmonikusok ismert kitűnő zenekara működött közre Clemens Krausnak, a müncheni Operaház főzeneigazgatójának vezényletével. Az ünnepi est remek magyar plakátjait Baranyay Lőrinc, a Münchenben élő festőművész készítette.

Bartók-hangverseny Baselben. Baselben az Internationale Gesellschaft für neue Musik tíz éves fennállása alkalmából nagy zenei ünnepséget rendezett, amelyen Bartók Béla is közreműködött. A Baseli Zenekutató Társaság rendezésében Bartók Béla két hangversenyt is adott úgy, hogy Basel napokon át a magyar zene jegyében állt. Bartók Béla ugyanis mint zeneszerző, úgyis mint zongoraművész meleg sikert aratott. A hangversenyeken megjelent báró Velics László magyar követ is, aki erre az alkalomra Baselbe utazott. A svájci lapok mind a legnagyobb elismerés hangján írtak a nagy magyar művészről.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephanum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.
